

המכללה לביטחון לאומי
מחזור מ"ו, 2018-2019

עבודת גמר
אמצעי לחימה ונשק בלתי חוקי במגזר הערבי
כאיום על הביטחון הלאומי

מגיש: נצ"ם יגאל חדד
מנחה אקדמי: ד"ר פיני יחזקאלי

תקציר

החזקת נשק בלתי חוקי והשימוש בו הנה תופעת פשיעה חמורה אשר השלכותיה מרובות והיא חלק מתופעה רחבה יותר של אלימות בחברה. בשנים האחרונות ניכרת מגמה של החמרה המתבטאת בהיקף ההחזקה והשימוש בנשק בלתי חוקי בחברה הערבית בישראל. לכך ניתנה התייחסות בפסקי דין לא מעטים של בית המשפט העליון, רוח הפסיקה מתבטא בדוגמה הבאה:

המחזיקים בנשק בעבירה, או הסוחרים בו, על פי רוב וככלל, אינם עושים זאת אלא, לצרכי עבירות אחרות, הכרוכות באלימות או בהפחדה. נשק נועד לירות, וטבעו גם שבשעת "הצורך" הסובייקטיבי, זדוני ומרושע ככל שיהיה, עלולה האצבע להיות קלה על ההדק... עבירה לה נודעת השלכות חמורות במיוחד בשנים האחרונות כאשר עבריינים עושים שימוש תכוף בנשק חם כדי לבצע עבירות או כדי לחסל חשבונות עם יריבים (ע"פ 3361/08 נתנאל לייבוויץ נגד מדינת ישראל, 2008)

מטרתה של עבודה זו, לבחון את מאפייניה של תופעת ההחזקה והשימוש בנשק ואמצעי לחימה בלתי חוקיים בחברה הערבית, תוך התייחסות לשאלה: האם מדובר בתופעת פשיעה פלילית (חמורה ככל שתהיה) או באיום ממשי על הביטחון הלאומי של מדינת ישראל. בנוסף לכך, בעבודה מוצעים כיווני פעולה אפשריים המבוססים על עקרונות החשיבה המערכתית וההתמודדות עם מערכת מורכבת.

נתוני המשטרה מלמדים כי שיעור המעורבים בפשיעה החמורה מקרב הציבור הערבי גדול באופן משמעותי ביחס למשקלו באוכלוסיה. בעבירות אלימות חמורה (עבירות נגד גוף) שיעור המעורבים הערבים גדול פי שניים משיעורם באוכלוסיה ובעבירות רצח, פי שניים וחצי (מבקר המדינה, 2018). המיעוט הערבי מהווה כחמישית מכלל האוכלוסייה בישראל אולם, שיעור האסירים הפליליים גבוה בהרבה משיעור הערבים בכלל אוכלוסיית המדינה. ביוני 2014 למשל, עמד שיעור האסירים הפליליים הערבים על כ- 49% מכלל האסירים בישראל (טשנר, 2014) והמגמה אף מחריפה. אחת התופעות החמורות והבולטות בחברה הערבית הנה החזקה ושימוש באמצעי לחימה בלתי חוקיים. בין השנים 2014-2016 היה שיעור עבירות הירי, מסכנות החיים, בחברה הערבית גדול פי שבע עשרה וחצי מאשר במגזר היהודי. כמו כן, שיעור הנפגעים מעבירות אלימות, שנעשה בהן שימוש באמצעי לחימה בקרב האוכלוסייה הערבית גבוה פי שניים וחצי עד פי 12 משיעור הנפגעים באירועי אלימות כאלה במגזרים אחרים בחברה הישראלית. בין השנים 2000-2017, נרצחו 1236 גברים ונשים מהחברה הערבית ובין השנים 2014 ועד 2016 נרצחו 30 נשים שהן 42% מכלל הנשים שנרצחו באותה תקופה בישראל (מבקר המדינה, 2018).

היקף האלימות והשימוש בנשק ובאמצעי לחימה בחברה הערבית פוגעים בתחושת הביטחון של האזרחים הערבים. 32% מהתושבים ביישובים הערבים אינם חשים ביטחון ביישובם ו- 49% חשים כי ביישובם יש תופעה של ירי ושימוש בנשק (יוזמות קרן אברהם, 2018). כאן המקום להבהיר כי החברה הערבית אינה מקשה אחת, נכללות בה קבוצות שונות כמו – ערבים מוסלמים, ערבים נוצרים, בדואים ודרוזים (שאף הם נחלקים לדרוזים אזרחי ישראל המתגוררים בגליל ובכרמל ודרוזים שלא הסכימו לקבל אזרחות ישראלית ומתגוררים ברמת הגולן). הקבוצות השונות נבדלות זו מזו במאפייני הפשיעה, ביחסן למדינה והציות לחוקיה. הנתונים המובאים בעבודה זו מתייחסים לחברה הערבית באופן כולל רק בשל המורכבות הטכנית הכרוכה בפילוחם לקבוצות השונות.

קשה מאוד לאמוד את היקף הנשק הבלתי חוקי בחברה הערבית. על פי הערכות של אנשי משטרה העוסקים בתחום וכן של פעילים חברתיים ומנהיגי ציבור ערבים, מדובר בעשרות עד מאות אלפי כלי נשק. בנוסף לכך גם אמצעי לחימה רבים כמו רימוני רסס, רימוני הלם, מטעני חבלה ועוד. הנשק מגיע ממקורות שונים שהעיקריים שבהם, גניבות מצה"ל, ייצור עצמי והברחות משטחי יהודה ושומרון, הברחות בגבולות, מפריצות לבתים ומהסבה של נשק אימונים וספורט (Air soft) לנשק חם. המניע המרכזי להחזקת הנשק הבלתי חוקי הוא פלילי. דהיינו, על מנת לבצע באמצעותו עבירות חמורות כמו רצח, שוד וסחיתת דמי חסות וגם כדי לצבור כוח ועוצמה במסגרת מאבקים בין ארגוני פשיעה וסכסוכי חמולות. בנוסף לכך, גם אזרחים נורמטיביים רבים מחזיקים בנשק בלתי חוקי, משום שתחושת הביטחון שלהם נמוכה ובכך הם סבורים שיגנו על משפחתם או יתמודדו עם סכסוכים באופן עצמאי וללא מעורבות של רשויות החוק.

הביקוש הגבוה לכלי נשק ואמצעי לחימה גרם להתפתחות של שוק כלכלי שבו באים לביטוי חוקי הכלכלה המוכרים, כמו היחסים שבין הביקוש וההיצע. ככל שהביקוש לנשק עולה, כך מאמיר מחירו והרווח הצפוי מסחר בנשק הולך וגדל. כתוצאה מכך, צעירים רבים נחשפים להזדמנות לגרוף רווח קל ומגדילים את ההיצע באמצעות הברחות, גניבות וסחר בנשק.

לאחרונה, מתגברת מגמה מדאיגה נוספת - שימוש בנשק הבלתי חוקי שהוחזק על רקע פלילי, לביצוע פיגועי טרור. הדוגמאות הבולטות לכך היו הפיגועים בדיזנגוף (2016), בחיפה (2017) ובהר הבית (2017). בשלושת המקרים מדובר בערבים, אזרחי ישראל, שלא היו מוכרים כפעילי טרור ולא פעלו במסגרת תשתית חבלנית.

תופעה נוספת המחברת בין העולם הפלילי לטרור, הנה השימוש בתשתית פלילית לצורך פעילות חבלנית. עברייני רכוש וסמים נהנים בדרך כלל מהיכרות טובה מאוד עם השטח ועם פעילות המשטרה ומיומנים בדרכים ובשיטות לחמוק ממנה. היתרון היחסי הזה, כמו

הסיבה שאלו הם סוגי פשיעה נפוצים בחברה הערבית, נוצל על ידי פעילי טרור כדי להבריח אמצעי לחימה או מפגעים אל זירת הפעולה.

המסקנות העיקריות העולות מן העבודה הן:

1. ההיקף המתגבר של החזקה ושימוש בנשק ואמצעי לחימה בלתי חוקיים הוא חלק מתמונה רחבה יותר של הסלמת תופעת האלימות בחברה הערבית, המתבטאת גם בהיקפה וגם בחומריתה.
  2. האלימות הגוברת גורמת לעליית הביקוש לנשק בלתי חוקי בקרב עבריינים, אך גם בקרב אזרחים נורמטיביים הנדרשים לכך בעיקר כדי להגן על עצמם ועל משפחתם.
  3. הזמינות הגבוהה של נשק בלתי חוקי, מגבירה את הסיכון שיעשה בו שימוש לצורך ביצוע עבירות פליליות אך גם למטרות פיגועי טרור.
  4. השתנות הטרור המתרחשת בשנים האחרונות, שעיקרה, מעבר מתשתיות ארגוניות היררכיות להפעלה מבוזרת המבוססת על השראה המפעילה תאים עצמאיים או מפגעים בודדים, מגבירה את הסיכון שהנשק הבלתי חוקי ישמש לביצוע פיגועים.
- על בסיס מסקנות אלה, ניתן לקבוע כי מדובר בתופעה המהווה איום ממשי על הביטחון הלאומי של מדינת ישראל ועל כן נדרשת פעולה מערכתית ברמה הלאומית להסרתו.

מדינת ישראל מתמודדת עם תופעת הנשק ואמצעי הלחימה הבלתי חוקיים באמצעות ריכוז מאמץ של משטרת ישראל בתפיסת כלי הנשק עצמם, כדי להקטין את זמינותם ובתפיסת מבצעי עבירות השימוש בנשק והחזקתו. בעשור האחרון, מדי שנה, יש עלייה מובהקת בתפוקות המשטרה. יותר כלי נשק נתפסים ויותר עבריינים עומדים לדין, אלא, לא רק שתפוקות אלה לא הביאו למיגור התופעה, ניתן לומר בוודאות שחלה עלייה בהיקף הנשק ובחומרת השימוש בו. התפיסה של המשטרה, כמו של מערכת אכיפת החוק מבוססת על חשיבה לינארית הגורסת כי ככל שתהיינה יותר תפיסות של נשק ושל מבצעי עבירות בנשק, כך תגבר האפקטיביות בהתמודדות עם התופעה.

דו"ח מבקר המדינה שהתפרסם אשתקד ועסק בנושא קבע, בין היתר, כי רשויות האכיפה בישראל פועלות מול החברה הערבית באופן לא מתואם ולא מספק ולכן האפקטיביות של פעולתן נמוכה.

עבודה זו באה להציע הסתכלות שונה על התופעה, המבוססת על חשיבה מערכתית וגורסת כי תופעת ההחזקה והשימוש באמצעי לחימה בלתי חוקיים היא ביטוי של סביבה מורכבת הכוללת קשת רחבה של שחקנים בעלי אינטרסים, מתחים וזיקות לצד גורמים משפיעים מרובים. היכולת להתמודד באפקטיביות עם התופעה, נעוצה בחיפוש אחר המפתחות ומנופי ההשפעה במקומות שאינם טריוויאליים.

כדי להתמודד עם התופעה הרחבה באופן אפקטיבי, על גופי האכיפה לפעול באופן מתואם ולגבש אסטרטגיה לאומית כוללת המורכבת משלושה מאמצים מערכתיים:

המאמץ הראשון – יצירת הרתעה אפקטיבית כלפי מחזיקי הנשק, המבוססת על חיזוק התפיסה הסובייקטיבית שהסיכוי להיתפס, לעמוד לדין ולהיענש הוא גבוה וחישוב רציונאלי פשוט יוביל אותם להבנה שהעונש הצפוי להם רב מן התועלת שהם עשויים להפיק מביצוע העבירה (לרנאו, 2016).

המאמץ השני – פעולות הממוקדות בהורדת היקף הביקוש לנשק הבלתי חוקי, באמצעות פעילות אופרטיבית, ביוזמות חקיקה ושילוב של סנקציות מנהליות. זאת, תוך טיפול מקיף לצמצום היקף האלימות וחומרתה בדרך של אכיפה, הסברה וחינוך לצד גיבוש מנגנונים קהילתיים לטיפול בסכסוכים.

המאמץ השלישי – מאבק כולל ובלתי מתפשר בארגוני הפשיעה הערביים וסוחרי הנשק המשמשים כמחולל מרכזי של תופעת האלימות בכלל והחזקה ושימוש בנשק ואמצעי לחימה בלתי חוקיים בפרט.

תוכן עניינים :

8.....	מבוא
13	פרק ראשון: אלימות ופשיעה בחברה הערבית בישראל
13	א.נתוני רקע
21	ב.גורמים חברתיים-כלכליים לאלימות ופשיעה בחברה הערבית
21	1. גורמי עומק חברתיים-תרבותיים
23	2. אכיפת החוק כפועל יוצא של יחסי המשטרה והחברה הערבית
26	3. הגורמים הכלכליים
30	ג. השפעת השלטון המקומי על התפתחות הפשיעה
32	ד. נקודת המבט של האינטלקטואלים הערביים
33	ה. בעיית המשילות במגזר הערבי וההשפעה על הפשיעה
38	ו. תחושת הביטחון האישי והאמון במשטרה בחברה הערבית
44	ז. טיפול המשטרה בארגוני הפשיעה
46	ח. עבריינות כלכלית כמנוע מרכזי לפשיעה חמורה בחברה הערבית
52	פרק שני: הנשק הבלתי חוקי בחברה הערבית
52	א. הנשק והשימוש בו כסמל בתרבות הערבית
54	ב. הנשק הבלתי חוקי בחברה הערבית – היקף התופעה
56	1. התפלגות אירועי הירי לפי אוכלוסייה – ערבית מול יהודית
61	2. בשיעור הנפגעים כתוצאה משימוש בנשק
63	3. עמדות הציבור הערבי ביחס לחומרת הבעיה והיקפה
66	ג. מקורות הנשק הבלתי חוקי
67	1. גניבות נשק ואמצעי לחימה מצה"ל
71	2. הברחות נשק מגבול ירדן
73	3. ייצור נשק ואמצעי לחימה בתחומי יהודה ושומרון
75	4. גניבת או אובדן של כלי נשק פרטיים

76	.....	ג5. הסבת כלי נשק שנועדו לספורט או אימונים
78	.....	ד4. זמינות נשק בחברה הערבית – שילוב של גורמים
		פרק שלישי: פעולת הרשויות בישראל נגד תופעת הנשק הבלתי חוקי.
81	.....	
82	.....	א. נתוני המשטרה
84	.....	ב. התפיסה המשטרתית
89	.....	ג. פעילות שירות הביטחון הכללי
89	.....	ד. פעילות צה"ל
90	.....	ה. רמת הענישה בעבירות נשק ואמצעי לחימה
94	.....	ו. פעולות לטיפול ומניעה במישור החברתי
		פרק רביעי: הנשק הבלתי חוקי בחברה הערבית – איום על הביטחון
96	.....	הלאומי?!
96	.....	א. ביטחון לאומי - הגדרה
97	.....	ב. איום ביטחוני ישיר
98	.....	1. טרור ופשיעה
101	.....	2. טרור ה"זאב הבודד"
106	.....	3. עימותים אלימים
108	.....	ג. האיום החברתי
111	.....	ד. האיום הכלכלי
113	.....	פרק חמישי: ניתוח של מערכת מורכבת
114	.....	א. מערכת, מערכת מורכבת וחשיבה מערכתית
118	.....	ב. תיאור המורכבות בתופעת הנשק ואמצעי הלחימה הבלתי חוקיים
119	.....	ג. עלייה בתשומות ובתפוקות אך הבעיה הולכת ומחמירה – ההרתעה לא עובדת
122	.....	ד. ניתוח התופעה על פי מודל של ביקוש והיצע
128	.....	ה. ארגוני הפשיעה הערביים – מוקד הבעיה או מפתח לפתרון?
133	.....	סיכום

136	ביבליוגרפיה
141.....	רשימת תרשימים
142.....	רשימת תמונות
142.....	רשימת איורים

מבוא

החזקת נשק בלתי חוקי והשימוש בו הנה תופעת פשיעה חמורה אשר השלכותיה מרובות והיא חלק מתופעה רחבה יותר של אלימות בחברה. בשנים האחרונות ניכרת מגמה של החמרה המתבטאת בהיקף ההחזקה והשימוש בנשק בלתי חוקי בחברה הערבית בישראל. לכך ניתנה התייחסות בפסקי דין לא מעטים של בית המשפט העליון, רוח הפסיקה מתבטא בדוגמה הבאה:

המחזיקים בנשק בעבירה, או הסוחרים בו, על פי רוב וככלל, אינם עושים זאת אלא, לצרכי עבירות אחרות, הכרוכות באלימות או בהפחדה. נשק נועד לירות, וטבעו גם שבשעת "הצורך" הסובייקטיבי, זדוני ומרושע ככל שיהיה, עלולה האצבע להיות קלה על ההדק... עבירה לה נודעת השלכות חמורות במיוחד בשנים האחרונות כאשר עבריינים עושים שימוש תכוף בנשק חם כדי לבצע עבירות או כדי לחסל חשבונות עם יריבים (ע"פ 3361/08 נתנאל לייבוביץ נגד מדינת ישראל, 2008)

מטרתה של עבודה זו, לבחון את מאפייניה של תופעת ההחזקה והשימוש בנשק ואמצעי לחימה בלתי חוקיים בחברה הערבית, תוך התייחסות לשאלה: האם מדובר בתופעת פשיעה פלילית (חמורה ככל שתהייה) או באיום ממשי על הביטחון הלאומי של מדינת ישראל. בנוסף לכך, בעבודה מוצעים כיווני פעולה אפשריים המבוססים על עקרונות החשיבה המערכתית וההתמודדות עם מערכת מורכבת.

אירועי אוקטובר 2000, אשר כללו התקוממות נרחבת של ערבים אזרחי ישראל, היוו אבן דרך משמעותית מאוד במערכת היחסים המורכבת שבין מדינת ישראל לחברה הערבית. בעקבות האירועים הוקמה ועדת חקירה ממלכתית בראשות שופט בית המשפט העליון תיאודור אור (ועדת אור), שניתחה, בין היתר את הגורמים והתהליכים שהובילו לפרוץ המהומות. בסיכומיה, המליצה הוועדה לפעול לשיפור הקשר בין משטרת ישראל והציבור הערבי ולהגביר את הפעולות לאכיפת החוק (ועדת חקירה ממלכתית בראשות השופט תיאודור אור, 2003). ממשלת ישראל קיבלה את המלצות הוועדה והחליטה ליישמן בהתאם להמלצת ועדת שרים בראשות שר המשפטים דאז, יוסף(טומי) לפיד (ועדת שרים לעניין ועדת אור, 2004).

בין השנים 2015-2016 התקבלו שתי החלטות ממשלה: החלטה 922, בנוגע לפעילות הממשלה לפיתוח כלכלי באוכלוסיית המיעוטים (ממשלת ישראל, 2015) והחלטה 1402 לשיפור רמת הביטחון במגזר הערבי וחיזוק הביטחון בירושלים (ממשלת ישראל, 2016) תוך הקצאה תקציבית של למעלה ממיליארד שקלים. החלטה 1402 מחודש אפריל 2016 כוללת קידום תכנית רב שנתית של המשרד לביטחון הפנים בנושא הביטחון האישי במגזר הערבי

(לשנים 2016-2020). לשם הובלת יישומה, הוקמה במשטרת ישראל מנהלת ייחודית בראשות ניצב ג'מאל חכרוש שהוא קצין המשטרה הערבי הראשון שקודם לדרגת ניצב. יישום התכנית הביא עד עתה להקמתן של 11 תחנות ונקודות משטרה חדשות בישובים ערביים ולחיזוק משמעותי של תחנות משטרה קיימות. (מבקר המדינה, 2018)

עם זאת, נתוני המשטרה מלמדים כי שיעור המעורבים בפשיעה החמורה מקרב הציבור הערבי גדול באופן משמעותי ביחס למשקלו באוכלוסיה. בעבירות אלימות חמורה (עבירות נגד גוף) שיעור המעורבים הערבים גדול פי שניים משיעורם באוכלוסיה ובעבירות רצח, פי שניים וחצי (מבקר המדינה, 2018). המיעוט הערבי מהווה כחמישית מכלל האוכלוסייה בישראל אולם, שיעור האסירים הפליליים גבוה בהרבה משיעור הערבים בכלל אוכלוסיית המדינה. ביוני 2014 למשל, עמד שיעור האסירים הפליליים הערבים על כ - 49% מכלל האסירים בישראל (טשנר, 2014) והמגמה אף מחריפה. אחת התופעות החמורות והבולטות בחברה הערבית הנה החזקה ושימוש באמצעי לחימה בלתי חוקיים. בין השנים 2014-2016 היה שיעור עבירות הירי, מסכנות החיים, בחברה הערבית גדול פי שבע עשרה וחצי מאשר במגזר היהודי. כמו כן, שיעור הנפגעים מעבירות אלימות, שנעשה בהן שימוש באמצעי לחימה בקרב האוכלוסייה הערבית גבוה פי שניים וחצי עד פי 12 משיעור הנפגעים באירועי אלימות כאלה במגזרים אחרים בחברה הישראלית. בין השנים 2000-2017, נרצחו 1236 גברים ונשים מהחברה הערבית ובין השנים 2014 ועד 2016 נרצחו 30 נשים שהן 42% מכלל הנשים שנרצחו באותה תקופה בישראל (מבקר המדינה, 2018).

היקף האלימות והשימוש בנשק ובאמצעי לחימה בחברה הערבית פוגעים בתחושת הביטחון של האזרחים הערבים. 32% מהתושבים בישובים הערבים אינם חשים ביטחון ביישובם ו 49% חשים כי ביישובם יש תופעה של ירי ושימוש בנשק (יוזמות קרן אברהם, 2018).

קשה מאוד לאמוד את היקף הנשק הבלתי חוקי בחברה הערבית. על פי הערכות של אנשי משטרה העוסקים בתחום וכן של פעילים חברתיים ומנהיגי ציבור ערבים, מדובר בעשרות עד מאות אלפי כלי נשק. בנוסף לכך גם אמצעי לחימה רבים כמו רימוני רסס, רימוני הלם, מטעני חבלה ועוד. הנשק מגיע ממקורות שונים שהעיקריים שבהם, גניבות מצה"ל, ייצור עצמי והברחות משטחי יהודה ושומרון, הברחות בגבולות, מפריצות לבתים ומהסבה של נשק אימונים וספורט (Air soft) לנשק חם.

המניע המרכזי להחזקת הנשק הבלתי חוקי הוא פלילי. דהיינו, על מנת לבצע באמצעותו עבירות חמורות כמו רצח, שוד וסחיטת דמי חסות וגם כדי לצבור כוח ועוצמה במסגרת מאבקים בין ארגוני פשיעה וסכסוכי חמולות. בנוסף לכך, גם אזרחים נורמטיביים רבים

מחזיקים בנשק בלתי חוקי, משום שתחושת הביטחון שלהם נמוכה ובכך הם סבורים שיגנו על משפחתם או יתמודדו עם סכסוכים באופן עצמאי וללא מעורבות של רשויות החוק. תופעה זו מוכרת בספרות כ "Self-Help" והיא נפוצה על רקע היעדר אמון ברשויות החוק. (Pare, 2010). כל זאת על רקע התרבות הערבית הרואה בבעלות על נשק סממן של כבוד ומעמד חברתי ובקולות הירי ביטוי של שמחה הבאה לידי ביטוי באירוסין וחתונות. עם זאת, יש לציין כי תופעת הירי באירועי השמחות פחתה מאוד בשנים האחרונות מסיבות שונות ולכך תהיה התייחסות בהמשך העבודה.

הביקוש הגבוה לכלי נשק ואמצעי לחימה גרם להתפתחות של שוק כלכלי שבו באים לביטוי חוקי הכלכלה המוכרים, כמו היחסים שבין הביקוש וההיצע. ככל שהביקוש לנשק עולה, כך מאמיר מחירו והרווח הצפוי מסחר בנשק הולך וגדל. כתוצאה מכך, צעירים רבים נחשפים להזדמנות לגרוף רווח קל ומגדילים את ההיצע באמצעות הברחות, גניבות וסחר בנשק.

השילוב שבין הזמינות הגבוהה של נשק בחברה הערבית לשיעור האלימות הגבוה המאפיין אותה, גורם לכך שהסיכוי לשימוש בנשק בסיטואציות של עימות, הוא גבוה יחסית (Ludwig, 2004). השימוש בנשק מגביר את הסיכוי לרצח או לפגיעה חמורה יותר, אשר במקרים רבים גוררת תגובה, החמרת הסכסוך והזנה של מעגל האלימות.

לאחרונה, מתגברת מגמה מדאיגה נוספת - שימוש בנשק הבלתי חוקי שהוחזק על רקע פלילי, לביצוע פיגועי טרור. הדוגמאות הבולטות לכך היו הפיגועים בדיזנגוף (2016), בחיפה (2017) ובהר הבית (2017). בשלושת המקרים מדובר בערבים, אזרחי ישראל, שלא היו מוכרים כפעילי טרור ולא פעלו במסגרת תשתית חבלנית. מדובר בפיגועי השראה הנובעים מהסתה ומהטפה אסלאמית המופצת בעיקר ברשתות החברתיות, בשילוב עם זמינות גבוהה של נשק ואמצעי לחימה. הפיגוע בהר הבית, שבוצע ביולי 2017 על ידי שלושה צעירים תושבי אום אל פאחם וגרם להתפתחות חמורה המוכרת כ"פרשת המגנומטרים", המחיש את פוטנציאל ההשפעה של פיגוע בודד על הביטחון הלאומי של ישראל. הימצאותו וזמינותו של הנשק הבלתי חוקי, לא הייתה הסיבה לפיגועים, אולם היא היוותה גורם סיכון המגביר את ההסתברות לשימוש בנשק חס ובכך להגברת חומרתם והיקף הפגיעה.

תופעה נוספת המחברת בין העולם הפלילי לטרור, הנה השימוש בתשתית פלילית לצורך פעילות חבלנית. עברייני רכוש וסמים נהנים בדרך כלל מהיכרות טובה מאוד עם השטח ועם פעילות המשטרה ומיומנים בדרכים ובשיטות לחמוק ממנה. היתרון היחסי הזה, כמו הסיבה שאלו הם סוגי פשיעה נפוצים בחברה הערבית, נוצל על ידי פעילי טרור כדי להבריא אמצעי לחימה או מפגעים אל זירת הפעולה. דוגמה חמורה לכך התפרסמה בראשית השנה,

כאשר תושב הכפר רג'יר נדון לעונש של 14 שנות מאסר על הברחת מטעני חבלה מלבנון לישראל על מנת לבצע פיגועים בשירות החיזבאללה. מדובר בניצול תשתית של כנופיית מבריחי סמים שניצלו את יתרונם היחסי, כאמור, כדי להבריח את מטעני החבלה. (מדינת ישראל נגד דיאב בן סעד קהמוז ואח', 2017).

מדינת ישראל מתמודדת עם תופעת הנשק ואמצעי הלחימה הבלתי חוקיים באמצעות ריכוז מאמץ של משטרת ישראל בתפיסת כלי הנשק עצמם, כדי להקטין את זמינותם ובתפיסת מבצעי עבירות השימוש בנשק והחזקתו. בעשור האחרון, מדי שנה, יש עלייה מובהקת בתפוקות המשטרה. יותר כלי נשק נתפסים ויותר עבריינים עומדים לדין, אלא, לא רק שתפוקות אלה לא הביאו למיגור התופעה, ניתן לומר בוודאות שחלה עלייה בהיקף הנשק ובחומרת השימוש בו. התפיסה של המשטרה, כמו של מערכת אכיפת החוק מבוססת על חשיבה לינארית הגורסת כי ככל שתהיינה יותר תפיסות של נשק ושל מבצעי עבירות בנשק, כך תגבר האפקטיביות בהתמודדות עם התופעה. אחד הביטויים המובהקים לכך מתבטא בדו"ח מבקר המדינה שפורסם השנה בנושא וכותרתו: "התמודדות משטרת ישראל עם אמצעי לחימה לא חוקיים ואירועי ירי ביישובי החברה הערבית וביישובים מעורבים". הדו"ח ממוקד בעיקר בדרכים לשיפור תפוקותיה של המשטרה - החל מאיכות המודיעין, הטיפול בידעיות ותרגומם לראיות, פעולות החקירה, פעולות הזיהוי הפלילי והגשת כתבי אישום ואף בפעולות הנדרשות כדי לקדם תיקוני חקיקה להחמרת הענישה. כל זאת בהתבסס על ההנחה שהעלאת התפוקות, שממילא נמצאות בעלייה מתמדת, תביא למיגור התופעה.

בספרו "הארגון הלומד", כתב פיטר סנג'י:

השתדלות מאומצת ורבה יותר בפתרונות מוכרים, בעוד שהבעיות הבסיסיות נשארות בעינן או מחמירות, הוא סימן מובהק לחשיבה לא מערכתית, מה שאנו מכנים כתסמונת "כאן צריך פטיש גדול יותר". (סנג'י, 2008) (עמ' 71).

עבודה זו באה להציע הסתכלות שונה על התופעה, המבוססת על חשיבה מערכתית וגורסת כי תופעת ההחזקה והשימוש באמצעי לחימה בלתי חוקיים היא ביטוי של סביבה מורכבת הכוללת קשת רחבה של שחקנים בעלי אינטרסים, מתחים וזיקות לצד גורמים משפיעים מרובים. היכולת להתמודד באפקטיביות עם התופעה, נעוצה בחיפוש אחר המפתחות ומנופי ההשפעה במקומות שאינם טריוויאליים ולא נמצאים מתחת לפנס, אלא, מסתתרים אי שם בחשיכה.

ניתוח תופעת הנשק הבלתי חוקי בחברה הערבית מתבצע, בעבודה זו, מבירור מאפייני הפשיעה והאלימות כתמונה הרחבה המכילה את הנשק, אמצעי הלחימה והשימוש בהם.

הפרק הראשון עוסק באלמות ופשיעה בחברה הערבית – נתוני הרקע, הגורמים והמאפיינים. בפרק השני מתמקד הניתוח בנשק ואמצעי הלחימה, תוך ניסיון ללמוד על

היקף התופעה, מקורותיה והגורמים להתגברותה. הפרק השלישי מתמקד בפעולת הרשויות בישראל בהתמודדות עם ריבוי הנשק ואמצעי הלחימה תוך הערכה של מידת האפקטיביות של פעולות אלה. הפרק הרביעי בוחן האם התופעה מהווה איום על הביטחון הלאומי של ישראל תוך בחינת ההשפעה על שלושה ממרכיביו – הביטחוני, החברתי והכלכלי. ובסיכום, עוסק הפרק החמישי בשימוש בכלים מעולם המערכות המורכבות תוך ניסיון להתוות כיווני פעולה שייתכן וישומם יאפשר הגברת האפקטיביות בהתמודדות עם האיום המתגבר.

העבודה מתבססת על חומר מדעי תיאורטי הנוגע לפשיעה בחברה הערבית בישראל, להתמודדות עם עבירות הקשורות להחזקת נשק בלתי חוקי וכן דו"חות ביקורת ומחקר של רשויות וגורמים ממשלתיים. זאת לצד סדרת ראיונות ושיחות רקע עם בעלי תפקידים בגופי הביטחון וברשויות האכיפה, פעילים ומנהיגים חברתיים ואף עם אנשים שהופעלו כסוכנים סמויים על ידי משטרת ישראל וחוו באופן ישיר את הדינאמיקה של קניית נשק לא חוקי ואת הלכי הרוח בקרב השחקנים בחברה הערבית. ניתוח הממצאים גיבוש התובנות התבסס על הספרות הקיימת בנושא חשיבה מערכתית ומערכות מורכבות, בניסיון לזהות מהם מנופי ההשפעה על התופעה כדי להביא ליצירת הרתעה אפקטיבית ולהקטין משמעותית את מימדיה.

פרק ראשון: אלימות ופשיעה בחברה הערבית בישראל

א. נתוני רקע

החברה הערבית בישראל מונה כ - 1.5 מיליון נפש ומהווה כעשרים ואחד אחוזים מכלל האוכלוסייה בישראל. שיעור הגידול השנתי הממוצע של הערבים בישראל (מאז 2001) עומד על כ 2.7% לעומת שיעור גידול של 1.7% באוכלוסייה היהודית. מרכיבי החברה הערבית הם – ערבים מוסלמים (83%), ערבים נוצרים (9%) ודרוזים (8%). כ 56% מכלל האזרחים הערבים מתגוררים בצפון הארץ, (בגליל, בעמקים ובחיפה) ו 44% במרכז ובדרום.

הערבים בישראל חיים בקונפליקט מתמשך הנובע מהסכסוך שבין ישראל לפלסטינים, חלקם הגדול רואים את עצמם כפלסטינאים אזרחי ישראל. מחד גיסא הם שואפים לשוויון והשתלבות בחברה הישראלית וברמת החיים והחרות המאפיינת אותה ומאידך גיסא, הם מזדהים ברמה הלאומית עם בני עמם המצויים בסכסוך עם מדינתם. כאן המקום להבהיר כי החברה הערבית אינה מקשה אחת, נכללות בה קבוצות שונות כמו – ערבים מוסלמים, ערבים נוצרים, בדואים ודרוזים (שאף הם נחלקים לדרוזים אזרחי ישראל המתגוררים בגליל ובכרמל ודרוזים שלא הסכימו לקבל אזרחות ישראלית ומתגוררים ברמת הגולן). הקבוצות השונות נבדלות זו מזו במאפייני הפשיעה, ביחסן למדינה והציות לחוקיה. הנתונים המובאים בעבודה זו מתייחסים לחברה הערבית באופן כולל רק בשל המורכבות הטכנית הכרוכה בפילוחם לקבוצות השונות. המיקוד הינו באזרחי ישראל הערבים-מוסלמים, שהם הרוב (83%) בחברה הערבית.

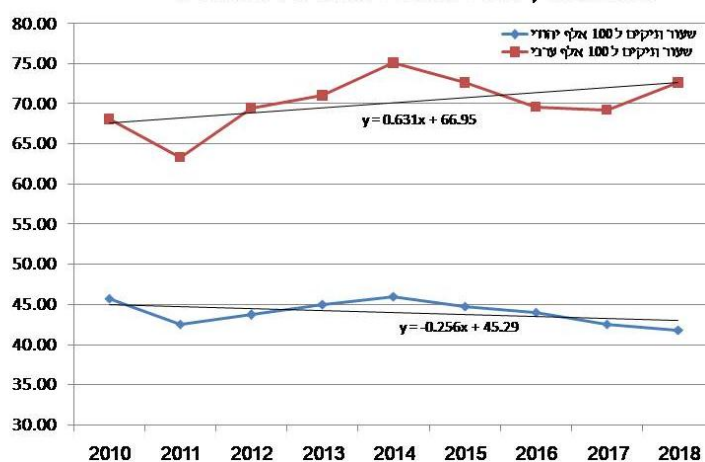
אוכלוסיות מיעוטיות נוטות להתאפיין בשיעורים גבוהים של אבטלה, עוני, נשירה מבתי ספר ועוד בהשוואה לכלל האוכלוסייה. תנאים אלה מעודדים בדרך כלל סטייה חברתית הבאה לידי ביטוי, בין היתר, גם בפשיעה. לפי נתוני המוסד לביטוח לאומי, שיעור העניים (תחולת העוני – מצויים מתחת לקו העוני) מבני החברה הערבית עומד על 53% מכלל העניים בישראל ושיעור נשירת התלמידים מבתי הספר גבוה פי שניים מאשר בחברה היהודית (3.6% לעומת 1.7%) פערים דומים קיימים גם בשיעור הזכאים לבגרות ובשיעור הלומדים לימודים מתקדמים. מחקרים רבים מצביעים על קשר בין פערים חברתיים-כלכליים ובין מעורבות גבוהה בפשיעה (מבקר המדינה, 2018).

לערביי ישראל יש ייצוג יתר בפשיעה ביחס למשקלם בכלל האוכלוסייה, ובאופן מיוחד ביחס לעבירות האלימות. בשנת 2010 היוו האסירים הערבים כ - 42% מכלל האסירים בשירות בתי הסוהר. מגמה זו אף החמירה ובשנת 2014 עמד שיעורם על 49% מכלל האסירים (טשנר, 2014) ובשנת 2017 עלה שיעור האסירים הערבים ל - 51% מכלל האסירים

ושיעור המעורבות של ערבים בעבירות אלימות גבוה פי שניים משיעורם באוכלוסייה ובתיקי רצח, פי שניים וחצי (מבקר המדינה, 2018).

על פי נתוני משטרת ישראל, מתחילת העשור (2010), שיעור עבירות האלימות בקרב החברה הערבית (בעבירות גלויות, כאשר החשוד בביצוע העבירה הוא ערבי אזרחי ישראל), נמצא במגמת עלייה. לצורך עבודה זו, נותח "סל עבירות" אלימות הכולל את העבירות הבאות: תקיפה (למעט עובד ציבור), הריגה, חבלה גופנית חמורה, חטיפת ארנקים, ניסיון לרצח, רצח, שוד, שוד בנסיבות מחמירות, תקיפה לשם גניבה, תקיפת עובד ציבור, תקיפת שוטר בנסיבות חמורות.

בתרשים מספר 1, ניתן לראות, כי נקודת השיא במגמת האלימות היא בשנת 2014. ניתן לשער כי נקודת השיא הנה תוצאה של אירועי הפרות סדר מקומיות שאירעו במגזר הערבי במהלך "צוק איתן", לאור העובדה שהעלייה בלטה בעבירות: "תקיפת עובד ציבור" ו"תקיפת שוטר בנסיבות מחמירות", שאופייניות לאירועי חיכוך בין אזרחים לרשויות. לאחר מכן, ניכרת מגמת ירידה במשך שלוש שנים ברציפות (2014 עד 2017) שמקורה, בירידה בעבירות פליליות מובהקות כמו "שוד" ו"תקיפה לשם גניבה" לצד ירידה בעבירות חיכוך עם רשויות וגורמי אכיפה כמו "תקיפת עובד ציבור" ו"תקיפת שוטר". בשנת 2018 ניכרת עלייה כמעט בכל העבירות וניתן לייחס אותה בעיקר לבחירות ברשויות המקומיות, שהתקיימו באוקטובר והתאפיינו בריבוי אירועי אלימות בחברה הערבית. עם זאת, המגמה הכללית באוכלוסייה היהודית, באותו סל של עבירות אלימות נמצאת בירידה. גם בחברה היהודית, היותה 2014 נקודת שיא בשיעורי האלימות אולם מאז ישנה מגמת ירידה מובהקת ללא שינוי גם ב 2018.

מקור: נתוני אלימות - משטרת ישראל, מחלקת אסטרטגיה.
נתוני אוכלוסייה - לוח דו"ח, חתם, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

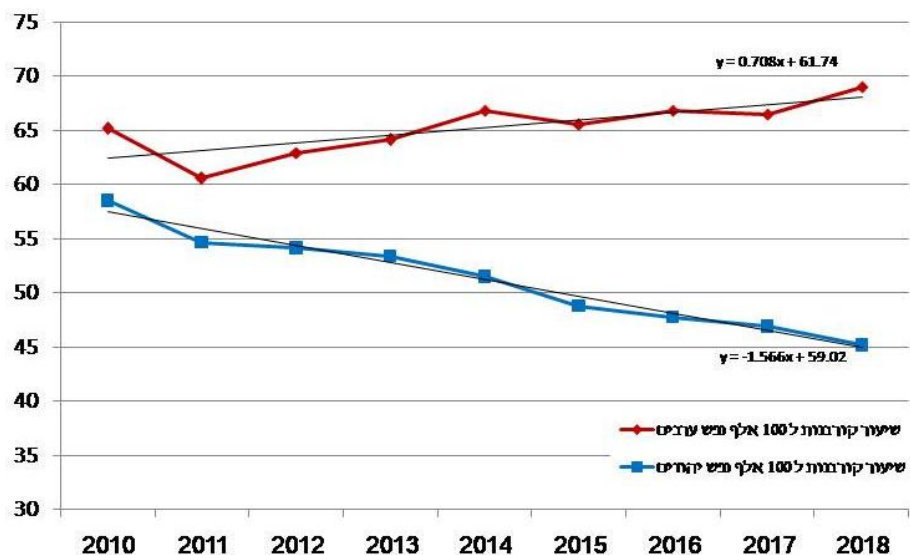
* אלימות = תקיפה (למעט עובדי ציבור, הריגה, חבלה גופנית חמורה, וחטיפת ארנקים, ניסיון לרצח, רצח, שוד, שוד במיבתח חשודות, תקיפה לשם גניבה, תקיפת עובד ציבור, תקיפת שוטר במיבתח חשודות).

תרשים 1: עבירות אלימות (סל) - (בשיעורים ל 100 אלף אזרחים) -

מגמה מ 2010 עד 2018 בהשוואה בין יהודים (ואחרים) לערבים ישראלים.

בתרשים מספר 1 ניתן לראות את ההבדלים הבולטים במגמת אירועי האלימות מתחילת העשור, כולל חישוב קו המגמה הלינארי המלמד על המגמות ההפוכות בין החברות. בנוסף לכך, בולט ההבדל הכמותי בשיעורי תופעת האלימות ל- 100 אלף נפש. בעוד שבחברה היהודית, עומד סך כל אירועי האלימות על כ- 45 אירועים ל- 100 אלף נפש, הרי שבחברה הערבית עומד שיעור זה על כ- 70 אירועים ל- 100 אלף נפש.

בנוסף לניתוח המגמות ביחס להיקף מבצעי העבירות, נדרש לבחון מי נפגע מאותן עבירות, קרי – מי הם קורבנותיה של תופעת האלימות, בחלוקה לחברה יהודית מול חברה ערבית. תרשים מספר 2 מציג את קורבנות העבירה, בעבירות אלימות (באותו סל) בחלוקה ליהודים וערבים ובשיעור ל-100 אלף נפש, מתחילת העשור :

מקור: נתוני קורבנות בעבירות אלימות - משטרת ישראל, מחלקת אסטרטגיה. נתוני אוכלוסייה – לוח דו"ח, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

* אלימות = תקיפה למוטע עובדי ציבור, הריגה, חבלה גופנית חמורה, הטיפת ארנקים, נסיון לרצח, רצח, שח, שוד במימנות חמורות, תקיפה לשם גניבה, תקיפת עובד ציבור, תקיפת שומר במימנות חמורות.

תרשים 2: קורבנות אלימות (סל) - בשיעורים ל 100 אלף אזרחים) - מגמה מ 2010 עד 2018 בהשוואה בין יהודים (ואחרים) לערבים ישראלים

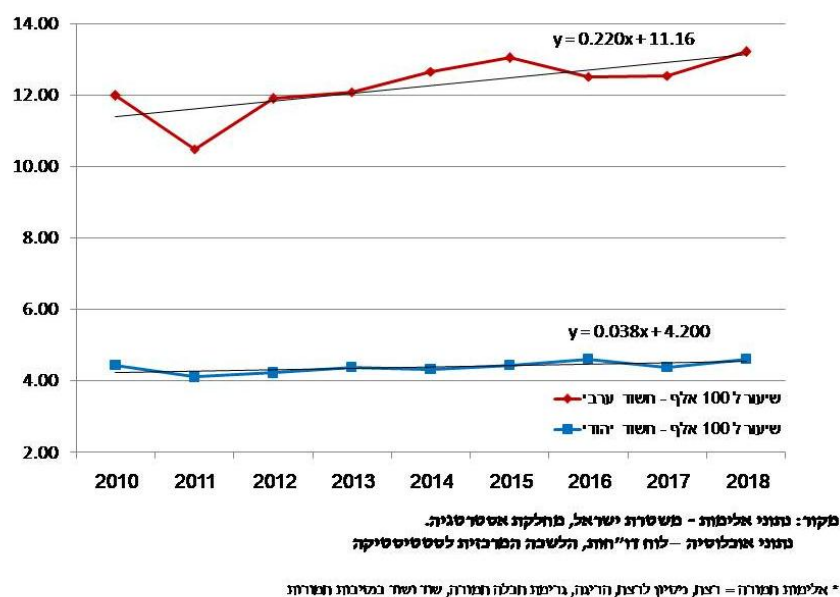
בעוד שניתוח המגמה ביחס למבצעי העבירות, מחייב להתייחס רק לתיקים גלויים, שבהם ידוע מי חשוד בביצוע העבירה, הרי שביחס לניתוח קורבנות העבירה, ניתן להתייחס לכל עבירת אלימות מדווחת, בין אם ידוע מי החשוד או לאו.

על פי תרשים מספר 2, ניתן לראות שתי מגמות ברורות (כמעט לינאריות לחלוטין) ומנוגדות זו לזו. בעוד שבחברה היהודית, ניכרת מגמה ברורה של ירידה בשיעור קורבנות האלימות, בחברה הערבית ניכרת מגמת עלייה. בתחילת העשור, הפער בשיעור קורבנות האלימות היה קטן יחסית – ב 2010 היו בחברה היהודית 59 קורבנות בעבירות אלימות ל- 100 אלף נפש ובחברה הערבית עמד שיעור זה על 65 קורבנות (פער של 10%). שיעורים דומים היו גם ב 2011 – 55 קורבנות ל- 100 אלף נפש בחברה היהודית לעומת 61 בחברה הערבית (פער של 11%). בשנת 2018 גדל מאוד הפער בין החברות ועמד על 45 קורבנות ל- 100 אלף נפש בחברה היהודית לעומת 69 קורבנות ל- 100 אלף נפש בחברה הערבית (פער של 53%).

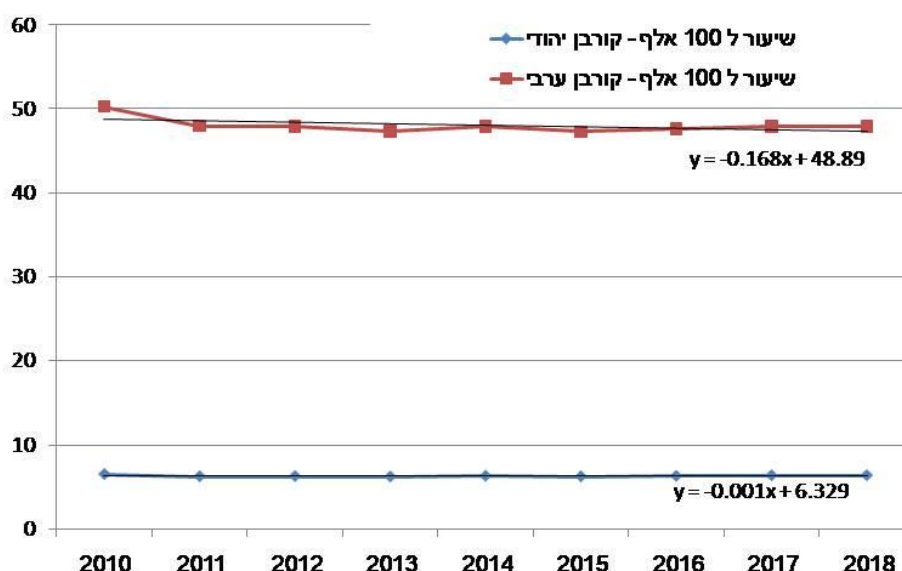
המשמעות היא שהערבים בישראל מבצעים יותר עבירות אלימות, אך הם גם הנפגעים העיקריים ממגמה זו. לנתונים אלה יש להוסיף את העובדה כי שיעור הדיווח על הפשיעה בחברה הערבית נמוך יותר משיעור הדיווח בחברה היהודית (סקרי נפגעי עבירה שעורכת המשטרה) ולכן הפערים האמיתיים אף גדולים יותר. הדבר נכון במיוחד בעבירות הפחות חמורות שבהן יש נטייה לטפל במסגרות קהילתיות ומשפחתיות פנימיות (Self-help) ופחות לדווח לרשות רשמית, בעוד שבעבירות חמורות (כמו רצח או שוד) שיעור הדיווח, בדרך כלל, גבוה יותר.

הפערים בין שיעורי האלימות בחברה הערבית לחברה היהודית מתחדדים והופכים לבולטים יותר, ככל שמדובר בעבירות חמורות יותר. תרשים מספר 3, מציג סל מצומצם יותר של עבירות אלימות חמורות, המאופיינות במקרים רבים בשימוש בנשק בעת ולצורך ביצוע העבירה וכולל את העבירות הבאות: רצח, ניסיון לרצח, הריגה, חבלה גופנית חמורה, שוד ושוד בנסיבות חמורות.

תרשים 3: עבירות אלימות חמורה (סל) – (בשיעורים ל 100 אלף אזרחים) - מגמה מ 2010 עד 2018
בהשוואה בין יהודים (ואחרים) לערבים ישראלים.

תרשים 3 מלמד כי הפערים בשיעור האלימות בין החברה היהודית לחברה הערבית גדולים ומשמעותיים יותר כאשר מדובר בעבירות החמורות. במקרים מסוימים גדול שיעור מבצעי העבירות בקרב הערבים פי 3 מאשר בקרב היהודים. המגמה הברורה מתחילת העשור מעידה כי שיעור האלימות החמורה בחברה הערבית נמצא במגמת עליה בולטת, למעט שני מקטעים שבהם חלה ירידה נקודתית – בין 2010 ל- 2011 ו-בין 2015 ל- 2016. בחברה היהודית מסתמנת מגמת עלייה מתונה באלימות החמורה לעומת מגמת ירידה באלימות הכללית. כדי להשלים את התמונה ביחס לעבירות האלימות החמורה, יש לבחון את המגמה המקבילה בשיעור הקורבנות מעבירות אלה.

מקור: נתוני אלימות - משטרת ישראל, מחלקת אסטרוטגיה.
נתוני אוכלוסייה – לוח דו"חוח, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

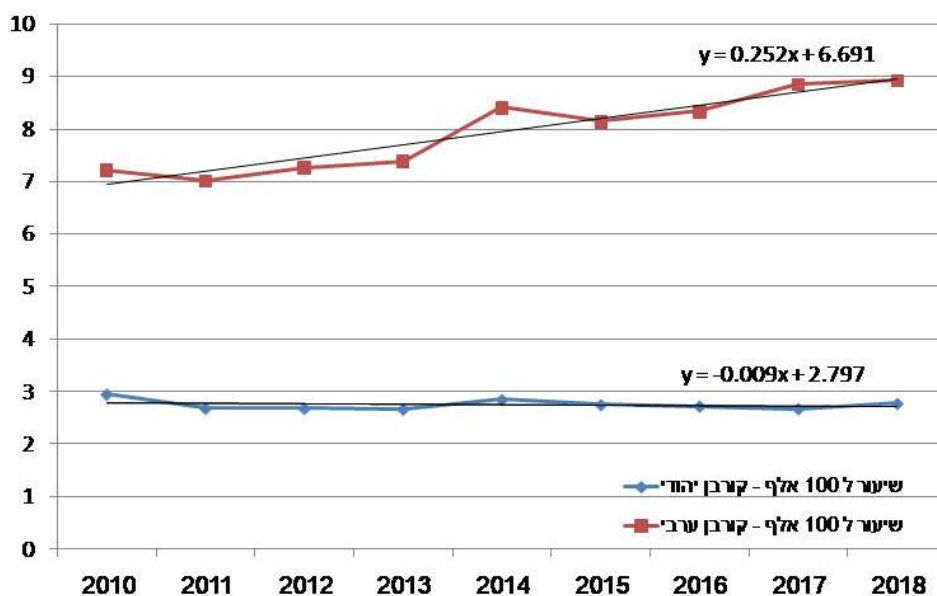
* אלימות חמורה = רצח, ניסיון לרצח, הריגה, גריפת חבלה חמורה, שוד נשח במינהג חמור

תרשים 4 : קורבנות אלימות חמורה (סל) – (בשיעורים ל 100 אזרחים) - מגמה מ 2010 עד 2018 בהשוואה בין יהודים ואחרים לערבים ישראלים.

בניגוד למגמת העלייה הברורה בשיעור מבצעי העבירות בקרב החברה הערבית, שיעור הקורבנות נשאר סטטי מאז 2010 ועומד על 48 קורבנות אלימות חמורה ל- 100 אלף נפש בחברה הערבית, בקירוב. המגמה דומה גם בקרב החברה היהודית אולם בשיעור נמוך של פי חמישה מאשר בקרב הערבים. ניתן להסביר את השונות שבין מגמת העלייה בשיעור העבירות למצב הסטטי בשיעור הקורבנות בכך שחלה עלייה בשיעור הגילויים של המשטרה

ולכן, בעוד ששיעור הקורבנות נשאר יציב, יש מגמת עלייה בשיעור מבצעי העבירות וניתן לייחס את ביצוע העבירה ליהודי או ערבי.

הסיכויים של אזרח ערבי בישראל להיות קורבן לעבירת אלימות חמורה, גבוהים פי חמישה בקירוב מהסיכויים של אזרח יהודי. מגמה זו דומה בעבירת גרימת חבלה חמורה הכוללת מעשה אלימות שגרם לקורבן פגיעות חמורות, לרבות כתוצאה מדקירות סכין או כתוצאה מפציעות ירי.

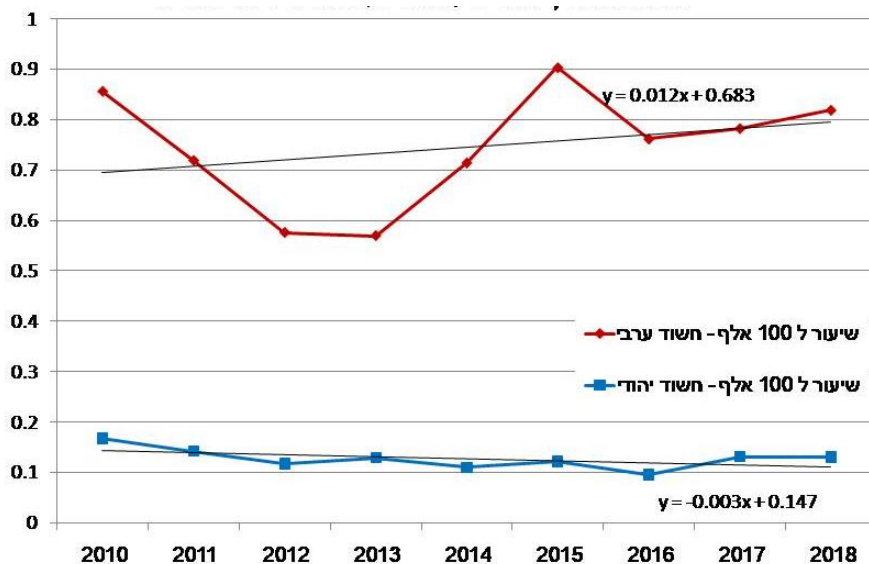
מקור: נתוני אלימות - משטרת ישראל, מחלקת אסטרטגיה. נתוני אוכלוסייה - לוח דו"חוח, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תרשים 5 : קורבנות בעבירת חבלה חמורה (בשיעורים ל 100 אלף אזרחים) - מגמה מ 2010 עד 2018 בהשוואה בין יהודים ואחרים לערבים ישראלים.

מתחילת העשור, נמנו 12,393 קורבנות ערבים ישראלים לעבירת אלימות שגרמה לחבלה חמורה, לעומת 16,299 קורבנות יהודים ישראלים. זאת, כאשר הערבים מהווים כ- 20% מכלל האוכלוסייה בישראל.

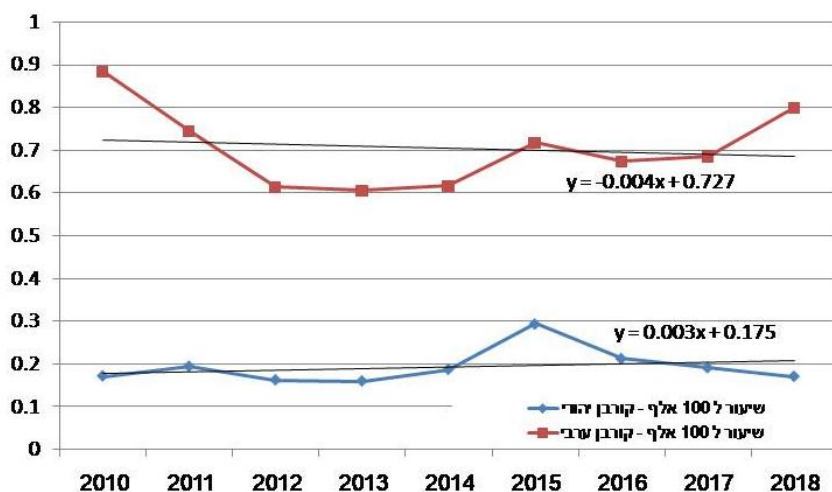
שיאן של עבירות האלימות בחברה בא לידי ביטוי בעבירת הרצח וגם כאן נמצא תמונה דומה. מאז תחילת העשור, נרצחו 488 ערבים ישראלים לעומת 502 אזרחים יהודים. הקורבנות הערבים מהווים 49.3% מכלל קורבנות הרצח הישראלים, זהו שיעור הגדול פי 2.5 בקירוב משיעורם באוכלוסייה. בנוסף לכך, מאז תחילת העשור, נחקרו 1,159 ערבים

ישראלים כחשודים בעבירות רצח או ניסיון לרצח לעומת 757 אזרחים ישראלים יהודים. דהיינו, 60.5% מכלל החשודים בעבירות רצח או ניסיון לרצח בישראל הם ערבים ישראלים. פי 3 משיעורם הכללי באוכלוסיה.

מקור: נתוני אלימות - משטרת ישראל, מחלקת אסטרטגיה. נתוני אוכלוסיה - לוח דו"חוח, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

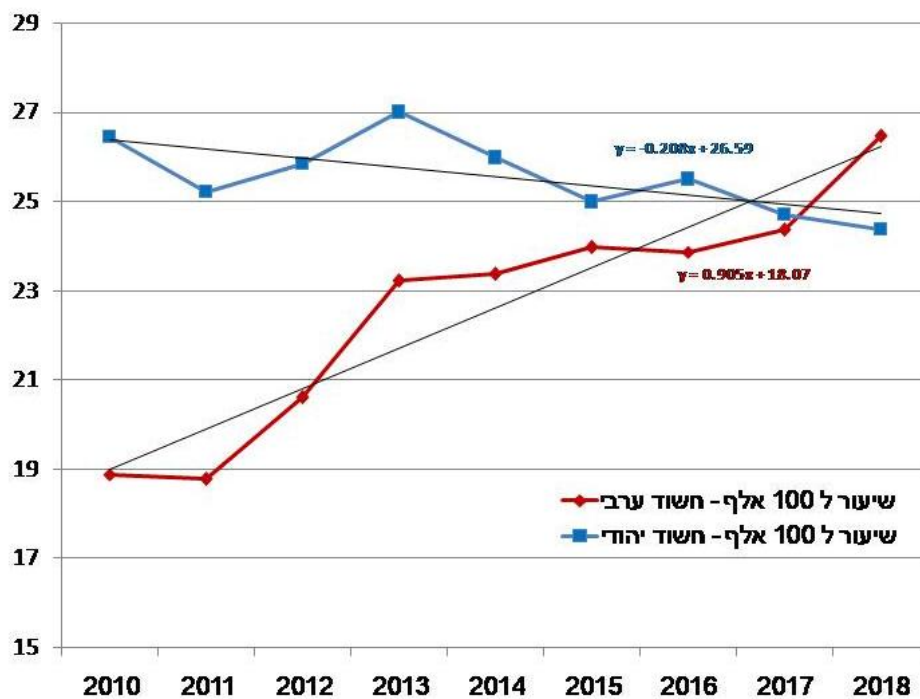
תרשים 6 : עבירות רצח וניסיון לרצח (בשיעורים ל 100 אזרחים) - מגמה מ 2010 עד 2018 בהשוואה בין יהודים (ואחרים) לערבים ישראלים

מקור: נתוני אלימות - משטרת ישראל, מחלקת אסטרטגיה. נתוני אוכלוסיה - לוח דו"חוח, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תרשים 7 : קורבנות רצח (בשיעורים ל 100 אזרחים) - מגמה מ 2010 עד 2018 בהשוואה בין יהודים (ואחרים) לערבים ישראלים.

מרכיב נוסף המאפיין את האלימות בחברה הערבית, בנוסף לאלימות ברחוב ובין עבריינים, הנה האלימות בתוך המשפחה. בתחילת העשור, עמד שיעור התיקים בגין אלימות במשפחה שבהם נחקר חשוד ערבי, על 18 תיקים ל 100,000 נפש לעומת 26 תיקים בקרב האוכלוסייה היהודית. בשנת 2018 חל מהפך ושיעור התיקים בהם נחקר חשוד ערבי עלו ל- 26.5 ל- 100,000 נפש ועקף את שיעור התיקים באוכלוסייה היהודית שעמד על 24.5 תיקים ל- 100,000 נפש.

מקור: נתוני אלימות - משטרת ישראל, מחלקת אסטרטגיה.
נתוני אוכלוסייה – לוח דו"ח, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תרשים 8: אלימות במשפחה, בין בני זוג (בשיעורים ל 100 אלף אזרחים) – מגמה מ 2010 עד 2018 בהשוואה בין יהודים (ואחרים) לערבים ישראלים.

בתרשים 8 ניתן לראות שתי מגמות הפוכות, בעוד שבאוכלוסייה היהודית ישנה מגמת ירידה ברורה בעבירות האלימות במשפחה, הרי שבחברה הערבית יש מגמת עלייה חדה ורציפה. מגמה זו היא תוצאה של שני גורמים מרכזיים, האחד – כמו במאפיינים רבים של האלימות בחברה הערבית, גם בתוך המשפחה יש יותר אירועי אלימות. והשני – ככל הנראה יש מגמת שיפור במודעות בקרב האוכלוסייה הערבית שגורמת לעלייה בשיעורי

הדיווח על אלימות במשפחה ופחות מסתמכת על טיפול בתופעה באמצעות גורמים לא רשמיים כמו נכבדים למיניהם או פיקוח והסדרה של המשפחה המורחבת.

מנתונים והמגמות ביחס לאלימות בחברה הערבית, עולה כי החברה הערבית בישראל סובלת משיעורים גבוהים של אלימות ביחס לחברה היהודית ועוד יותר מדאיג מכך ממגמה של החמרת התופעה. הפערים בין החברות בולטים במיוחד כאשר מדובר בעבירות חמורות שמאופיינות במקרים רבים בשימוש בנשק לצורך ביצוע העבירה, כמו בעבירות רצח או שוד בנסיבות מחמירות. הנטייה להשתמש בנשק נובעת מזמינותו הגבוהה והיא שגורמת באירועים רבים, להחמרה של התוצאה ולמעגל תגובה המזין מחדש את מעגל האלימות. הקשר שבין זמינות הנשק לחברה אלימה, ינותח בהמשך העבודה.

ב. גורמים חברתיים-כלכליים לאלימות ופשיעה בחברה הערבית

בשנת 2010, נערך על ידי מרכז המחקר והמידע של הכנסת דו"ח מקיף בנושא הפשיעה והאלימות בחברה הערבית בישראל ובו נסקרו הגורמים להתגברות האלימות והפשיעה (הכנסת, מרכז המחקר והמידע, 2010). הדו"ח סוקר את גורמי הרקע לפשיעה בחברה הערבית ומחלק אותם לשתי קבוצות – גורמי עומק בחברה הערבית בישראל וגורמים חברתיים כלכליים.

ב 1. גורמי עומק חברתיים-תרבותיים

הגורם הראשון - התפרקות התא החמולתי ומעבר למשפחה גרעינית הגורר עמו היחלשות הסמכות של ראש המשפחה המורחבת. בעבר היו הנכבדים, ראשי החמולות, בעלי סמכות ביישוב סכסוכים ובקביעת נורמות התנהגות, לצד יכולת לתגמל את בני החמולה בטובות הנאה שונות, כמו הקצאת קרקע למגורים, שטחי מרעה ועוד. היחלשות הנכבדים גררה היחלשות של מרכיבים נוספים במרקם הקהילתי כמו מורים ומנהלי בתי ספר. תהליך זה קשור לתהליכי מודרניזציה המגבירים חשיפה לתרבות הצריכה, למודלים חברתיים אחרים ורצון להידמות לחברה המערבית המודרנית. תהליך אובדן הסמכות בחמולה, יצר פתח להתגברות האלימות ככלי תחרותי לשיפור המעמד החברתי והכלכלי.

הגורם השני – תחושת ניכור מתמשכת כלפי החברה הישראלית הכללית הנובעת מקושי להשתלב בה. תחושות אלה מתעצמות עקב רמת תעסוקה נמוכה, רמת חיים נמוכה ביישובים הערביים כתוצאה מתשתיות לקויות, דימוי נמוך של החברה הערבית ועוד. תחושת הניכור מתבטאת לעיתים בצמיחה של תיאוריות קונספירציה המייחסות למדינה

מעשים מכוונים להגברת האלימות בחברה הערבית ואי טיפול בפשיעה הגואה כדי לשמר את רמת חייהם הנמוכה של הערבים.

הגורם השלישי – תהליכי גיבוש זהות שעוברים על החברה הערבית בישראל. בשנת 2006, פירסם הוועד הארצי של ראשי הרשויות הערביות בישראל את החזון העתידי לערבים הפלסטינים בישראל. המסמך נפתח במילים: **"מטרתנו הערבים הפלסטינים בישראל, הנה יצירת הגדרת זהות עצמית הכוללת את כל תחומי הקיום"**. מחד גיסא, תהליכים אלו מובלים על ידי אליטה חילונית המבקשת להפוך את ישראל ממדינה יהודית למדינת כל אזרחיה ומאידך גיסא, מובילה האליטה הדתית לכיוון של חברה אסלאמית כמטרה ארוכת טווח. תהליכים אלה יכולים להסביר לפחות חלק מהקונפליקטים שבין האזרח הערבי למדינה ואת חוסר האמון במוסדותיה.

בדו"ח שנערך על ידי חוקרי המכון הישראלי לדמוקרטיה ובחן את מימדי הפשיעה בישראל בין השנים 1990 ל- 2010, בדגש על מגמות הפשיעה בחברה הערבית (נעם זוסמן, 2016) הצביעו החוקרים על המגמות החברתיות הבאות:

הרקע האתני – החברה הערבית היא מיעוט דתי ולאומי בישראל וסובלת מתחושת קיפוח וחוסר הזדהות עם המדינה. מחקרים בעולם מלמדים כי אוכלוסיות מיעוטים בעלות מאפיינים דומים, סובלות משיעורים גבוהים של פשיעה ואלימות. המיעוט הערבי חש תחושת ניכור למוסדות המדינה וחוסר הזדהות עמה ואינו רואה חשיבות בציות לחוקיה. מכך יש להחריג, כמובן, את העדה הדרוזית (וחלק לא מבוטל בקרב הנוצרים) המגלה הזדהות מלאה עם מדינת ישראל המתבטאת בשילוב מלא בכל תחומי החיים.

ההשכלה – רמת ההשכלה בחברה הערבית נמוכה יותר מרמת ההשכלה בחברה היהודית ושיעורי הנשירה מבתי הספר גבוהים יותר. מחקרים מלמדים כי קיים מתאם בין השכלה נמוכה ושיעורי נשירה מבתי ספר לשיעורי פשיעה גבוהים יותר.

דמוגרפיה – שכבת הגיל שבה שיעור המעורבות בפשיעה הוא הגבוה ביותר היא בשנות העשרים של האדם. בגילאים צעירים יותר, הפיקוח המשפחתי והחברתי גדול יותר ומהווה גורם מרסן מפני סטייה חברתית ואילו בגילאים מבוגרים יותר, נוטים בני האדם להתיישב בדעתם ובדרך כלל מקימים משפחה ונרתעים יותר ממעורבות בפשיעה. שיעור הצעירים בחברה הערבית גבוה יותר מאשר בחברה היהודית, ולכן גם שיעורי הפשיעה צפויים להיות גבוהים יותר.

המבנה החברתי המסורתי – מקומה של המשפחה כמרכיב מרכזי בחברה הערבית יכול לשמש גורם ממתן בפיקוח על בני נוער אך מנגד הוא גם עלול להגביר את רמת האלימות בתוך המשפחה ולהקטין את רמת הדיווח של הקורבנות. מבנה חברתי זה גורם גם לתחרות

בין החמולות על משאבים, לרבות אחיזה בשלטון המקומי. תחרות זו מלווה במקרים רבים בשימוש באלימות. החברה הערבית עוברת תהליכי מודרניזציה המשפיעים על כל מרכיביה ברצון להידמות לחברת השפע המערבית.

מידת הדתיות – החברה הערבית היא דתית יותר מהחברה היהודית. שיעור הדתיות יכול להשפיע כגורם מרסן על מעורבות בפשיעה כתוצאה מהובלה של מנהיגות דתית הקוראת להימנע מאלימות או ממנהגים דתיים כמו הימנעות מצריכת אלכוהול הידוע כגורם שמגביר אלימות. מנגד, הדתיות יכולה לגרום לנטייה לעבור עבירות משום שחוקי המדינה נתפסים כמשניים לחוקי הדת ולתפיסת העולם הדתית-מסורתית.

תהליכי העיור – שיעורי הפשיעה בחברות עירוניות גבוהים בדרך כלל משיעורי הפשיעה בחברות כפריות. החברה הערבית היא ברובה פחות עירונית מן החברה היהודית אולם עוברת תהליכי שינוי מואצים הכוללים התפתחות עירונית שאינה מאופיינת בתכנון סדור. כתוצאה מכך הפיתוח העירוני אינו כולל פיתוח סביבתי הדוחה פשיעה. בישובים הערביים, העודה שאין הקצאה מסודרת של קרקעות לבנייה, מאלצת את המשפחות לבנות תוספות לבתים קיימים וכתוצאה מכך להתגורר בצפיפות רבה שהיא לא פעם, המקור לסכסוכים רבים (עזרא, 2019).

ב 2. אכיפת החוק כפועל יוצא של יחסי המשטרה והחברה הערבית

מערכות היחסים בין המשטרה למיעוטים הן מטבען מורכבות ורוויות מתחים, אולם במקרים של חברה המאופיינת בקיטוב עמוק על בסיס אתני, קיים קונפליקט חריף במיוחד. השיטור בחברה שסועה מאופיין במודל תיאורטי המוכר בחברות רבות בעולם ועיקרו שימור יכולת השליטה של הרוב על המיעוט לצד שמירה על הסדר החברתי בכלים ממוסדים של אי-שוויון בין המיעוט הנשלט לרוב הדומיננטי.

במאמרם "Police relations with Arab and Jews in Israel" מאפיינים חסייני ו- ווצר את מודל השיטור בחברה שסועה בשבעה מאפיינים (Wettzer, 2007):

- (1) מדיניות המשטרה והתנהלותה השגרתית מוטות באופן ממוסד כנגד המיעוט הנשלט.
- (2) במשטרה יש ייצוג יתר של קבוצת הרוב האתנית הדומיננטית ובמיוחד בדרגות הבכירות בארגון.
- (3) פוליטיזציה של המשטרה המבוטאת בדיכוי של מתנגדי השלטון מקרב קבוצת המיעוט האתני.

4) למשטרה יש אחריות כפולה (דואליות), גם על ביטחון הפנים וגם על הטיפול בפשיעה הרגילה.

5) על פי חוק, יש למשטרה מרחב גדול של סמכויות לשליטה באוכלוסיית המיעוט לרבות שימוש בכוח.

6) היעדר מנגנון אפקטיבי לבחינת האחריות של המשטרה (Accountability) לתוצאות פעילותה בקרב קהילת המיעוט.

7) יש יחס שונה כלפי המשטרה מקרב קבוצת הרוב ומקרב קבוצת המיעוט בשאלות של אמון, לגיטימציה ותמיכה בפעילותה.

המאפיינים הללו קיימים, כאמור, בחברות שסועות רבות אך במינונים שונים ובעוצמות שונות של מרכיבהן, שמייצרים מודל שונה וספציפי בכל חברה כזאת.

בחברות שסועות, היחס בין האזרחים למשטרה מעוצב בחלקו הגדול ממידת הנאמנות או הניכור של קבוצת המיעוט כלפי המדינה. עובדה שבולטת פחות בחברות שיש בהן אינטגרציה גבוהה.

השאלה אינה רק ביחס לפעולותיה ולמעשיה של המשטרה אלא, למה שהמשטרה מייצגת כלפי המיעוט. בחברה משוסעת, המשטרה מהווה אחד מעמודי התווך המבססים את הדומיננטיות והשליטה של המדינה על המיעוט. זהו דפוס מוכר שעל פיו עמדת המיעוט כלפי מוסדות המדינה היא כלי שבו המשטר מבטא הדומיננטיות של הרוב על המיעוט. זאת, בעוד שהרוב רואה במיעוט איום לביטחון הפנים ולהמשך שליטתו במדינה.

השונות באופן שבו חברה מסוימת תואמת למודל הזה באה לידי ביטוי בשני היבטים:

האחד – עוצמת האיום של המיעוט כלפי הרוב, המשתנה ממקום למקום. יש מצבים שבהם האיום רדום ומתעורר לסירוגין ויש מקרים שבהם האיום ממשי וכולל התנגשויות תכופות.

השני – בחברות שסועות, מיעוט אתני חי לעיתים באופן נפרד (פיזית) מהרוב, ביישובים או בשכונות שרוב תושביהן הם מקרב קהילת המיעוט. ההפרדה יוצרת ריחוק בין קהילות הרוב והמיעוט וככל שהיא משמעותית יותר, הרוב אינו חש את הפרת החוק בקהילת המיעוט ואינו נפגע ממנה. הפשיעה מתרכזת באזורים שבהם חיים המיעוטים עצמם, ולכן יש באזורים אלה שיטור חסר ופחות נחישות מצד המשטרה באכיפת החוק המגיעה עד לכדי התעלמות (Benign neglect phenomenon¹).

¹ גישה או מדיניות המעדיפה להתעלם מכשל מסוים במקום לקחת אחריות, להתערב ולנהל מדיניות על מנת להביא לשיפור המצב

הדפוס הזה שלפיו קיימת הפרדה פיזית ותת שיטור, משפיע על גישת האזרחים כלפי המשטרה. ככל שהמשטרה פחות מעורבת ופחות מטפלת בפשיעה בתוך קהילת המיעוטים באופן שגרתי, היא נתפסת כלא יעילה ולא מספקת מענה מספק לביטחון האישי של האזרח ולכן האמון כלפיה נמוך.

מודל השיטור בישראל דומה למודל המתואר לעיל במרכיבים רבים: אזרחי ישראל הערבים, אמנם נהנים מאזרחות ומזכויות דמוקרטיות מלאות אולם הם חיים בשולי החברה ובעמדה נחותה ביחס לרוב היהודי, חברתית וכלכלית.

ועדת החקירה הממלכתית לבירור ההתנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים באוקטובר 2000 (ועדת אור) התייחסה בדו"ח המסכם להבחנה שבין זכויות אזרח מלאות שניתנות לפרט לבין זכויות קיבוציות הניתנות למיעוט הערבי כמיעוט אתני יליד הארץ. הועדה קובעת כי:

על היעדרן של זכויות קיבוציות למגזר הערבי נאמר, כי "עקרון השוויון, המחייב דין שווה ליהודים ולא יהודים, חל במישור הזכויות האישיות. נראה שאין הוא חל במישור הזכויות הקיבוציות" (ועדת חקירה ממלכתית בראשות השופט תיאודור אור, 2003)

כ- 90% מהאזרחים הערבים חיים ביישובים כפריים שכל תושביהם שייכים למיעוט הערבי ונפרדים מן הרוב היהודי, הדומיננטי במדינה. מרבית הערבים עדיין מצוייטים לקודים תרבותיים וחברתיים מסורתיים בניהול אורח חייהם. יש רק שמונה ערים מעורבות הכוללות תושבים יהודים וערבים אך גם ברובן, קיימת הפרדה בין שכונות ערביות לשכונות יהודיות. ברוב המקרים, מעדיפים היהודים וגם הערבים להישאר באזורי מגורים נפרדים.

המשטרה הייתה פחות מעורבת בשגרת החיים בחברה הערבית שסבלה מתת-שיטור ביחס לפשיעה שהשפיעה על החברה הערבית עצמה. ההפרדה הגיאוגרפית יצרה מכניזם משמעותי מאוד שהשפיע על החוסר באכיפה כמו גם על השליטה במיעוטים.

בהתייחסה לאכיפת החוק במגזר הערבי, תיארה ועדת אור למעגל שבו יש חוסר אמון הדדי בין הציבור הערבי והמשטרה שגורם מחד גיסא לחוסר עקביות באכיפת החוק על ידי המשטרה ומאידך גיסא להתגברות הניכור של הציבור הערבי כלפיה. חוסר האמון פגע באופן ממש ביכולת המשטרה לאכוף את החוק ותרם להתגברות הפשיעה.

במסקנותיה, התייחסה ועדת אור לחשיבות הרבה של פריסת המשטרה ביישובים הערביים כמרכיב מרכזי בשינוי התפיסה ופריצת מעגל אי-האמון:

בהקשר זה נדרש שידוד מערכות ביחס המשטרה למגזר הערבי. המשטרה ערה לכך שפעמים רבות היא אינה נתפסת במגזר הערבי כגורם נותן שירות, כי אם כגורם עוין, המשרת שלטון חסר התחשבות. בסוגיה זו נודעת חשיבות מיוחדת לפריסת השיטור הקהילתי (מש"קים) במגזר הערבי, באופן שישופר השירות המשטירתי ביישובים הערביים. ואכן, המשטרה עשתה בנושא זה גם לפני אירועי אוקטובר וגם לאחריהם, והמלצתנו היא שנושא זה יקודם ככל האפשר. לסוגיה זו היבט תקציבי, שכן פריסת המשטרה ביישובים הערביים, במתכונת ובסדרי הכוח המקובלים ביישובים יהודיים, מחייבת הקצאת משאבים רבה. היבט זה מעורר קושי. עם זאת, על המשטרה לבחון הסטת תקציבים פנימית משמעותית, על מנת לעודד זאת. (ועדת חקירה ממלכתית בראשות השופט תיאודור אור, 2003)

מאז פרסום מסקנות הוועדה בשנת 2003, עשתה משטרת ישראל פעולות רבות לשיפור פריסתה, כמו גם קשריה עם הציבור הערבי. החלטת הממשלה 1402 משנת 2016, הפנתה תקציבים להקמת תחנות חדשות ונקודות משטרה² במגזר הערבי וכן התווספו מרכזי שיטור קהילתיים רבים. עם זאת, הפערים עדיין גדולים מאוד ונדרשת השקעה רבה בהקמת יחידות משטרה נוספות ובנוסף לכך, התפיסות של רוב הציבור הערבי עדיין מבטאות חוסר אמון במשטרה (לכך תינתן התייחסות בהמשך העבודה), המתבטא בשיתוף פעולה נמוך תוך גילוי נאמנות לאותם קודים חברתיים ותרבותיים ייחודיים למגזר הערבי.

ב.3. הגורמים הכלכליים

האוכלוסייה הערבית בישראל נמצאת ברובה בקבוצות הנמוכות של המדד החברתי- כלכלי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. הפערים החברתיים מהווים במקרים רבים גורם מדרבן לפשיעה. פערים אלה באים לידי ביטוי בשיעורי התעסוקה נמוכים יותר, בהכנסה לנפש או לתא משפחתי נמוכה יותר ובשיעורי העוני הגבוהים יותר (בעיקר, עוני של ילדים). על פי נתוני הביטוח הלאומי, תחולת העוני של המשפחות הערביות בשנת 2012 עמדה על 54.3% ותחולת העוני של ילדים ערבים עמדה על 65.8%. שיעור האבטלה באותה שנה עמד בחברה הערבית על 12.6% לעומת 5.7% בחברה היהודית.

---

² נקודת משטרה היא יחידת משטרה מקומית הכפופה לתחנה טריטוריאלית. הנקודה פועלת באזור ממוקד (כמו כפר, מועצה מקומית או שכונה) בעיקר במתן שירותי משטרה בסיסיים ואחראית על ביסוס הקשר עם הקהילה המקומית.

שיעור נשירת תלמידים מבית הספר נחשב למדד לחולשה חברתית וליצירת קבוצת סיכון למעורבות בפשיעה. שיעור הנשירה של תלמידים במגזר הערבי עמד על 3.6%, כפול משיעור הנשירה בקרב תלמידים יהודים שעמד על כ-1.7%. סביבה חברתית הכוללת אבטלה, עוני ונשירת תלמידים מבתי ספר היא סביבה המעודדת סטייה חברתית ופשיעה (טשנר, 2014).

ועדת אור (ועדת חקירה ממלכתית בראשות השופט תיאודור אור, 2003) התייחסה לפערים בהקצאת תקציבים ממשלתיים למגזר הערבי כאחד הגורמים המרכזיים ליצירת תחושת הקיפוח והניכור למדינה ומוסדותיה (סעיף 45):

אפליית המגזר הערבי בהקצאות תקציבים ממשלתיים מתועדת בספרי התקציב, אשר מן הנתונים שבהם ניתן לעמוד על חלוקה בלתי שוויונית של תקציבים בתחומים שונים. במשך השנים, ובמיוחד בתקופה 1992-1996, השתפר באופן משמעותי האיזון בין המגזרים במספר נושאים, אך טרם הושג שוויון. אי השוויון בתחום זה עולה מעתירות אשר סקרנו לעיל את ההחלטות בהן. נמחיש עניין זה במספר נושאים נוספים.

פערים אלה באו לידי ביטוי בהקצאת תקציבים לחינוך כפי שציינה הועדה, בעניינים רבים: מספר תלמידים למורה, מספר תלמידים לכיתה, שיעור כיתות תקניות, מתקני ספורט, מעבדות, מספר מחשבים לתלמיד ועוד.

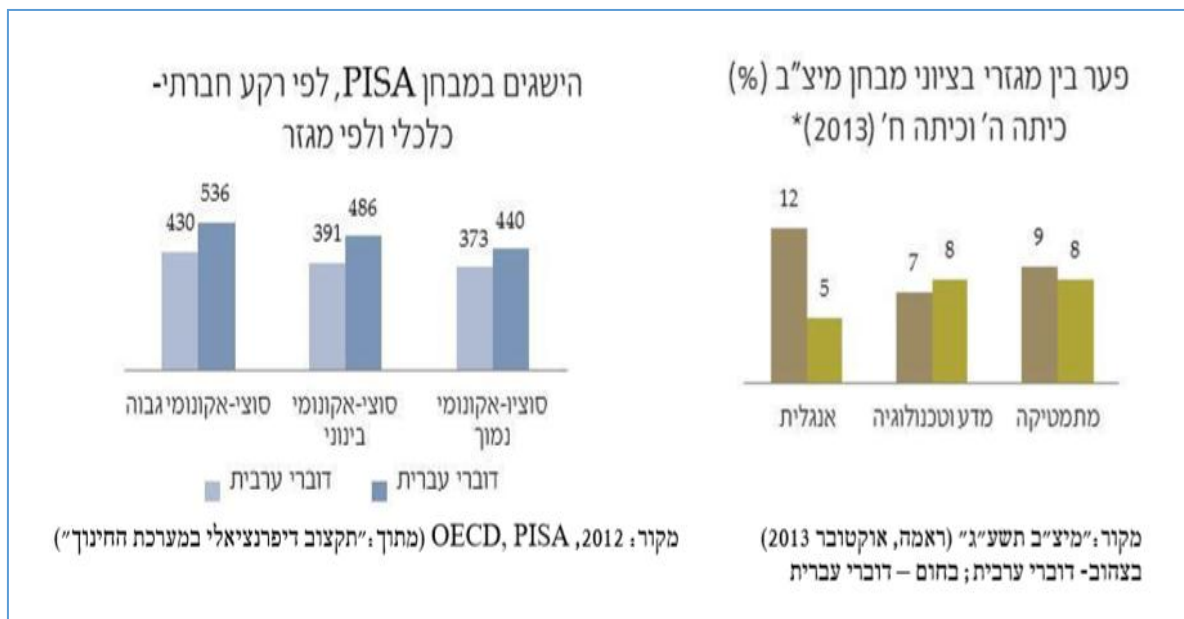
כך גם בהקצאת תקציבים לרשויות הערביות שהיו במצב ירוד ולא סיפקו את השירותים הבסיסיים הנדרשים מהן, ביחס לשיעורי העוני הגבוהים יותר במגזר הערבי ובשיעורי התעסוקה.

ביולי 2016, גיבש צוות בין-משרדי (שכלל את משרד ראש הממשלה, משרד האוצר, המשרד לשוויון חברתי והרשות לפיתוח כלכלי של המיעוטים) את התכנית המערכתית לשילוב כלכלי של החברה הערבית באמצעות תיקון ליקויים במנגנוני ההקצאה הממשלתיים. (משרד ראש הממשלה, משרד האוצר, המשרד לשוויון חברתי, 2016).

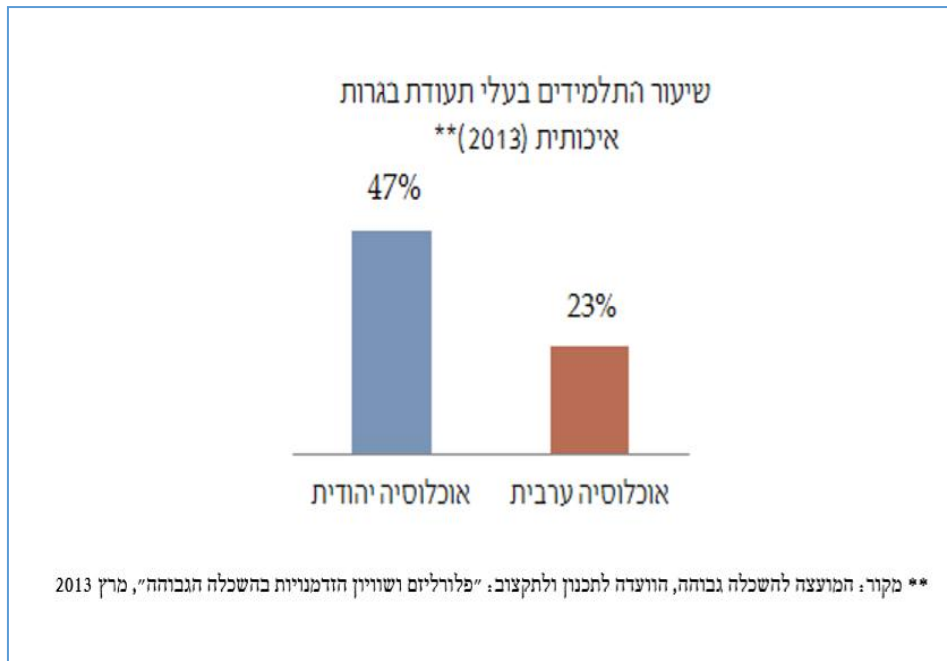
תכנית זו נבעה מתוך ההכרה של מקבלי ההחלטות וגורמי המקצוע במשרדי הממשלה והחברה האזרחית בכך ששילוב כלכלי של החברה הערבית הוא מנוע צמיחה משמעותי למשק וכלי חשוב לצמצום פערים חברתיים. בחלקה הראשון של התכנית, הוצגו הפערים המשמעותיים בין החברה הערבית לחברה היהודית במרבית המשתנים המצביעים על מידת ההשתתפות הנוכחית והעתידית בכלכלה הישראלית, כגון – שיעורי תעסוקה, שיעור האקדמאים, ביצועי מערכת החינוך, נגישות לתחבורה ציבורית ואיתנות הרשות המקומית.

הפערים הללו על פי מחברי התכנית, נוצרו גם בשל מנגנוני תקצוב אשר הקצו בעבר משאבים ממשלתיים שלא בהכרח, בהתאם לקריטריונים מובחנים או בהתאם למדיניות לשילוב כלכלי של אוכלוסיות חלשות.

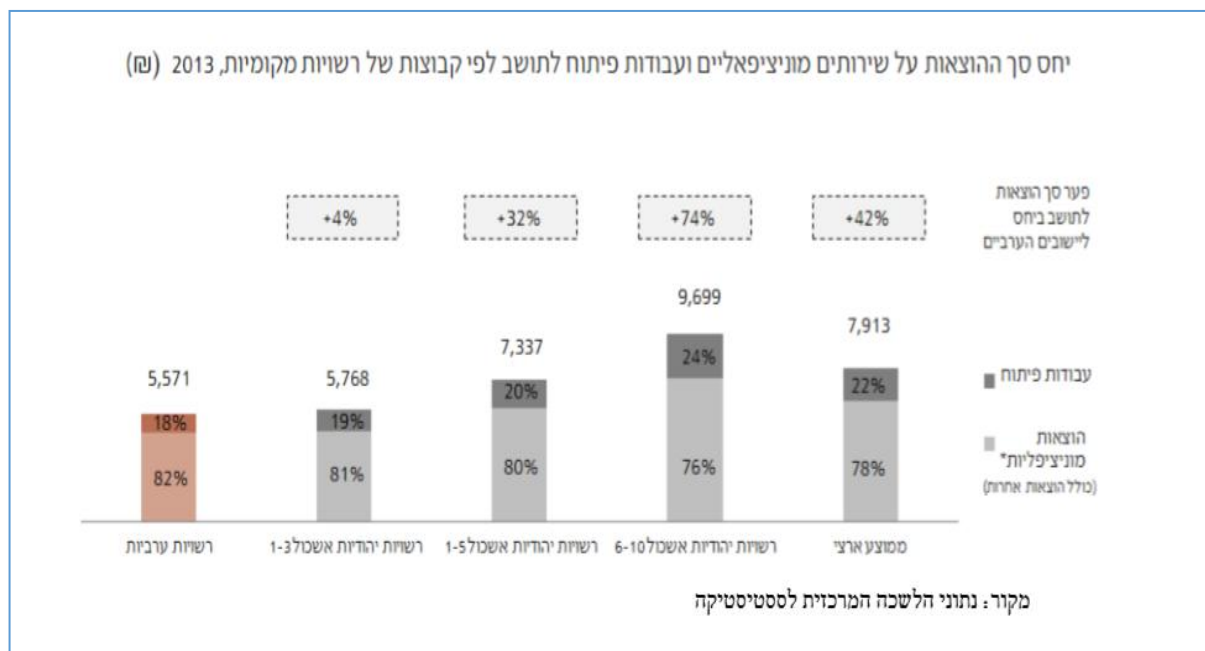
להלן מספר דוגמאות לפערים מתוך התכנית המערכתית לשילוב כלכלי של החברה הערבית:

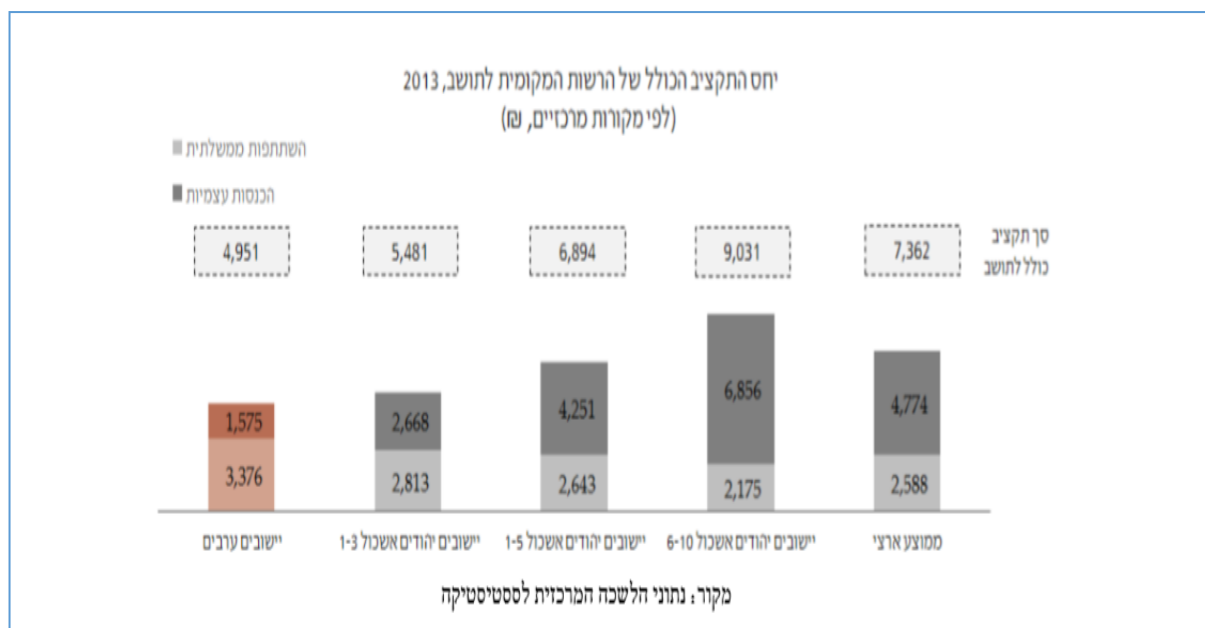
תרשים 9: פערים בהישגים לימודיים בין יהודים וערבים בישראל

תרשים 10: פערים בזכאות לתעודת בגרות איכותית בין ערבים ויהודים

תרשים 11: פערים בשירותים מוניציפאליים ופיתוח בין ישובים יהודים לישובים ערבים

תרשים 12: פערים בתקציב כולל של רשויות מקומיות לתושב, בין רשויות יהודיות לרשויות ערביות

ג. השפעת השלטון המקומי על התפתחות הפשיעה

השלטון המקומי הוא מרכיב מרכזי וחשוב בניהול שגרת החיים בקהילה וביצירת סביבה בטוחה וחיונית ויש לו השפעה משמעותית על מניעת פשיעה וסטיות חברתיות אחרות. הרשויות המקומיות בחברה הערבית התפתחו במרוצת השנים והפכו למנגנון מרכזי בחיי תושביהם אך גם לזירה של תחרות פוליטית וחברתית פנימית.

הרשויות הערביות מהוות מדד לבחינת מצבה של האוכלוסייה הערבית בישראל. הבנת איכות תפקודן של הרשויות תאפשר הבנה טובה יותר של החברה הערבית והמגמות המאפיינות אותה. מצבה הסוציו-אקונומי של החברה הערבית משפיע ישירות על מצבן של הרשויות המקומיות הערביות, על התנהלותן הכספית, על איכות ניהולן ועל היקף השירותים שהן מספקות (מוסטפא י' ג', 2011). היישובים הערביים מאופיינים במצב סוציו-אקונומי נמוך ותושביהם סובלים משיעורי עוני ואבטלה גבוהים. כמעט כל הרשויות הערביות בישראל מדורגות בארבעת האשכולות הנמוכים (מתוך 10) של המדד החברתי כלכלי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ואין אף רשות אחת שמדורגת בארבעת האשכולות הגבוהים (מוסטפא י' ג', 2011). לנבחרי הציבור ברשות המקומית יש חשיבות רבה בהשפעה על תפקוד הרשות המקומית ועל ניהול שגרת החיים ביישוב. חשיבות זו

נובעת מסמכותם, ממעמדם ומתפקידם המוענקים להם מכוח החוקים, התקנות, חוקי העזר והנהלים בשלטון המקומי. ברוב הרשויות המקומיות הערביות בישראל, רווחת תרבות שלטונית ריכוזית אינדיבידואלית שמקורה בחברה מסורתית, פטריארכלית וחמולתית. מגמה זו אף מתחזקת במשך השנים על רקע עליית כוחן של רשימות מקומיות על חשבון נציגי מפלגות ארציות (מוסטפא מ', 2011). עמדת הכוח הנובעת ממעמד ראש הרשות המקומית הביאה לעלייה במספר המתמודדים על משרות ראש הרשות. אלה, עקפו את ההנהגה המסורתית וניצלו את מבנה החמולה כדי לקבל לגיטימציה ולהיבחר לכהונה. מחקרים שנערכו בנושא הצביעו על עלייה מובהקת באחוז ראשי הרשויות הערביים שבחירתם מבוססת על שיקולים משפחתיים-חמולתיים (מוסטפא מ', 2011). מעמדה ועוצמתה של החמולה נובעת מתהליך ההתפרקות של החברה הערבית המסורתית לאחר קום המדינה ושינוי שעברו הערבים ממעמד של רוב למעמד של מיעוט. המשפחה הייתה אבן הפינה היחידה שנותרה על כנה כמבנה חברתי יציב יחסית ותומך מה שמיצב אותה כבעלת עוצמה רבה, הן חברתית והן פוליטית. כך בשנים הראשונות שלאחר קום המדינה הייתה החמולה יחידה מגובשת שהתבטאה בכוח פוליטי בהתאם לגודלה ועוצמתה. החמולה היוותה גורם מקשר בין שני כוחות משמעותיים שהובילו לנאמנות – המשפחה והדת (חאיק, 2011).

כאשר נבחר ראש הרשות על פי שיוכו החמולתי ולא על פי כישוריו או תרומתו לקהילה, תהייה נאמנותו ומחויבותו לחמולה, קודמת למחויבותו לכלל הציבור. הנאמנות לחמולה ולאינטרסים של בעלי הכוח וההשפעה בתוכה תסייע לראש הרשות להיבחר בשנית, הרבה יותר מהישגיו המוניציפאליים. במקרים רבים, המחויבות לחמולה מהווה חסם משמעותי ביכולת ובנכונות של ראש הרשות לשתף פעולה עם רשויות ממלכתיות בהתמודדות עם מפירי חוק או בקידום האינטרס הציבורי.

בראיונות שנערכו במסגרת עבודה זו, הצביעו מרואיינים מקרב החברה הערבית ומקרב אנשי המשטרה על מקרים רבים שבהם ראשי רשויות פעלו בהתאם לאינטרסים של ארגוני פשיעה (ובמקרים מסוימים נעזרו בהם או שיתפו עמם פעולה) מתוך שיקולים הנוגעים לסיכויי הצלחתם בבחירות.

בבחירות לרשויות המקומיות שנערכו ב-30 באוקטובר 2018, התאפיינו הרשויות הערביות באירועי אלימות רבים הכוללים איומים, קטטות המוניות, הצתות ואירועי ירי. בקלנסווה, נסוג מועמד מוביל מהתמודדות ברגע האחרון בעקבות איומים על חייו ועל חיי משפחתו. בטובא-זנגריא התחוללו קרבות של ממש בין החמולות המתחרות, אלה כללו ירי מאסיבי והשלכת רימונים וכן הצתה של בניין המועצה (כמה פעמים) במטרה למנוע מראש המועצה הנבחר להיכנס לתפקידו. ישיבת המועצה הראשונה שלאחר הבחירות, נערכה בתוך תחנת

המשטרה בראש פינה הסמוכה כדי לספק למשתתפים הגנה מפני זעמה של החמולה היריבה. באבו-גוש, כחודש לפני הבחירות הצטלם אחיינו של ראש המועצה עם נשק אוטומאטי מסוג m-16 ופרסם את התמונות לצד כיתוב מאיים – "עין תחת עין", "הכלב יישאר כלב והאריה יישאר אריה". האחין נעצר על ידי המשטרה בשל החשש הממשי מפגיעה במתמודדים מול דודו.

ד. נקודת המבט של האינטלקטואלים הערביים

בשנת 2014 פירסמו אוניברסיטת חיפה ומרכז אמאן³ את ספרו של נוהאד עלי – "אלימות ופשיעה בחברה הערבית בישראל, קונספירציה ממסדית או פשיעה תרבותית" (עלי, 2014). עלי מנתח את הרקע והסיבות לתופעת הפשיעה בחברה הערבית (ביחס לעבירות בתוך החברה הערבית של ערבים אזרחי ישראל) בשני צירים מרכזיים המנוגדים מאוד זה לזה, כפי שמרמז שמו של הספר. **הציר הראשון**: ביחס לאחריות הרשויות והממסד בישראל לתופעה, שבאה לידי ביטוי בהיעדר אכיפה מספקת ובהענקת מעין "אוטונומיה" לציבור הערבי לטפל בפשיעה ובאלימות בתוך עצמו. מערכת האכיפה אינה פותרת את הבעיות באופן אפקטיבי ולכן הפשיעה מתגברת. גישה זו הביאה לפריחה של תיאוריות קונספירציה הגורסות שהרשויות, ובראשן משטרת ישראל, מזניחות את הטיפול בפשיעה בחברה הערבית, בכוונה כדי שהערבים יהיו עסוקים בתוך עצמם ולא יתפנו לעסוק בבעיות האמיתיות שלהם מול המדינה ביחס לנושאים לאומיים ואזרחיים (עלי, 2014). יש להוסיף כי, לא אחת, התבטאו מנהיגים ערבים באופן מפורש ברוח זו. דוגמה טובה לכך אפשר למצוא בנאומו בכנסת של חבר הכנסת דר' יוסף ג'בארין מטעם הרשימה המשותפת, בתאריך 17 לדצמבר 2018 בו אמר את הדברים הבאים:

...בקשר לעבודת המשטרה בחברה הערבית, ואני חושב שהשאלה המרכזית שמעסיקה את הציבור הערבי בעניין הזה, בעניין האלימות הגואה בחברה הערבית שעד עכשיו השד (פונה לשר לביטחון הפנים - י.ח) לא ענה עליה, מדוע כשיש אותו אירוע של ירי או כשיש שימוש באותו כלי נשק, בדרך כלל כמובן לא חוקי, מדוע אם מדובר באירוע על בסיס לאומי או לאומני תוך שעות המשטרה מצליחה להגיע למי שביצע את האירוע ולמי שהיה מעורב בו אבל אם פחות או יותר אותו אירוע באותם תנאים עם אותו נשק הוא בתוך החברה הערבית עצמה, הוא פנים ערבי, אז כמעט ולא קורה כלום מבחינת למצות את הדין עם הפושעים. ... זו השאלה שהציבור הערבי שואל, מדוע כשמדובר בעניינים שאתם

³מרכז אמאן – המרכז הערבי לחברה בטוחה ומאבק באלימות. נוסדה ב 2009 ע"י כמאל ריאן (היה ראש מועצת כפר ברא וסגן יורי השלטון המקומי) לאחר שבנו הבכור נרצח.

רואים בהם עניינים ביטחוניים אז זו שאלה של שעות כדי להגיע למבצעים ולמעורבים אבל כשזה מגיע לנושאים של אלימות פנים ערבית זה יכול לקחת שנים וזה בדרך כלל נגמר בלי כתב אישום...

על פי גישה זו, התגברות הפשיעה והאלימות בחברה הערבית נובעות מתפקוד לקוי או מחוסר תפקוד מכוון של רשויות האכיפה.

הציר השני מתייחס להיבטים התרבותיים והחברתיים של החברה הערבית עצמה כגורם להתגברות האלימות והפשיעה. התומכים בעמדה זו טוענים כי יש לאלימות שורשים עמוקים בתרבות הערבית ובמיוחד המוסלמית ולכן, גם אם משקיעים משאבים ניכרים, לא ניתן למגר אותה. יש המצביעים על האלימות המשתוללת במדינות הערביות השכנות כדוגמה לביטוי האלימות בתרבות הערבית. עלי מסביר את חוסר ההצלחה להתמודד עם הפשיעה במגזר הערבי בכך שההנהגה הערבית מטילה את האחריות על המדינה ועל רשויות האכיפה ומצד שני, רשויות המדינה רואות בפשיעה מאפיין תרבותי, הטבוע באופייה של החברה הערבית. גם אם יוקצו לכך משאבים מרובים, לא ניתן יהיה למגר את התופעה. מכך יוצא שההנהגה הערבית והמדינה אינן משתפות פעולה והפשיעה אינה מטופלת באופן אפקטיבי (עלי, 2014).

ה. בעיית המשילות במגזר הערבי והשפעתה על הפשיעה

משילות (Governability) היא ביטוי ליכולתה של הממשלה למשול. מקורו של המושג במדעי המדינה והוא ביכולת הביצוע וההוצאה מן הכוח אל הפועל במערכות חברתיות וארגוניות שונות. בשנים האחרונות, גובר השימוש במושג המשילות בשיח הציבורי בישראל, בעיקר בהקשר להשפעתו על ביצועי המגזר הציבורי. חוסר המשילות גורם להעצמה של כוחות אלטרנטיביים הממלאים את הוואקום שנוצר (יחזקאלי, 2014). אותם כוחות אלטרנטיביים יכולים להיות ארגונים וולונטריים, עמותות חברתיות ובעלי אינטרסים שונים ומצד שני, פרטים או קבוצות אופורטוניסטיות הפועלות בניגוד לחוק או בתחום האפור. למשל, כנופיות עבריינים שעוסקות במתן הלוואות בשוק האפור, בפריטת צ'קים ובגביית חובות, תפקידים שאמורים להימצא בחזקת האחריות של גופים מוסדיים או רשויות המדינה. באופן כללי, משילותה של הרשות המבצעת בישראל מצויה במשבר בשל הגורמים הבאים:

- ריבוי מפלגות וסיעות ופיצול הכנסת
- ריבוי תיקים והגדלת משרדי הממשלה כדי לעמוד בדרישות שותפות קואליציוניות.

- שרידות קואליציונית נמוכה.

כתוצאה מכך, המדיניות הציבורית אינה עקבית, חילופים תדירים של שרים ושל בעלי תפקידים בכירים מקשים על שיפור מתמשך של מערכות – בין אם הוא שיפור תשתיתי ובין אם שיפור לטווח ארוך. בסופו של דבר הם פוגעים בכל היבטי החברה, הכלכלה, המדינה והביטחון (שוחט, 2007).

במסגרת עבודת הגמר במכללה לביטחון לאומי, סקר אלי אסייג (2015) את פערי המשילות במגזר הערבי ואת הגורמים להם. בין היתר התייחס ליחסי המיעוט הערבי עם המדינה:

אופייה הציוני של ישראל והסכסוך הישראלי-ערבי המתמשך, שבמרכזו הסוגיה הפלשתינית הפכו את השסע היהודי-ערבי לבולט ביותר ולבעייתי ביותר בישראל. שתי הקבוצות שונות זו מזו בלאום, בדת, בשפה, בשאיפות הלאומיות בסגנון החיים החברתי ובמרכיבים תרבותיים רבים. עצם הגדרתה של ישראל כמדינה יהודית ציונית, השפיע באופן עמוק על המבנה שלה על סדרי העדיפויות שהיא נוקטת ועל גבולות הלגיטימיות המאפיינים אותה. הערבים ממוקמים לא רק מחוץ לקונצנזוס הלאומי היהודי בישראל, אלא, גם מחוץ לגבולות הלגיטימיים של התרבות הפוליטית הישראלית (אסייג, 2015) (עמ' 47)

אחת מאבני הדרך המשמעותיות ביותר ביחסים שבין המיעוט הערבי למדינת ישראל היא אירועי אוקטובר 2000. בעקבות התפרעויות אלימות של אזרחים ערבים והתנגשויות קשות עם כוחות המשטרה נהרגו 12 אזרחים ערבים (ויהודי אחד שנהרג כתוצאה מיידוי אבנים). בעקבות האירועים החליטה ממשלת ישראל על הקמת ועדת חקירה ממלכתית בראשותו של שופט בית המשפט העליון תיאודור אור. במסגרת עבודתה, חקרה הוועדה את הרקע לפרוץ המהומות בנוסף להשתלשלות וקבלת ההחלטות באירועים עצמם. בסיכום עבודתה התייחסה הוועדה, בין היתר, לאכיפת החוק במגזר הערבי (המלצה מס' 17):

17. בד בבד, על המשטרה לגלות עמדה ברורה בכל הנוגע לאכיפת החוק מול המגזר הערבי. לא אחת מתקבל הרושם כי ננקטת גישה בלתי ברורה בהקשר זה, אין לכך מקום. מדינת ישראל היא מדינת חוק. שלטון החוק מחייב שוויון בכפיפות לחוק ואת אכיפתו של החוק על כולם. גישת רשויות האכיפה בהקשר זה חייבת להיות עקבית ושיטתית. בין אם מדובר בקריאות בלתי חוקיות לשימוש באלימות לסוגיה ובין אם מדובר בתופעות בלתי חוקיות אחרות (ועדת חקירה ממלכתית בראשות השופט תיאודור אור, 2003)

יש לציין כי מאז פרסומן של מסקנות הוועדה, פעלה משטרת ישראל רבות כדי ליישם את הלקחים ולשפר את הקשר ואת האמון עם האוכלוסייה הערבית. המשטרה הקימה נקודות שיטור קהילתי ביישובים ובשכונות ערביות. השוטרים הקהילתיים שיפרו את היחס

והשירות לאזרח ופחות עסקו באכיפה וחיכוך. הם השתלבו בהרצאות ובפעילויות בבתי הספר ובמקרים רבים, התושבים ראו בהם כתובת שאליה ניתן לפנות ולקבל עזרה. בנוסף למרכזי השיטור הקהילתי, הוקמו בישובים ערביים נקודות משטרה גדולות ומשמעותיות יותר שיכלו לספק מרחב מגוון יותר של שירותים לקהילה. בעקבות החלטת הממשלה 1402 העוסקת בשיפור הביטחון האישי במגזר הערבי, הוקמו 11 תחנות ונקודות משטרה חדשות ביישובים הערביים וכן הוקצו משאבים ניכרים לחיזוק התחנות הקיימות במגזר הערבי. התחנות החדשות הוקמו בלבם של יישובים שבעבר ידעו עימותים קשים עם המשטרה כמו - כפר כנא, טמרה וג'אסר א-זרקה. סקרים שביצעה המשטרה באמצעות מנהלת המגזר הערבי, מצביעים על מגמת שיפור באמון הציבור באותן תחנות וקליטת המסר כי המשטרה פועלת למען הציבור המקומי בשיפור ביטחונו האישי ואיכות חייו.

בנוסף לכך, פעלה המשטרה ליישם את מסקנות ועדת אור בתחום הטיפול באירועי הפרות סדר באמצעות הקמת יחידות ייעודיות לכך, פיתוח תורת הפעלה חדשה, הצטיידות באמצעים לא קטלניים לטיפול בפיזור המון ופיתוח מערכות ונהלים לתיעוד ותחקור מבצעי. שכלול שיטות הפעולה לצד שיפור הקשר וההידברות עם המגזר הערבי הוכיחו את עצמם באירועים רבים בעלי פוטנציאל להתפרצויות אלימות ולהסלמה ולהלך מספר דוגמאות:

2005 – רצח של ארבעה אזרחים ערבים חפים מפשע בשפרעם על ידי חייל בשם עדן נתן זאדה. למרות המחאות והזעם הרב, פעלה המשטרה באופן מדוד ותוך הידברות עם ההנהגה המקומית הצליחה להכיל את האירועים.

2009- בעקבות מבצע "עופרת יצוקה", התקיימו הפגנות הזדהות של ערביי ישראל עם תושבי עזה. חבר הכנסת אחמד טיבי אמר אז כי אין ספק שהמבצע עונה להגדרות של פשע מלחמה מאחר שנהרגים בו ילדים ואזרחים חפים מפשע (y.net-9/1/2009). גם במקרה זה, ההפגנות התקיימו באופן נשלט הודות להידברות והיערכות נכונה ונמנעה הסלמה אלימה.

2014- בעקבות מבצע "צוק איתן" התקיימו הפגנות ועצרות הזדהות של ערביי ישראל עם תושבי עזה ושוב היו מנהיגים ערבים שהלהיטו את האווירה. חברת הכנסת חנין זועבי צוטטה אז כשאמרה שחיילי צה"ל יותר טרוריסטים מדאע"ש (חנין זועבי לחדשות 2 online אוקטובר 2014). גם כאן ההפגנות התקיימו בשליטה של המשטרה ותך הידברות עם הנהגה מקומית.

עם זאת ולמרות כל האמור לעיל, מסתבר כי פערי המשילות במגזר הערבי עדיין גדולים ומשמעותיים. בשנת 2017 התקיים מחקר משותף למשטרת ישראל ואוניברסיטה העברית

בירושלים בראשותו של פרופ' באדי חסייסי מן המכון לקרימינולוגיה, במטרה לבחון את אתגרי השיטור בחברה הערבית דרך נקודת המבט של מפקדי תחנות המשטרה במגזר הערבי. הציר הראשון שבו מתמקד המחקר נוגע בשאלת המשילות. עוד במחקרים קודמים, הראה חסייסי כי בחברות שסועות לאורך קווים אתניים, הפיקוח הרב יחסית של המשטרה אינו מעיד על משילות גבוהה, אלא, אולי אף להיפך – על חוסר משילות. במקרים כאלה, למדינה אין יכולת (ולעיתים גם רצון) ליצור קונפורמיזם בקבוצת המיעוט, דרך מנגנונים פורמאליים שגרתיים מאחר ואלה מבוססים על ליבה תרבותית שקבוצת המיעוט אינה שותפה לה. כתוצאה מכך, בקרב המיעוט נוצר מצב שאותו מכנה חסייסי כ"היעדר חוק" (אי-ליגליזם) המתווסף לתחושה של ניכור והזנחה מצד הממשלה ומקצין עוד יותר את תחושת "היעדר החוק". מצב זה עלול לגרום למשטרה לבנות דפוס של שיטור מבדל הגורם למעורבות מינימאלית ודיפרנציאלית בענייני קהילת המיעוט. נוצר מצב שבו בתחומים מסוימים יש שיטור יתר ובאחרים שיטור חסר ובתוך הקהילה משתמרים מוסדות שנתפסים כאוטנטיים ואנשים נוטים לקחת את החוק לידיהם בתהליכי "עשיית סדר" מחוץ להסדר החוקי (באדי חסייסי, 2017). במחקר הנוכחי, מצביע חסייסי על נושא המשילות כבעל משמעות להבנת יחסי משטרה-חברה. הממצאים הנובעים מראיונות עם המפקדים, תואמים לתיאוריה שלעיל. קיים פיקוח רב יחסית של המשטרה אך עם זאת, נוצרים איים של חוסר משילות ותפיסה נבדלת לחוק וסדר. המצב נובע, בין היתר, מתפקידה הדואלי של המשטרה העוסקת בכובע אחד בביטחון הפנים שאז האזרח הערבי נתפס כאיום פוטנציאלי ובכובע השני כמשטרה העוסקת במתן שירות שיטור בסיסי ואז האזרח הערבי הוא הלקוח. התפקיד הכפול של המשטרה, במישור הלאומי מול המישור המקומי והשפעות ייצוג היתר של החברה הערבית בעבירות אלימות והפרות סדר הופכים את הקשר עם המשטרה למתוח ביותר.

הבדלים אלה באים לידי ביטוי גם ביחס של האזרחים כלפי המשטרה, בעוד שהשוטר הכחול מתקבל בדרך כלל באמון ונוכחותו מבורכת, השוטר הירוק (יס"מ, מג"ב) נתפס ככוחני ולא הוגן. במקרים רבים, המשטרה היא הנציג המשמעותי והנוכח ביותר של המדינה (לעיתים המשטרה היא הנציג היחיד) גם בתחום האכיפה וגם בתחום השירותים. כאשר התושבים חשים קיפוח ותסכול מצד הממסד, הם מבטאים זאת מול השוטרים שנתפסים בעיניהם כזרוע המשמעותית ביותר של הממסד. אותו חוסר אמון גורם לחוסר רצון לשתף פעולה עם המשטרה ומכאן לחוסר דיווח ונטייה לפנות לפתרונות בלתי פורמאליים מתוך הקהילה, במקום לגורם הפורמאלי (המשטרה).

בעניין זה יש להוסיף כי רשויות הפיקוח והאכיפה האזרחיות נרתעות לא אחת מלבצע את תפקידם במגזר הערבי ופעילותם מותנית בליווי של המשטרה. רתיעה זו נובעת ממקרים של

איומים או אלימות של ממש כלפי ממלאי תפקידים ציבוריים, לדוגמה – בחודש אוגוסט 2017 הושלכו שני רימוני רסס על ביתו של פקח ברשות מקרקעי ישראל בשאר יישוב. ככל הנראה המעשה קשור לכך שהפקח ביצע פעילות אכיפה באחד הכפרים הערביים בגליל והמסר האלים ישפיע בוודאי על רמת המוטיבציה שלו וגם של עמיתיו, להמשיך ולאכוף נגד פלישות לאדמות המדינה. לעיתים קרובות, מתוך רצון של המפקדים במשטרה לשנות את תפיסת המשילות, המשטרה היא שיוזמת פעולות פיקוח ואכיפה שכלל אינן בתחום אחריותה ודוחקת בגורמי הפיקוח להצטרף לפעילות. במחוז הצפוני של המשטרה מכונה פעילות זו "שולחן עגול" ונערכת ביוזמת המשטרה בתחומי אכיפה אזרחיים כמו פיקוח על מכירת בשר באטליזים, פיקוח על מרעה, גביית חובות מים ומסים ועוד.

המחקר מתייחס להתפתחות הנובעת מחוסר המשילות המסורתית למצב של משילות אלטרנטיבית שבה המשטרה מהווה תחליף למדינה. חלק מהמפקדים רואים בחוסר המשילות במגזר הערבי הזדמנות להיות משמעותיים יותר והם ממלאים חלק מהחלל הקיים (כפי שעושים אחרים מתוך הקהילה). מצב זה בא לידי ביטוי בשני פנים – האחד, חריגה מתפקידי שיטור מסורתיים והשני, עבודה עם ומול הקהילה (באדי חסייסי, 2017).

חריגה מתפקידי השיטור המסורתיים – דווקא במקומות שבהם המדינה לוקה בחוסר משילות ואינה ממלאת את אחריותה השלטונית (בתחומים שאינם שיטוריים), מפקדי התחנות ממלאים את מקום המדינה. הדוגמאות לכך רבות ועיקרן – שיפור איכות החיים באמצעות שיפור תשתיות (סלילת כבישים, התקנת רמזורים, התקנת מצלמות, טיפול בתאורת רחוב, איסוף פסולת, הכשרת מתחמי חנייה ועוד). המפקדים במשטרה מנצלים (לחיוב) את כוחם כדי להניע את הרשויות על מנת שאלה יבצעו את תפקידן.

הקהילה כמוקד התייחסות – חיזוק הלגיטימיות והמשילות באמצעות שימוש במגוון של כלים שאינם משטרתיים קלאסיים (לא מבטאים שימוש בסמכויות אכיפה) זהו סוג אחר של "חתיירה למגע" – לא מגע מבצעי כי אם מגע אישי, אנושי, קשוב ומכבד. קיימת הבנה אצל המפקדים כי אינם יכולים לפעול ללא קבלת לגיטימציה ואמון מהציבור וכי הקהילה היא גורם מרכזי באפקטיביות ההתמודדות עם הפשיעה. גיוס הקהילה ומנהיגיה הפורמאליים והבלתי פורמאליים, מסתמך על שימוש "בכוח רך" (בדומה למושג – Soft power) המבטא הנעה דרך השפעה והזדהות) כמקור סמכות נוסף המסייע שלא לשחוק את מקור הסמכות שנשען על כוח גלוי (בדומה למושג – Hard power).

לסיכום נושא המשילות בחברה הערבית יש להדגיש כי העדרה של המדינה גורם לחלל שאותו ממלאים בעלי עניין. חלקם, מתוך כוונות חיוביות שמטרתן לגשר על הפער ולאפשר איכות חיים ראויה, כפי שעושים פעילים חברתיים או כפי שפועלת המשטרה במקרים רבים

וחלקם האחר הם גורמים פוליטיים שממלאים את החלל כדי לצבור כוח והשפעה. הגורמים הפוליטיים הבולטים ביותר עוסקים בתחומים כלכליים, כמו ניהול "בנקים פרטיים", מתן הלוואות, גביית חובות ועוד וכן בתחומים אחרים כמו בוררות בסכסוכים, שמירה ואבטחה ועוד. אותם עבריינים הממלאים את החלל שנוצר עקב העדר המשילות בחברה הערבית, הם גורם מרכזי בהשפעתו על היקף הפשיעה ומאפייניה ובהם תעסוק עבודה זו בפרקים הבאים.

1. תחושת הביטחון האישי והאמון במשטרה בחברה הערבית

אמון הציבור במשטרה ותחושת הביטחון האישי הם מושגים שלובים זה בזה ומהווים נדבך מרכזי ביכולת התפקוד של המשטרה במדינה דמוקרטית. אמון הציבור במשטרה הוא הבסיס לגיטימציה שהיא מקבלת כדי לפעול (אבי ברוכמן, 2012). הלגיטימציה חשובה במיוחד למשטרה מאחר וחלק מפעולתה מתבצעת כאקט של אכיפה וחיכוך עם אזרחים, שהם חלק מהציבור. משטרה שאינה זוכה לאמון הציבור, תתקשה לפעול למימוש ייעודה.

האמון הוא תפיסה של הפרט כי ניתן לסמוך על המוסד, כי המוסד שומר על החוקים להם הוא כפוף, עובד היטב ומשרת את אינטרס הכלל. כלומר, אמון הציבור חורג מעבר לשאלה האם לפרט עמדה חיובית או שלילית כלפי המוסד. אמון מתייחס לאוסף של אמונות וציפיות מהמוסד. (ההגדרה עפ"י Devos 2002).

אמון הציבור במשטרה מתבטא בתחושת הביטחון האישי של הפרט. האמון שהמשטרה פועלת למען האינטרס הציבורי, בהתאם לחוק, באפקטיביות וחשופה לביקורת ציבורית, הוא הבסיס לאדם ולקהילה לחיזוק תחושת הביטחון האישי שהרי זה מופקד בידי ארגון שניתן לסמוך עליו.

כפי שצוין קודם, יחסי המשטרה והציבור הערבי בישראל דומים למודלים מוכרים של משטרה מול מיעוט אתני בחברה מקוטבת (Deeply divided society).

בחברות כאלה, למשטרה יש אתגר משמעותי לזכות בלגיטימיות בקרב קהילת המיעוט ומכאן מושפע היחס של המיעוט כלפי המשטרה. מחקרים הראו שהמחלוקת הפוליטית שבין הערבים ליהודים בישראל, גרמו לירידה באמון הציבור הערבי במשטרה ופגעו בשיתוף הפעולה איתה.

ההנחה הבסיסית היא שהמקור העיקרי למתחים שבין הציבור הערבי למשטרה מתבסס על משתנים פוליטיים ולכן נדרשות פעולות חברתיות-פוליטיות מצד הממשלה כדי לשפר את היחסים. למשל, השקעה בפיתוח תשתיות וחיזוק הרשות המקומית במגזר הערבי.

בנוסף להסבר הפוליטי, ניתן להסביר את המתחים בין המשטרה לחברה הערבית, הגורמים לחוסר אמון ולחוסר לגיטימיות, גם במרכיב תרבותי. לכן, נדרשת המשטרה לבצע שינויים תרבותיים כדי לזכות בלגיטימיות מן הציבור. דוגמאות לצעדים כאלה יכולות להיות גיוס ערבים לשירות במשטרה, הרחבת הפריסה המשטרתית ביישובים הערביים ומעורבות של פעילות המשטרה עם ההנהגה המסורתית המקומית (Hasisi, 2008).

בשנת 2018 פירסמה עמותת "יוזמות קרן אברהם" דו"ח מקיף אודות מדד הביטחון האישי בחברה הערבית בישראל. הדו"ח התייחס לחמישה תחומים הנוגעים לביטחון האישי והאמון במשטרה ולהלן מקצת מן הממצאים:

- **היקף האלימות בחברה הערבית** – 54% מהציבור הערבי חש כי ביישובו קיימת בעיה של אלימות, לעומת 14% בקרב היהודים.
- **התחומים שבהם מורגשת האלימות** – 49% מהערבים מעידים כי קיימת ביישובם בעיה של ירי ושימוש בנשק לעומת 7% ביישובים היהודיים. 33% מהערבים מעידים כי קיימת ביישובם בעיה של אלימות במשפחה, לעומת 14% ביישובים היהודיים. בנוסף לכך, בולט תחום של עבירות אלימות כתוצאה מעבירות כלכליות כמו הלוואות בשוק האפור, ניכיון צ'קים, חלפני כספים וסחיטת דמי חסות (בערבית – ח'אוה).
- **תחושת הביטחון האישי והחשיפה לאלימות** – 32% מהערבים חשים שאינם בטוחים ביישובם ו 4% מעידים כי נחשפו באופן אישי לאלימות בשלוש השנים האחרונות. לעומתם, בחברה היהודית, 13% חשים לא בטוחים ביישובם ו- 3% נחשפו באופן אישי לאלימות בשלוש השנים האחרונות.
- **מידת הנכונות לשתף פעולה כדי להיאבק באלימות** – 70% מהנשאלים הערבים ציינו כי יהיו מוכנים להשתתף במאבק באלימות ביישובם, לעומת 39% בקרב הנשאלים היהודים.
- **העמדות כלפי המשטרה** – 59% מהנשאלים הערבים הצביעו על רמת אמון נמוכה במשטרה לעומת 54% מקרב הנשאלים היהודים. עם זאת, 63% מהציבור הערבי מאמין שנוכחות מוגברת של המשטרה תביא להפחתת האלימות ו 77% תומכים בהקמת תחנת משטרה ביישובם. אחד המדדים המעניינים ביותר הנו כי 48% היו מוכנים שהם או בן משפחתם ישרת במשטרה.

עורכי הדו"ח טוענים כי מעמדו של הציבור הערבי מכתוב במידה רבה את עמדותיו כלפי המשטרה כזרוע מבצעת של מערכת אכיפת החוק במדינה ואת מידת הלגיטימיות שהוא מייחס לה. מכאן שהציבור הערבי חש מקופח ומופלה לרעה וכי מעמדו נמוך ביחס לציבור

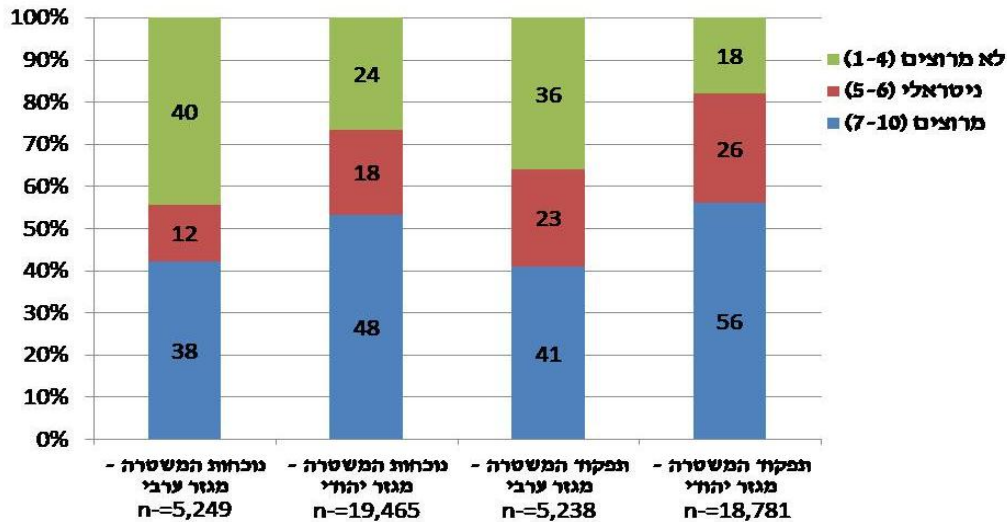

היהודי ולכן הוא מבטא חוסר אמון כלפי המוסד הממלכתי שנמצא בחזית. אלא, שמן הנתונים, עולה כי הפער בין האוכלוסייה הערבית ליהודית ביחס לאמון במשטרה אינו גדול (59% לעומת 54%) ובקרב הערבים התמיכה של 77% בהקמת תחנת משטרה ביישוב והמוכנות להשתלב בשירות במשטרה מעידים כי המשטרה נתפסת כגורם שיכול להביא לשינוי המבוקש, קרי להפחתת האלימות ולחזוקת תחושת הביטחון. מכאן יכולה המשטרה (וכלל מערכת האכיפה) לשאוב את הלגיטימציה לפעולה כנגד העוברים על החוק.

בשנים 2015 ו-2016 ערכה המשטרה שני סקרים מקיפים הנוגעים לציבור הערבי בישראל ועמדותיו כלפי עבודת המשטרה. בסקר הראשון, שהתבסס על 6,932 מרואיינים ערבים ישראלים, עלה כי הבעיה שנמצאת בעדיפות ראשונה לטיפול היא אירועי הירי במגזר הערבי. כשני שלישים מהמרואיינים שנשאלו אודות יעילות הטיפול של המשטרה בעבירות האלימות והירי, ציינו כי היא "בינונית", "מועטה" או "כלל לא". עוד עלה מן הסקר כי 44% מהנפגעים מעבירות אלימות מקרב החברה הערבית בישראל כלל לא דיווחו על כך למשטרה. הסיבות לאי הדיווח: "לא רציתי להטריח את המשטרה" (23%), "במקרים כאלה המשטרה אינה יכולה לעזור/לטפל" (22%), "במקרים כאלה המשטרה אינה רוצה לעזור/לטפל" (9%). בסקר השני, נמצאו ממצאים דומים שהעידו על חוסר אמון ביכולת ובכונות של המשטרה להתמודד עם הפשיעה האלימה ואירועי הירי במגזר הערבי (מבקר המדינה, 2018). לכך ניתנה התייחסות בדו"ח מבקר המדינה שבחן את התמודדות המשטרה עם הנשק הבלתי חוקי ואירועי הירי במגזר הערבי:

משרד מבקר המדינה מציין כי הגם שסוגיית אמון הציבור במשטרה, אינה נמדדת רק בהתמודדות עם בעיית הירי בחברה הערבית, נראה שהעלייה המתמשכת באירועי הירי בחברה זו בשנים האחרונות מחמירה את חוסר האמון שלה במשטרה. לחוסר האמון יש השפעות ישירות על יכולת המשטרה להתמודד עם הבעיה, שכן תוצאתו הראשונה היא תת-דיווח על אירועי פשיעה הנוגעים לשימוש באמל"ח. מציאות זו היא קרקע פורייה להתפשטות התופעה (מבקר המדינה, 2018).

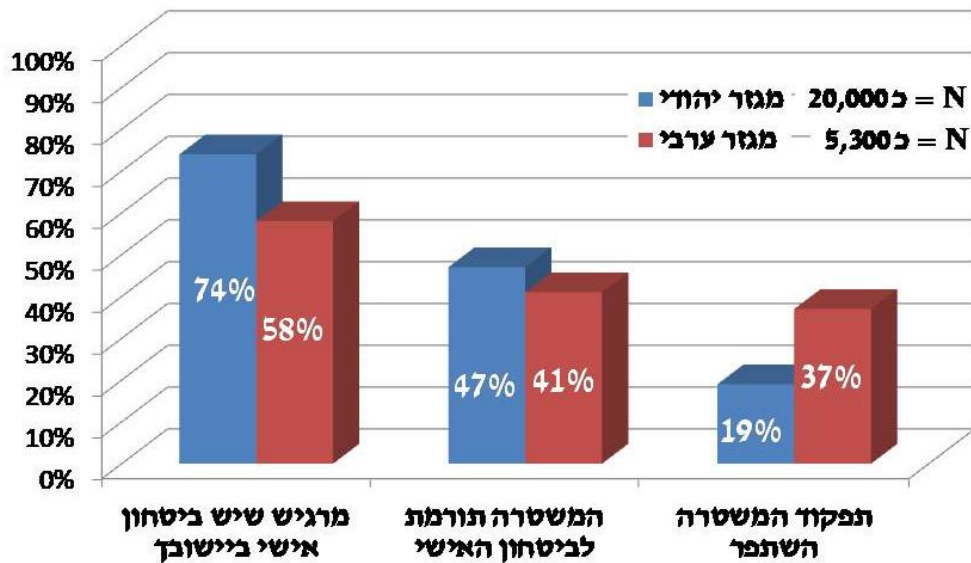
בשנת 2017, ערכה המשטרה סקר נוסף לבחינת אמון הציבור (משטרת ישראל, 2018), שבדק באופן מעמיק יותר את הפערים שבין החברה הערבית לחברה היהודית ביחס למשטרה. הממצאים הצביעו על פערים גדולים בשביעות הרצון בין שתי הקבוצות ביחס להיקף הנוכחות המשטרתית ואיכות תפקודה של המשטרה בסביבת המגורים:

תרשים 13: עמדות הציבור ביחס להיקף הנוכחות ותפקוד המשטרה באזור מגוריו - השוואה בין מגזר ערבי למגזר יהודי – 2017. (מבוסס על השנתון הסטטיסטי של משטרת ישראל לשנת 2017)

במגזר הערבי, כ- 40% מהנשאלים אינם מרוצים מהיקף הנוכחות המשטרתית בסביבת מגוריו לעומת 24% שאינם מרוצים מקרב היהודים⁴. תמונה דומה רואים ביחס לאיכות התפקוד של המשטרה בסביבת המגורים, בעוד שבמגזר הערבי, 36% אינם מרוצים מתפקודה, במגזר היהודי עומד שיעורם על 18%.

⁴ יש להניח כי חוסר שביעות הרצון מתייחס לכך שהתושבים היו רוצים לראות יותר משטרה ולא להיפך, למרות ששאלה זו לא נשאלה באופן מפורש בסקר האמור.

תרשים 14: עמדות הציבור ביחס לביטחון האישי ותפקוד המשטרה באזור מגוריו, השוואה בין מגזר ערבי למגזר יהודי – 2017.

(מבוסס על השנתון הסטטיסטי של משטרת ישראל לשנת 2017)

הסקר המשטרתי מלמד כי קיים פער גדול בין תחושת הביטחון בקרב הציבור הערבי באזור מגוריו (58% חשים בטוחים) לעומת הציבור היהודי (74% חשים בטוחים). ממצאים אלה דומים מאוד לממצאי מדד הביטחון האישי שנערך על ידי "יוזמות קרן אברהם" (שטיין, 2017). ממצאי הסקר המשטרתי מצביעים על נקודת אור מסוימת בכך ש 37% מקרב הנשאלים הערביים מצביעים על מגמת שיפור בתפקוד המשטרה (19% - "השתפר מעט" ו- 18% - "השתפר מאוד"). 54% מהנשאלים הערבים אף ציינו כי היו מוכנים שכן משפחתם ישרת במשטרה, אף זאת בדומה לממצאים של דו"ח הביטחון האישי של "יוזמות קרן אברהם", שם עמד נתון זה על 48%.

במחקר, שנערך על ידי אריה רטנר ועמיתיו (A.Ratthner, 2001) בנוגע ליחסם של שלוש קבוצות בישראל לציות לחוק (יהודים מכלל האוכלוסייה, ערבים וחרדים) עלה שכאשר הנורמה המשפטית של המדינה דורשת התנהגות המנוגדת לזו המתבקשת על ידי נורמה חלופית (למשל נורמה דתית). פוחתת המחויבות לחוקי המדינה ובה בעת מצטמצמת הרגשת השייכות למדינה וההזדהות איתה.

Close inspection of the results shows that belief in the supremacy of other laws is strongest among the yeshiva students but it is also stronger in the Arab population than in the general Jewish population. (A.Ratthner, 2001)

מצב זה מוביל לשתי תופעות שבלטו במיוחד אצל הערבים: האחת, המוכנות לקחת את החוק לידיים והשנייה, העדר מחויבות נורמטיבית לחוק. מחקר זה מדגים את הפער המובנה בתפיסת עליונותו של החוק ובתפקידן של המשטרה ושל רשויות האכיפה האחרות בין האוכלוסייה הערבית ליהודית.

חוסר האמון במשטרה מתבטא בחברה הערבית בשני אופנים, האחד – שהמשטרה יכולה ולא רוצה לעשות למען החברה הערבית והשני – שהמשטרה רוצה אבל לא יכולה כי ידיה כבולות. נראה כי ברוב המקרים האופן הראשון הוא השכיח ביותר ויש לכך דוגמאות רבות, כמו בנאומו של חבר הכנסת יוסף גיאברין (גי'בארין, 2018) אולם בראיונות לקראת עבודה זו תוארו מקרים שבהם חוסר האמון בא לידי ביטוי באופן השני. בשנת 2017 אירע שוד של חנות בנצרת. מול החנות שנשדדה, נמצא אטלז של אדם בשם חניני שהיה עד למעשה ואף הגדיל לעשות, יצא מהאטלז ותפס את השודד עד לבוא המשטרה ומסר עדות מפלילה. חניני התנהג באומץ, גילה אזרחות טובה ושיתף פעולה עם המשטרה לכל אורך הדרך. כדי לחזק את ההתנהגות החיובית הזו, החליטו המפקדים במשטרה לאבטח את חניני באופן מלא כדי שאף אחד לא יוכל לפגוע בו. בכך רצו להעביר את המסר שכדאי לשתף פעולה עם המשטרה ולא לחשוש מעבריינים. אלא, שהמשטרה לא הצליחה לאבטח גם את ביתו של חניני וגם את האטלז ואת כל בני משפחתו בכל שעות היממה. השודדים וקרוביהם ניצלו זאת וניסו לפגוע בחניני באמצעות ירי על ביתו, על רכבו ועל האטלז. גם פעילות אגרסיבית של המשטרה לא הצליחה למנוע את האירועים הללו לחלוטין כך שהנזק כבר נגרם. כיום גם אזרחים טובים נרתעים להגיע לאטלז של חניני והעסק שהיה בעבר הלא רחוק, עסק משגשג שהיה המקור לפרנסת המשפחה, עומד כמעט ללא עבודה. המסר שנתפס אצל רבים מתושבי נצרת בעקבות הסיפור הזה הוא שהפשע יותר חזק מהחוק (סלים גומד, 2018). מקרים דומים מתרחשים חדשות לבקרים גם באזור המרכז. המשטרה זקוקה לשיתוף פעולה של הקהילה הערבית שיתבטא בדיווח, במסירת עדויות, אבל אין לה אפשרות להגן על מי שמתף פעולה וזה מזין מחדש את חוסר האמון (עזרא, 2019).

ז. טיפול המשטרה בארגוני הפשיעה

ארגון פשיעה הוא חבר בני אדם, מאוגד או בלתי מאוגד, שפועל בתבנית מאורגנת, שיטתית ומתמשכת לביצוע עברות מסוג פשע בתחומי המדינה ומחוצה לה. ארגוני הפשיעה עוסקים בתחומי עבריינות מגוונים וכן בתחומי פעילות חוקית, ומטרתם השגת רווח כספי גדול.

בראשית שנות ה-2000, בעקבות התגברות האלימות של ארגוני הפשיעה ברחבי הארץ, בסדרת אירועי ירי וחיסולים באמצעות מטעני חבלה (שכוננו לימים "פיגועים פליליים") החליטה הממשלה על שורת צעדים לבלימת התעצמותם של הארגונים תוך הובלת שיתוף פעולה מערכתי של כל גופי האכיפה לשם כך. החלטות ממשלה התקבלו ב-2003 ומאוחר יותר ב-2006 והובילו להשקעת משאבים תוך יצירת מנגנוני תיאום ושיתוף פעולה בין זרועות האכיפה בהובלת משטרת ישראל וביחד עם פרקליטות המדינה, רשות המיסים והרשות להלבנת הון. בין היתר, חוקק חוק המאבק בארגוני פשיעה, הורחבו סמכויות לחילוט רכוש שהושג בפשע, הוכבדה הענישה ואף הוקמה הרשות להגנה על עדים (מבקר המדינה, 2008).

מאז הובילה המשטרה מאבק בלתי מתפשר נגד ארגוני הפשיעה, תוך השקעת מיטב יחידותיה במשימה. פרשייה אחר פרשייה החלו הארגונים לקרוס. המשטרה הצליחה להחדיר סוכנים סמויים לתוך הארגונים, לגייס עדי מדינה ולהפעיל כלים טכנולוגיים מתקדמים לאיסוף ראיות. ראשי הארגונים שהטילו מורא על עולם הפשע הישראלי ומשפחות כמו – רוזנשטיין, אבוטבול, אלפרון, אברג'יל ואחרים החלו להיעלם ממפת הפשע. אלא, שהפעילות המבורכת והמוצלחת של משטרת ישראל גרמה לתוצאה בלתי צפויה והיא התעצמות מהירה של ארגוני פשיעה אלימים וחסרי עכבות עוד יותר, מהמגזר הערבי.

תוצאה בלתי צפויה היא תופעה המתארת התממשות תהליכים בהפתעה או באופן שונה מהמתוכנן ו/או המצופה מהם. תופעה זו ידועה גם בשמות נוספים כמו – "תוצאות אקראיות", או "הפתעה" או "ברבור שחור" (יחזקאלי, התוצאות הבלתי צפויות, 2014).

במקרה זה, ציפתה המשטרה כמו גם רשויות האכיפה השותפות, לקבל תוצאה חיובית בעקבות הטיפול בארגוני הפשיעה שנתפסו אז כמאיימים ועוצמתיים, אולם, ההצלחה יצרה וואקום שהתמלא מהר מאוד על ידי ארגוני הפשיעה הערביים (יחזקאלי, ארגוני הפשע הערביים: המרחק הדק בין פשיעה לטרור, 2018). אותם ארגונים פעלו קודם לכן בשיתוף פעולה מלא עם ראשי הארגונים היהודיים ושימשו בעבורם כזרוע מבצעת או סוג של "קבלני משנה". ההרמוניה הזו הביאה לתועלת הדדית ונשמרה כל עוד הארגונים היהודיים שמרו על כוחם. משעה שראשי הארגונים פינו את הזירה, היו הערבים כבר בעלי ניסיון, ידע

ומהלכים בעולם הפשע והם פעלו תוך ניצול העובדה שהמשטרה מתקשה יותר לפעול ביישובי המגזר הערבי. לארגונים הערביים יש יתרונות יחסיים אשר עדיין מקשים מאוד על המשטרה להתמודד עמם. מדובר בארגונים סגורים ומגובשים סביב חמולות וקרבת משפחה ונאמנות גדולה בין השותפים. עובדה זו מקשה על החדרת סוכנים ועל ביצוע פעילות מבצעית בתוך כפרים שבהם נחשפת המשטרה בקלות.

ארגוני הפשע הערביים צברו בשנים האחרונות עוצמה רבה הנובעת מאופיין האלים וחסר המעצורים וכן מצבירת הון רב שהושג בפעילות פלילית, כמו – סחר בסמים, סחר באמצעי לחימה, גביית דמי חסות, הלוואות בשוק האפור והשתלטות על עסקים. אחת הדוגמאות הבולטות לאופי של ארגון פשיעה אלים מהמגזר הערבי, הנה הארגון של קוטייר עודה.

עודה הוא ראש משפחת פשע שיצאה בשנים האחרונות לדרך עצמאית ומפעילה עשרות 'חיילים' ושולטת באזור המשולש. עיקר עיסוקה הוא סחר בסמים, סחיטת דמי חסות ומתן הלוואות בשוק האפור. משפחת עודה פעלה בשיתוף פעולה בעבר עם ארגוני פשיעה מוכרים כמו הארגונים של איתן חייא, יוסי מוסלי ואיציק בר מוחא. בספטמבר 2017, נכלא עודה קוטייר לאחר שהמשטרה הצליחה לאסוף נגדו ראיות בשורה של מעשי רצח, אלימות חמורה, סחיטה וסחר בסמים ובנשק. אלא, שגם בהיותו כלוא, המשיך עודה להפעיל את אנשיו כנגד שירות בתי הסוהר במטרה להקל את תנאי כליאתו. אנשי הארגון הפעילו מטען חבלה ברכבה של קצינת שב"ס בנתניה (אוקטובר 2018), ירו על בית מעצר הדריס שבשרון מרכב חולף (נובמבר 2018) וירו על מגדל השמירה של כלא גבעון ברמלה (נובמבר 2018) (יחזקאלי, קוטייר עודה: אין קווים אדומים!, 2018).

באירועים אלה, באורח נס לא היו נפגעים בנפש אך ניתן ללמוד מהם מהי רמת התעוזה של ארגון הפשיעה וכי אינו מורתע כלל מרשויות האכיפה.

דוגמה נוספת לאופי הפעולה של ארגוני פשיעה ערביים הנה במאבק המתנהל על השליטה בעסקים באזור התעשייה המשגשג של כפר קאסם. מיקומו הגיאוגרפי של כפר קאסם בלב מרכז הארץ - ליד כפר סבא, פתח תקווה וראש העין - הביא בעשור האחרון לצמיחה כלכלית בעיר. ביחס לערים ערביות צפוניות יותר באזור המשולש, כפר קאסם נחשב עד 2014 ליישוב שקט יחסית. אזור התעשייה הקטן שהוקם בו הפך למרכז עסקים משגשג אליו מגיעים יהודים מכל אזור המרכז בגלל המחירים הנמוכים. אולם, ההצלחה היחסית של העיר היא זו שגם עומדת מאחורי מאבקי השליטה שהתפתחו בה. ארגוני פשיעה החלו להשתלט על העסקים ומולם התייצבה 'מליצייה' של תושבים מקומיים שהוקמה על ידי התנועה האסלאמית במטרה לבלום את ההשתלטות הזאת. המאבקים הללו הסלימו לאירועי ירי ורצח, כאשר שני הצדדים מתחמשים בנשק בלתי חוקי ומנהלים קרבות של

ממש. בתאריך 6 ביוני 2017 הביא כתב 'הארץ' יניב קובוביץ' (שסיקר את הפרשה) את עדותו של תושב מקומי, קרוב של אחד הנרצחים:

המשטרה יודעת בדיוק מי ביצע את מקרי הרצח האחרונים. היא יודעת ברמה של שמות. יש לה סרטי אבטחה, אנשים פה אמרו למי שצריך מי הרוצחים אבל כלום לא נעשה", אמר אחד הנוכחים בפגישה. "רוצים שאנחנו נעשה את העבודה. גם אם אני מזהה אותם, אם אני הולך למשטרה ועומד מולם בבית המשפט אני מסכן את כל המשפחה שלי, הם ינקמו ומי יעזור לי אז? המשטרה?". לדבריו, "יש לנו פה ובג'לג'וליה צעירים בשנות ה-20 שלא עבדו יום אחד בחיים שלהם ונוהגים בכלי רכב של מאות אלפי שקלים. המשטרה יודעת, אנחנו יודעים, אבל כולם שותקים. איפה מס הכנסה שיבדוק את הצעירים האלה, איפה המשטרה שתשאל אותו מאיפה יש לצעיר בן 22 שלא עבד יום בחיים רכב בחצי מליון שקל. (קובוביץ, 2017)

ח. עבריינות כלכלית כמנוע מרכזי לפשיעה חמורה בחברה הערבית

במהלך הראיונות, שנערכו במסגרת כתיבת עבודה זו, עלה שוב ושוב נושא מרכזי אחד כרקע מסביר של חלק גדול מתופעות הפשיעה בחברה הערבית – תחום העבריינות הכלכלית.

סוג זה של פשיעה מבוסס על פעילות פלילית על בסיס כלכלי שמטרתה לצבור כסף ונכסים ולהלבין כספים שהושגו בפשיעה כבסיס לצבירת עוצמה תוך שילוב עם השקעות ועסקים חוקיים או חוקיים למחצה.

הלוואות בשוק האפור - כל ארגון פשיעה משמעותי במגזר הערבי עוסק כיום, בין יתר עיסוקיו, במתן הלוואות. השוק האפור הוא כינוי למערכת מימון הפועלת מחוץ למערכת הפיננסית הממוסדת. המשברים הכלכליים הביאו למצוקת אשראי קשה. במקביל, אזרחים רבים נזקקים באופן דחוף ומיידי לאשראי, וכאשר אין הם מוצאים פתרון במערכת הבנקאית הם פונים אל המלווים בשוק האפור. וכאשר יש ביקוש לאשראי מיידי בריביות אסטרונומיות, יש מי שנכנסים ל-"וואקום". (רגב, 2016). השוק האפור פופולארי במיוחד בחברה הערבית משתי סיבות:

1. חלק גדול מהעסקים עובדים ללא רישום הכנסות מסודר ("בשחור") ולכן הם לא יכולים להציג לבנק את הכנסותיהם מהעסק ולקבל הלוואה מסודרת. כאשר בעל עסק כזה נקלע לבעיה המצריכה כסף נזיל או כאשר הוא רוצה להרחיב את העסק הוא פונה לקבל הלוואה בשוק האפור (סלים גומד, 2018).

2. בחברה הערבית יש חוסר מודעות וחוסר אמון בבנקים כגורם ממסדי ולכן יש רתיעה מלקיחת משכנתה או הלוואה בבנק. בדרך כלל אדם שצריך כסף יעדיף לפנות לאנשים שהוא מכיר ששייכים לחברה הערבית והוא לא מודע לסיכונים שנלווים לשוק האפור (לוין, 2018).

כדי להחזיק ולנהל כמות גדולה של כסף מזומן, ישנם אנשים שמנהלים "בנקים" פרטיים ובדרך כלל אינם עוסקים בפשיעה ונמצאים "מתחת לרדאר". אותם "בנקים" נותנים שירות לארגון הפשיעה שבדרך כלל חבריו אינם מחזיקים סכומים גדולים בעצמם מחשש שאלו ייתפסו על ידי המשטרה ועלול להיות מחולט.

הקשר בין ארגוני הפשיעה למלווים בשוק האפור מבוסס על כך שהדרך היחידה להבטיח את החזר ההלוואות הוא באמצעות הרתעה מפני פגיעה בלווה, או בבני משפחתו. כדי ליצור הרתעה שכזו, נוהגים הארגונים באגרסיביות רבה בגביית החובות תוך שימוש בירי לעבר הבית או הרכב של הלווה כהתראה ראשונה ואף בפגיעה בלווה עצמו. כל איחור בהחזר ההלוואה גורר "קנסות גבוהים" ואף החרמת רכוש של הלווה על ידי הארגון, כמו העברת בעלות על רכב עקב איומים ועוד. תחום ההלוואות מהווה סיבת שורש לאירועי אלימות רבים וגם כמניע לצבירת נשק ואמצעי לחימה (עזרא, 2019) (סלים גומד, 2018).

גביית חובות – ארגוני פשיעה וחמולות כוחניות נכנסו לוואקום שנוצר כתוצאה מהיעדר משילות והם מציעים שירות לבעל חוב שאינו מצליח לגבות את החוב בעצמו. שכרם של הגובים בדרך כלל כפול, הם גובים "עמלה" ממבקש השירות (מתבטאת באחוזים מהחוב) אך גם מהחייב עצמו שבעצם הופך לחייב של הארגון. הבסיס לגבייה דומה מאוד לגביית החובות בשוק האפור ומסתמך על אלימות קשה ועל ביצוע ירי או הצתה של רכב או רכוש אחר ועד לפגיעה בחייב או בבני משפחתו. במקרים רבים, פעולות הגבייה גררו להתפתחות סכסוכים בין חמולות שהביאו לפגיעות חמורות ואף לרצח (עזרא, 2019) (סלים גומד, 2018).

הלבנת הון (Money laundering) הינה תהליך של הטמעת רכוש שמקורו בפשיעה אל תוך המערכת הפיננסית הלגיטימית כדי שניתן יהיה להשתמש בו ללא חשש מרשויות האכיפה. בספרות מקובל לראות בהלבנת הון תהליך תלת שלבי הכולל את השלבים הבאים: שלב ההשמה (Placement), שבו מוחדר הכסף שמקורו בפשיעה אל תוך המערכת הפיננסית; שלב הריבוד (Layering) שבו נעשות הפעולות לטשטוש מקורו של הכסף; ושלב ההטמעה (Integration) שבו נמשך הכסף בצורתו החדשה ה"מולבנת" כדי לשמש את העבריין לניהול אורח חיים (שפר, 2007). החוק לאיסור הלבנת הון קובע את העבירה המרכזית של "הלבנת הון" כפעולה ברכוש אסור שמקורו בעבירת מקור. החוק כולל רשימה של עבירות שיכולות להוות כעבירות מקור להלבנת הון וביניהן עבירות המאפיינות ארגוני פשיעה במגזר הערבי כמו סחר בסמים, סחיטת דמי חסות, סחר באמצעי לחימה ועוד. לכן, נוהגים אותם ארגונים

להשתלט על ענפים שלמים שבהם קל יותר להסוות את היקף הפעילות העסקית ולייצר פעילות פיקטיבית של עסקאות לכאורה. בגליל, למשל, ידוע שאחת המשפחות השתלטה על מרבית מגרשי הרכב המשומש מכיוון שיש קושי לרשויות האכיפה להתחקות אחר היקף העסקאות של כלי רכב שנמכרו במחיר הרבה יותר גבוה ממחיר השוק שלהן. משפחה אחרת השתלטה על עסקי המחזור ופינוי הפסולת. גם כאן תהא זו משימה כמעט בלתי אפשרית לדעת כמה משאיות פסולת פינתה החברה וניפוח של המספרים באופן מלאכותי מייצר פעולה פיקטיבית (לוי, 2018). התחרות על ענפי ההלבנה, כמו גם סכסוכים עסקיים בין השותפים בעסקאות, הם מקור נוסף לאירועי אלימות חמורה, לירי ואף לחיסולים.

תמונה 1: דוגמה אופיינית של הלבנת הון,

מתוך "העבירות שבחוק איסור הלבנת הון", יהודה שפר.

שחיתות ציבורית – ארגוני הפשיעה מצאו בשלטון המקומי במגזר הערבי קרקע נוחה לבסס את השפעתם. תופעה של העברת מעטפות מזומנים לפעילים פוליטיים ובעלי תפקידי מפתח כ"תרומה" וכתמיכה פוליטית היוצרת מחויבות כלפיי אותם ארגונים, אינה מראה נדיר במסדרונות הרשויות הערביות. מחויבות זו ממומשת בזכיית ארגון הפשיעה במכרזים ציבוריים ובשילוב אנשיהם בתפקידים שאינם כוללים תוכן ממשי. החיבור שבין ארגוני פשע לרשויות המקומיות נתפס על ידי החמולות והעבריינים כמשמעותי ביותר ולכן כל אחד מן "השחקנים בזירה" פעל כדי שמועמד המתאים לו ייבחר לראשות המועצה או העיר (לוי, 2018).

2018). פעולה זו של החמולות והארגונים הייתה בין הגורמים שהביאו להסלמה קשה באירועי הבחירות בצפון למשל. מאבקים אלה התפתחו לקרבות של ממש וכללו מקרים רבים של ירי, הפעלת מטעני חבלה והצתות. גם כאן, התחרות בין החמולות וארגוני הפשיעה על השליטה ברשות המקומית גרמה להתפרצויות אלימות חריגות בהיקפן.

סחיטת דמי חסות – תופעת סחיטת דמי החסות מכונה בערבית "ח'וואה". יש הטוענים שהתופעה החלה לפני מאות שנים, כאשר הבדואים גבו דמי מעבר משיירות סוחרים שעברו בשטחם בנגב ובסיני בתמורה להבטחה שלא יפגעו. ה"שירות" של אבטחה תמורת תשלום דמי מעבר התבסס אז על שליטת הבדואים על נתיבי השיירות והיותם הכוח החזק במדבר. במרוצת השנים התפתחה השיטה, והבדואים שהפכו משבטים נודדים למתיישבים בכפרים, החלו לגבות תשלום עבור שירותי שמירה מעסקים או חקלאים שעבדו בסביבתם וכדי לתמרץ את בעל העסק, הם גם דאגו לגרום בעצמם נזקים כבדים לאלה שלא שילמו. תופעה זו המכונה "סחיטת דמי חסות" הפכה לאחת העבירות הפליליות החמורות שנפוצות בקרב החברה הערבית בישראל, ובמיוחד בקרב הבדואים. בראשית שנת 2017, חשפה המשטרה ארגון פשיעה המבוסס על חמולה בדואית בשם חמולת "אל-הייב" מהכפר טובא-זנגריא שעסק בסחיטת דמי חסות בצפון. במשך שנים רבות עסקה הכנופיה בסחיטה של חקלאים, קבלנים, בעלי מפעלים ובעלי חנויות. מי שסרב לשלם, ספג נזקים כבדים בעקבות הצתות וונדליזם. המשטרה התקשתה מאוד לטפל בתופעה מאחר והנסחטים חששו לשתף פעולה ולמסור עדותם כנגד הארגון. הפחד המשתק נבע מן המוניטין שיצא לכפר ממנו באה הכנופיה, אודות אופי אלים המלווה בשימוש באמצעי לחימה מרובים (מדינת ישראל נגד פרג' הייב, גולן הייב ואח', 2017).

תמונה 2: בית אריזה שהוצת במושב יסוד המעלה (יולי 2017)

מתוך כתבה של אסף גולן מתאריך 31.7.2017 באתר NRG

הצלחת המשטרה לפצח את הארגון נבעה כתוצאה משכנוע של הנסחטים להעיד כנגד העומדים בראשו, לצד עבודה ממושכת ויסודית של איסוף ראיות. עשרות חשודים נעצרו ונתפס רכוש וכסף מזומן בהיקף של עשרות מיליוני שקלים. לאחר שהוגשו נגד חברי כנופיה כתבי אישום הכוללים חברות בארגון פשיעה, התפרסם בתקשורת כי הארגון לא סחט רק בעלי עסקים, חקלאים וקבלנים אלא, אף גורמים מוסדיים כמו קק"ל כפי שמתואר בכתבה שהתפרסמה בעיתון גלובס בפברואר 2017:

ארגון פשע מאזור הצפון דרש וקיבל "פרוטקשן" (דמי חסות) בהיקף כולל של מיליוני שקלים מבעלי עסקים בצפון עבור שירותי שמירה, שבפועל לא סופקו. בין הגופים הנסחטים: קרן קיימת לישראל (קק"ל) שנסחטה ונעשקה על-ידי הארגון, שדרש וקיבל מהקרן דמי חסות במשך שנים עבור שירותי שמירה באתר "אגמון החולה", שלא סופקו בפועל - כך עולה מכתב אישום שהוגש בסוף השבוע נגד 31 נאשמים וחברות בבעלותם. זאת, בגין פעילות בארגון פשיעה וריבוי עבירות של קשירת קשר לביצוע פשע, סחיטה באיומים, עושק, שיבוש מהלכי משפט, הדחה בחקירה, קבלת דבר במרמה, הלבנת הון, עבירות מס ועבירות נוספות, שבוצעו במסגרת חברות בארגון פשיעה. (דו"ר, 2017).

סחיטת דמי חסות אינה מאפיינת כמובן, רק את צפון הארץ. בראיון שנערך במסגרת עבודה זו עם קצין אגף החקירות והמודיעין של מחוז המרכז במשטרה המשמש גם כממלא מקום ראש היחידה המרכזית במחוז (עזרא, 2019), עולה כי התופעה נפוצה גם במרכז הארץ ובולטת במיוחד במקומות שבהם יש פיתוח תשתיות ובנייה לצד שגשוג כלכלי. אותן כנופיות מתחרות בינן לבין עצמן על השליטה בטריטוריה ונוקטות באלימות קשה תוך שימוש בנשק, מטענים והצתות. כך תואר גם בכתבה שהתפרסמה בדה-מרקר בספטמבר 2015:

לפי הערכות של גורמים המכירים את התופעה, מדי שנה מכניסים ארגוני הפשיעה לכיסם כ-2 מיליארד שקל מעיסוק בגביית דמי חסות מעסקים, לא כולל ענף הבנייה. "זה קיים בכל אזור שיש בו פיתוח עסקי-מסחרי וריכוזי אוכלוסיות - ובעיקר בערים מתפתחות", אומר בכיר במשטרה. "סכומי הכסף והמינון משתנים. פעמים רבות זה קשור למאבקי שליטה בין כנופיות של פשיעה מאורגנת. (שדה, 2015).

ענף הבנייה, הנו אחד הענפים שנפגעים באופן חמור מפעילות ארגוני הפשיעה בגביית דמי חסות בעבור "שירותי שמירה". הקבלנים נאלצים לשלם סכומי כסף גדולים בעבור השמירה שהיא בדרך כלל פיקטיבית ומסתכמת במדבקה כי האתר נשמר על ידי חברה

מסוימת וגם כאן, מי שלא משלם, סופג נזקים כבדים. לכך התייחס אילן מרדכי מהתאחדות בוני הארץ (צוטט בכתבה באתר "כלכליסט" מתאריך 30 באוקטובר 2017):

כל בוקר אנחנו נתונים לסחטנות של גנבים עם נזקים בלתי הפיכים שפוגעים בחיי אדם. סוחטים קבלנים. אתה מגיע לעבודה בבוקר ופירקו חלק קטן שמיועד רק לכלי הזה ואי אפשר להתחיל לעבוד. אם חברת השמירה יודעת להחזיר את החלקים אז משהו פה לא בסדר.

באוקטובר 2017 אישרה ועדת חוקה חוק ומשפט בכנסת את צו שירותי שמירה הקובע כי חברות שמירה הפועלות באתרי בנייה יידרשו לקבל לכך אישור מהמשטרה [צו שירותי שמירה (סוגי שמירה הטעונים רישוי) (תיקון) התשע"ח – 2018]. זאת כדי להצר את צעדיהן של חברות פיקטיביות המנוהלות על ידי ארגוני פשיעה ושולטות בענף השמירה באתרים.

תופעת דמי החסות אינה "רק" עבירת אלימות שבה הכנופיות מאלצות את הנסחט לשלם באמצעות איומים או פגיעה. בחלק גדול מהמקרים, הכנופיות או ה"חברות" שפועלות מטעמן אינן נותנות שום שירות אמיתי בעבור התשלום, למעט העובדה שהם עצמם לא יגרמו נזק או יפגעו בבעלים. גבייה זו דומה יותר למס המוטל על כל מי שעוסק בתחום מסוים או באזור מסוים כדי שיוכל להמשיך לקיים את העסק שלו. אלא, שכאן המס לא משולם לרשויות המדינה, אלא, לארגוני פשיעה שצברו עוצמה וכוח כפועל יוצא מ"צבא" אגרסיבי של "חיילים" חמושים וחסרי מעצורים והון כלכלי רב המאפשר להם להחזיק את ה"חיילים" הללו.

פרק שני: הנשק הבלתי חוקי בחברה הערבית

א. הנשק והשימוש בו כסמל בתרבות הערבית

ניתוח תופעת הנשק הבלתי חוקי בחברה הערבית אינו יכול להתעלם מהמרכיב התרבותי ביחסה של החברה הערבית לנשק. הנשק מהווה סמל וייעודו מוטבע בנורמות ההתנהגויות שהשתרשו במשך מאות שנים. בראיונות שנערכו לצרכי עבודה זו עלתה, באופן טבעי, שאלת הסממנים התרבותיים של הנשק והשימוש בו באתוס של החברה הערבית. היטיב לנסח זאת סלים גומד (פעיל חברתי ופוליטי בנצרת):

יש פתגם ערבי שאומר: " **ח'ייל וח'יאל וברוד** " – החייל הרובה והסוס. זה הסמל של הגנה של ביטחון ושל גבריות. לגבר צריך להיות שפם ורובה כדי שיראו שהוא גבר. הרכב החליף את הסוס אך הרובה נשאר. זה העניין של התרבות הערבית נטו. גבר בלי רובה בלי נשק הוא לא יכול להיות גבר. כל שמחה וכל חגיגה הייתה מלווה ביריות זה מנהג של מאות שנים שמושרש בנרטיב הערבי. מעבר לסימון של השמחה, זה סימון לאחרים שלא יתעסקו עם המשפחה כי יש לה נשק" (סלים גומד, 2018).

סלים מסביר בהמשך: החברה הערבית הייתה בנויה תמיד סביב החמולה שהיא המשפחה המורחבת והיא הייתה הבסיס לנאמנותו של האדם, הפרט. בני החמולה החזיקו נשק כדי להגן על עצמם, כי הם לא בטחו בכך שמישהו חיצוני יגן עליהם. כך היה עוד לפני הקמת המדינה, בימי התורכים והבריטים. כל קבוצה, חמולה, חתרה להשיג נשק כדי להגן על עצמה כדי להגן על הקיום שלה. מבחינה חברתית ודתית הנשק הזה נתפס כלגיטימי למרות שהוא היה בלתי חוקי והיה מוסלק, אולם הוא שירת ייעוד חיובי, המטרה שלו הייתה טובה. יש עוד פתגם ערבי שאומר: "**אני ואחי נגד הבן דוד שלי ואני והבן דוד נגד הזר**", זה מסמל את המחויבות קודם כל לתא המשפחתי הגרעיני, אחר כך לחמולה והזר נותר מחוץ למעגל. בשל הלגיטימיות של החזקת הנשק, לא עסקו בשאלה כיצד הושג הנשק והאם הוא חוקי או שנגנב או הוברח. הכול נתפס כלגיטימי לטובת ההגנה של החמולה. לנושא הירי באירועי שמחה כמו חתונות ואירוסין, מסביר סלים כי מדובר במנהג של מאות שנים שמושרש בתרבות הערבית. זה סימון של השמחה שיידעו כל השכנים מסביב שיש אירוע,

אבל זה גם מסר לסביבה שלמשפחה הזאת יש נשק ולא כדאי להתעסק איתה. יש גם פרשנות שאומרת שאם בעל השמחה יורה באוויר, זה סימן שהוא אינו מאיים כי הוא פורק את כל הכדורים מהנשק ואפשר לבוא ולהצטרף למסיבה שלו.

משה כהן מנתח את אחד הסמלים המובהקים בתרבות הערבית - "הכבוד", במאמרו "הכבוד וביטוייו בפתגם הערבי": **הכבוד ככלל, הוא אחד ממרכיבי התרבות, שכן תרבות מבוססת על סמלים, דרכים מופשטות של התייחסות אל רעיונות, עצמים, רגשות או התנהגויות שונות – לעיתים אף משונות- בעיני המתבונן, וכן היכולת לתקשר באמצעות סמלים על ידי שפה, במקרה שלנו באמצעות שפת הפתגם.** (כהן, 2012).

הפתגמים מהווים בסיס אמין לתיאור של העם שגיבש ויצר אותם, ולכן הם ראויים לשמש ככלי להכרת התרבות של אותו עם. המוטיב המרכזי שאותו מנתח כהן במאמרו הוא "נקמת הדם".

אדם משלים בדרך כלל עם אובדן של אחד מיקיריו אם הוא מת באופן טבעי, למרות הכאב והצער וערעור החוסן המשפחתי, אך אם יקירו נרצח יוביל הדבר לנקמה. הנקמה מתוארת בפתגם: **"אִזָּא דְחַ'ל אַבְלִיס חֲמִי אֶל-וְטִיס = "אם נכנס השטן הכבשן לזהט".**

הנקמה מהווה פיצוי לסערת הרגשות שבה נתון האדם שקרובו נרצח ואין לו שליטה על כך, כאילו אחז בו השטן, ורק לאחר שיבצע את מבוקשו הוא יירגע. נקמת הדם היא מנהג קדום שמוכר בתרבויות שונות שעיקרה, הזכות או אף החובה של בן משפחה לנקום את דמו של קרוב משפחתו שנרצח, על ידי הריגת הרוצח או בן משפחתו. פעולת הנקמה גורמת למערבולת ולשרשרת של מעשי רצח הנובעים מנקמה על נקמה. אחד גורמים המאפיינים סביבה של נקמות דם הוא היעדר שלטון יעיל ששומר על הביטחון האישי. המאפיין התרבותי של נקמת דם בחברה הערבית התפתח בעיקר במדבר, שם אמצעי הקיום מועטים ומתנהלת תחרות שבה האדם חייב לשמור על עצמו באמצעות השבט או החמולה ואמצעי ההגנה שברשותו.

החברה הערבית התארגנה כדי להגן על עצמה בשני אופנים :

האופן הראשון – באמצעות החי'מס שהיא קבוצה שבנויה מגברים בלבד מתוך השבט או החמולה ויש להם אב משותף, עד חמישה דורות אחורה והם אחראיים זה לזה ומגנים זה על זה. הקבוצה מהווה מעין גורם מרסן עבור חבריה אך כאשר אחד מהם נקלע למצוקה, הם יבואו לסייע לו ואם אחד מהם יירצח הם ינקמו את דמו ובכך יוצרים הרתעה כלפי חמולות אחרות. באותו אופן הם יהיו חשופים לפגיעה אם אחד מהם ירצח אדם מקבוצה אחרת.

האופן השני – באמצעות שמירה על מוניטין. כלומר האדם יהיה בטוח אם אחרים מבינים שאותו אדם לא יסבול פגיעה בו או במשפחתו או בכבודו –

”אִזָּא טְלַע צִיתַפּ חֵט רֵאסֶפּ וְנָאם – ”אם יש לך שם טוב, כי אז תוכל להניח את ראשך לישון”

אדם חי באיזון אם כבודו לא נפגע- לא ברכושו ולא בגופו – אך אם ייפגע האיזון הזה, הוא יהיה חייב להגיב בחריפות ולהוכיח לכולם שהוא חזק ויש לו יכולת להכות חזרה על ידי נקמה או שיקבל פיצוי במקומה. הפיצוי נעשה בדרך כלל באמצעות ”סולחה” שהוא הסכם פיוס ותשלום כופר, אך הפתגם: **”אֶחָד' אֶל-תֵּאָר בְּזִיל אֶל-עָאָר – ”נקמתך נקמת, חרפתך הסרת”** מדגיש שהנקמה עדיפה על הפיצוי.

המחקר המדעי העוסק ב”תרבות של כבוד” (Honor culture) מבסס את הקשר בין הנורמה התרבותית המקובלת בחברה מסוימת ביחס לכבוד, לסיכויים שעומות או עלבון ייענו בתגובה אלימה. ב”תרבות של כבוד” מצופה שאנשים יגנו על עצמם במענה לאיום או עלבון באופן אגרסיבי שנתפס כנורמטיבי בחברה. כך גם הסיכויים שוויכוח מילולי יהפוך לאלימות חמורה או לרצח, גדולים יותר בחברות אלה. מאפיין נוסף הוא התפתחות של דרך התמודדות המכונה ”עזרה עצמית” (Self-Help), על פיה אנשים פועלים באופן עצמאי כדי ”לעשות צדק” ולפתור מחלוקות ולא פונים לרשויות המוסמכות. התנהגות זו מתרחשת במיוחד כאשר רשויות האכיפה נתפסות כלא אפקטיביות או שלא פועלות באופן הוגן או שאינן נגישות דיין לכלל הציבור. חומרת האלימות המתבטאת בשיעור מעשי הרצח בחברה מסוימת, מתגברת כאשר בנוסף לתרבות הכבוד, זמינות הנשק גבוהה יותר. השילוב שנוצר בין נטייה לתגובה אלימה כמענה לקונפליקט ביחד עם נשק זמין ועם נורמה של עזרה עצמית (Self-Help) הוא שילוב מסוכן שמגביר את ההסתברות לשימוש בנשק כחלק מתופעת האלימות (Pare, 2010).

ב. הנשק הבלתי חוקי בחברה הערבית – היקף התופעה

החזקה, נשיאה או שימוש בנשק בלתי חוקי, הינן עבירות חמורות מסוג פשע (שדין מעל שלוש שנות מאסר, בהתאם לעבירה הספציפית) ובאופן טבעי, אדם המחזיק נשק בלתי חוקי יעשה כל שניתן כדי להסתירו ולא ישתף פעולה עם הרשויות. לכן, קשה מאוד לאמוד מה היקפה של התופעה, כמה נשק בלתי חוקי יש במגזר הערבי בישראל. ישנן הערכות רבות של אנשי משטרה, אנשי ציבור, פעילים חברתיים ואנשי תקשורת ולהלן מספר דוגמאות:

”תופעת אירועי הירי בחברה הערבית נובעת בין היתר מהמצאות כמות גדולה של אמל”ח זמין לשימוש”.. – דו”ח מיוחד מבקר המדינה 2018 (מבקר המדינה, 2018).

“ההערכה הרווחת היא שכיום ישנם עשרות אלפי כלי נשק לא חוקיים שמסתובבים במגזר ללא כל פיקוח, חלק מההערכות מדברות אפילו על 100 אלף” - אוהד חמו וגלעד שלמור, כתבה באתר חברת החדשות (Mako), 30 בינואר 2018.

“כמעט בכל בית, בכל משפחה יש נשק” – רסול סעדה, יוזמות קרן אברהם, ראיון 29 בנובמבר 2018. (לוי, 2018)

“כמעט בכל בית שלישי רביעי יש היום נשק...” – סלים גומד, נצרת, ראיון 18 בדצמבר 2018. (סלים גומד, 2018)

“ב 2013 המשטרה העריכה כי מספר כלי הנשק הקל, הבלתי חוקיים בישראל עומד על 400 אלף” – נשק קל במרחב האזרחי (מזלי, 2017)⁵

“על פי הערכות המשטרה יש כיום בישראל כ-400 אלף כלי נשק בלתי חוקיים בידי אנשים מהמגזר הערבי והיהודי” – אתר *ISRAELDEFENCE* 22 בפברואר 2012.

השר גלעד ארדן: **“יש אלפי מקומות במגזר הערבי שבהם מוחבא נשק”** – ציטוט מתוך כתבה של עומרי נחמיאס באתר וואלה, **“ארדן בכנסת: לפיגוע בת”א אין קשר לסוגיית הנשק הלא חוקי במגזר”**, 6 בינואר 2016.

ראש חטיבת המודיעין במשטרת ישראל: **“כמות כלי הנשק שנמצאת היום בשוק הפלילי היא כל כך גדולה שמדברים באלפים רבים של נשק לא חוקי...כמויות האמל”ח שנמצאות בידי המגזר הערבי הן עצומות”** (נחנסון, 2017)

אינדיקטורים נוספים שיכולים להעיד על היקף תופעת הנשק הבלתי חוקי הם:

היקפי השימוש בנשק בלתי חוקי - אירועי הירי ותיקי חקירה שנפתחו במשטרה.

שיעור הנפגעים כתוצאה משימוש בנשק – כמה אנשים נפגעים כתוצאה מירי ומה המגמות.

היקפי החשיפה של המשטרה - כמה כלי נשק ואמצעי לחימה נתפסים בפעילות משטרתית (יוצג בפרק נפרד).

עמדות בציבור הערבי ביחס לחומרת הבעיה והיקפה – עד כמה הבעיה שכיחה ופוגעת בביטחון האישי של האזרח בחברה הערבית.

היקפי השימוש בנשק בלתי חוקי

טרם ההצגה והדיון בנתונים, יש להדגיש כי לנתוני המשטרה יש מספר מגבלות:

⁵מתייחס לכלל הנשק הבלתי חוקי, גם במגזר הערבי וגם ביהודי

רמת דיווח נמוכה – רק חלק מאירועי הירי מדווחים למשטרה על ידי הציבור הערבי. בדרך כלל שיעור הדיווח עולה כאשר יש נפגעים או נזק משמעותי או כאשר הירי נשמע ביישובים סמוכים (יהודיים) ומדווח על ידם.

רמת דיוק נמוכה – לא בהכרח, כל אירועי הירי המדווחים למשטרה מעידים על ירי בנשק בלתי חוקי. לעיתים, מתקבלים במשטרה דיווחים אודות אירועי ירי שמתבררים כאימון של צה"ל או ירי חוקי של ציידים או שכלל לא מדובר בירי, אלא, בזיקוקים, נפצים וכד'.

מיקום הירי – לעיתים מתקבלים דיווחים על אירועי ירי שנשמע בשטחים פתוחים (לעיתים בסמוך מאוד ליישובים) אך לא ניתן לאתר את מקום הירי ולא ניתן לברר את מהות האירוע. ישנם מקרים שבהם הניסיון לאתר את המקור מתעתע מאוד עקב תופעות אקוסטיות כמו ההד המוחזר מהרים או ואדיות. מכאן שלעיתים לא ניתן לקבוע האם האירוע שייך למגזר הערבי או לא.

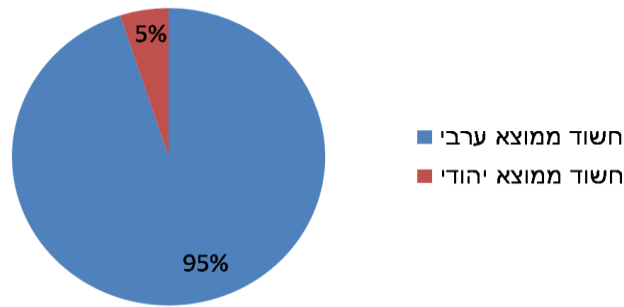
חוסר התאמה בין אירועי ירי לתיקי חקירה – קיימים פערים בין הנתונים הנובעים מתהליכי העבודה במשטרה. אין מדובר בתקלה או תהליך לא תקין, אלא, בעובדה שלא יפתח תיק חקירה בכל אירוע ירי שדווח למשטרה שכן, חלק מהאירועים אינם מבוררים מהסיבות שצוינו לעיל ואין אפשרות לדעת האם בכלל בוצעה עבירה. המשטרה נוקטת במדיניות מחמירה הגורסת שיש לפתוח בחקירה בכל אירוע ירי אולם עדיין כמות אירועי הירי תמיד תהא גדולה יותר מכמות תיקי החקירה.

ב 1. התפלגות אירועי הירי לפי אוכלוסייה – ערבית מול יהודית

על פי דו"ח מבקר המדינה, בין השנים 2014 עד 2016, 95% מתיקי החקירה (הגלויים)⁶ שנפתחו בגין ירי בשטח בנוי הם בחברה הערבית (יישובים ערביים או שכונות ערביות ביישובים מעורבים). בסך הכל, בתקופה הנדונה, נפתחו 2555 תיקי חקירה ומתוכם, ב 2417 תיקים (95%) נחקר חשוד ממוצא ערבי (מבקר המדינה, 2018).

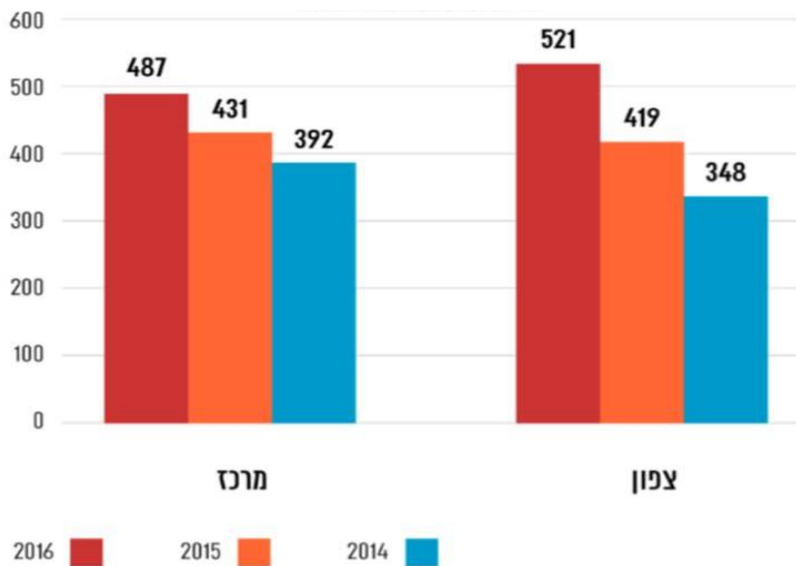
⁶ תיק גלוי הוא תיק שנחקר בו חשוד בביצוע העבירה

תיקי ירי על פי אוכלוסייה
2016 עד 2014

תרשים 15: תיקי ירי על פי אוכלוסייה - מתוך דו"ח מבקר המדינה – "התמודדות משטרת ישראל עם החזקת אמצעי לחימה לא חוקיים ואירועי ירי ביישובי החברה הערבית וביישובים מעורבים" 2018

בדו"ח מבקר המדינה נבחנה המגמה בשני מחוזות של המשטרה המהווים נתח משמעותי מכלל אירועי הירי במגזר הערבי:

המקור: נתוני המשטרה בעיבוד משרד מבקר המדינה.

תרשים 16: תיקי ירי באזור מגורים במחוזות צפון ומרכז 2014 עד 2016

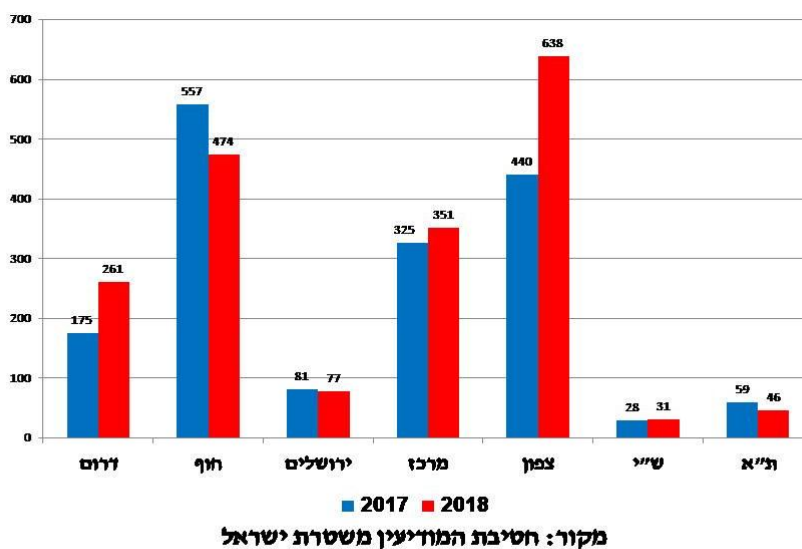
מתוך דו"ח מבקר המדינה – "התמודדות משטרת ישראל עם החזקת אמצעי לחימה לא חוקיים ואירועי ירי ביישובי החברה הערבית וביישובים מעורבים" 2018

בין השנים 2014 ל-2016 ניכרת מגמת עלייה מובהקת במספר תיקי הירי שנפתחו במחוזות צפון ומרכז. בשני המחוזות, הרוב המכריע של האירועים התרחשו במגזר הערבי-יישובים

ערביים ושכונות ערביות בערים מעורבות. נתונים אלה בשילוב עם תהודה ציבורית חזקה בשנת 2016, כתוצאה מפיגוע הירי בדזנוגוף על ידי מחבל ערבי-ישראלי, הביאו את המשטרה לרכז מאמץ רב בהתמודדות עם אירועי הירי והחזקת נשק ואמצעי לחימה. כתוצאה מכך חלה תפנית בשנת 2017 שהביאה לירידות חדות בהיקף אירועי הירי, אלא, שבשנת 2018 שוב התהפכה המגמה והיקף האירועים שב לעלות. יש להדגיש כי בשנת 2018 התקיימו הבחירות לרשויות המקומיות שהביאו עמן אירועי אלימות רבים, לרבות אירועי ירי, הצתות והשלכת רימונים ומטענים.

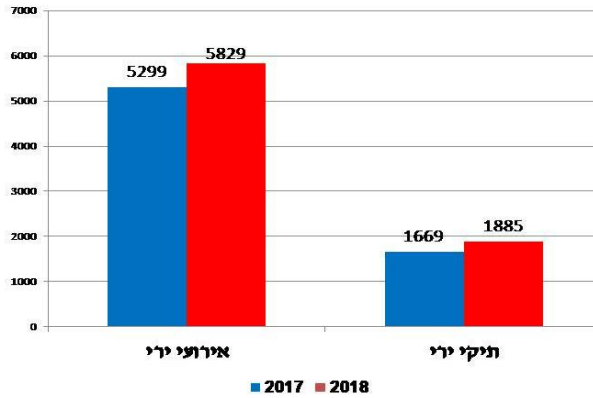
התרשים הבא מציג את תיקי הירי בכל מחוזות המשטרה בהשוואה בין השנים 2017 ל-2018. ניכרת עלייה משמעותית במחוז צפון גם בהשוואה ל-2016 (638 תיקים לעומת 521) וגם בהשוואה לשנת 2017 (638 תיקים לעומת 440). זאת, למרות שנושא הנשק הבלתי חוקי והשימוש בו נקבעו כיעד ראשון במעלה ליחידות המחוז ולמרות עלייה חדה בפעילות חשיפה שבאה לידי ביטוי בתפיסת מאות כלי נשק והגשת עשרות כתבי אישום. עם זאת רוב אירועי האלימות בבחירות לרשויות המקומיות היו בתחום המחוז הצפוני - בטובא-זנגריא, כפר מנדא, נצרת, טורען ועוד.

בשנת 2018 חלה עלייה מעט מתונה יותר, במחוז הדרומי וגם במחוז מרכז ואילו במחוז חוף, הכולל גם את אום אל פאחם ואת כפרי ואדי ערה חלה ירידה של כ 15% בתיקי הירי. בסך הכל, חלה עלייה ארצית של כ 13% בכמות תיקי הירי ב 2018 בהשוואה ל 2017.

תרשים 17: תיקי ירי בחלוקה לפי מחוזות משטרת ישראל 2017 - 2018

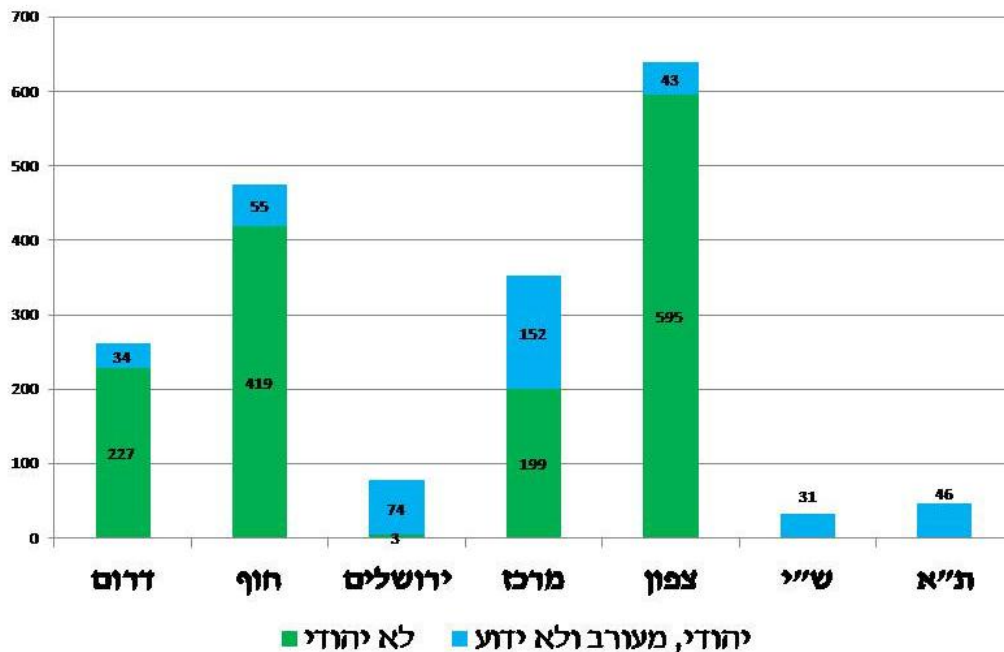
תרשים 18 מציג את תמונת המצב בתיקי הירי לעומת אירועי הירי בתמונה כלל ארצית. ניתן לראות את הפער הגדול שבין אירועים לתיקי חקירה, כפי שהוסבר קודם לכן.

תרשים 18: תיקי ירי מול אירועי ירי, כלל ארצי - 2017 - 2018

מקור: חטיבת המודיעין, משטרת ישראל

ברוב האירועים שבהם ניתן לייחס את החשד למבצע עבירה, עולה כי ישנה דומיננטיות מובהקת לבני המגזר הערבי. תרשים 19 מציג את התפלגות תיקי החקירה בעבירה של ירי באזור מגורים בין המחוזות ובתוך כל מחוז את ההתפלגות בין חשוד ממוצא ערבי לחשוד ממוצא יהודי או "לא ידוע". ניתן לראות כי במחוזות צפון, חוף ודרום שבהם האוכלוסייה הערבית מהווה מרכיב משמעותי יותר, נמצא ההיקף הגדול ביותר של אירועי ירי. במחוז המרכז, כ- 57% משויכים באופן מובהק למגזר הערבי משתי סיבות – האחת, אירועים פליליים הכוללים ירי והתרחשו בערים הגדולות במחוז כמו נתניה, פתח-תקווה, ראשון לציון ורחובות וכן אירועים בערים מעורבות כמו רמלה ולוד. השנייה – אחוז הגילויים נמוך יותר בגזרות צפופות כמו בערי המשולש הותירו נתח גדול יותר של תיקים תחת קטגוריה "לא ידוע", למרות שבוצעו ביישוב ערבי.

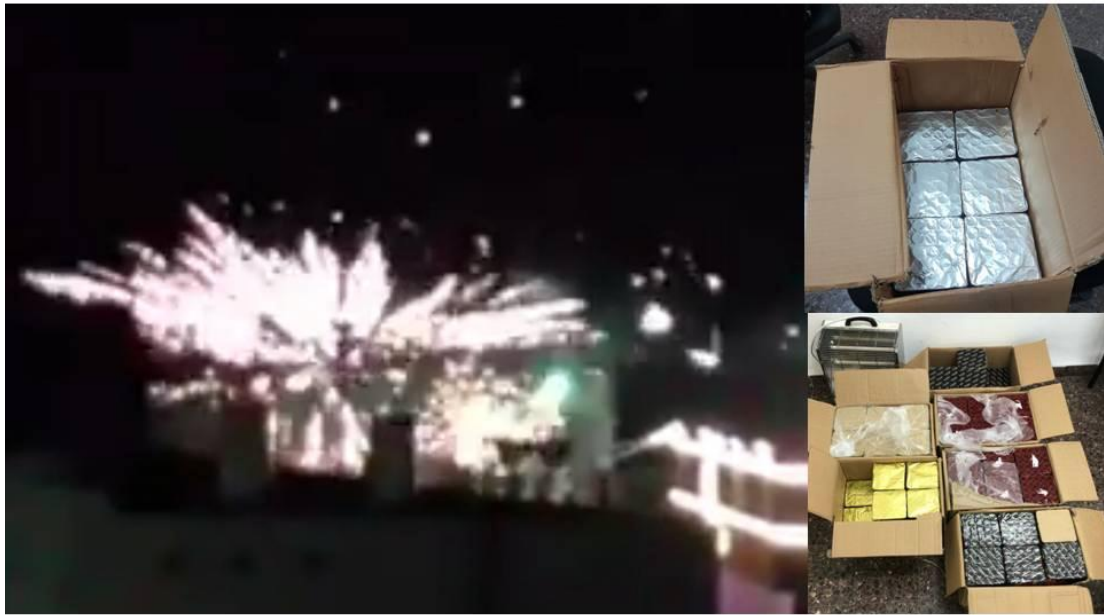

תרשים 19: תיקי ירי בשנת 2018 בחלוקה למחוזות ובפילוח מגזרי.

מקור: חטיבת המודיעין משטרת ישראל

לפי דו"ח מבקר המדינה, בשנים 2006 עד 2013, היה שיעור העבירות בנוגע להחזקה ושימוש באמצעי לחימה ובירי, באוכלוסיה הערבית גבוה פי עשרה ויותר משיעורן של עבירות דומות במגזר היהודי. שיעור עבירות הירי בשנים 2014 ועד 2016 בחברה הערבית היה גבוה פי 17.5 מאשר אותן עבירות בחברה היהודית (מבקר המדינה, 2018).

מרכיב נוסף בנוף אמצעי הלחימה במגזר הערבי הזמין בהיקפים גדולים מאוד הוא הזיקוקים. במהלך קטטות רבות בכפרים, נעשה שימוש בזיקוקים המכוונים בכינון ישיר ומטווחים אל בתי המשפחות או החמולות היריבות. אחת הדוגמאות לכך הינה האירועים בכפר מנדא שכללו קטטות המוניות על רקע תוצאות הבחירות למועצה המקומית. מזה כ שלושה חודשים מתחדשות הקטטות הללו, כמעט בכל ערב וכוללות ירי מנשק ושימוש באלפי זיקוקים בירי ישיר. בפעילות המשטרה בכפר, נתפסה כמות עצומה של משלוחי זיקוקים אך הדבר לא השפיע במידה מספקת על המלאי שנצבר.

תמונה 3 : משמאל - ירי זיקוקים על בית בכפר מנדא, 4.2.2019

מתוך ציוץ בטוויטר של סמי עבד אל חמיד (חדשות ערוץ 10).

מימין - אריזות זיקוקים שנתפסו על ידי המשטרה 3.2.2019

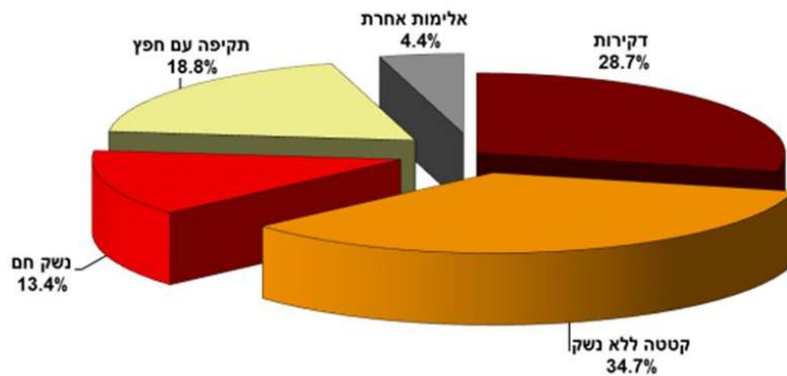
מקור : דובר המשטרה

ב 2. שיעור הנפגעים כתוצאה משימוש בנשק.

דו"ח המרכז לחקר הטראומה בישראל, שהציג ניתוח של כל נפגעי הטראומה במדינה בין השנים 2010 ל- 2015 קובע כי 44% מנפגעי האלימות בגיל 15 עד 35 הם ערבים (פי 1.8 משיעורם באוכלוסיה) ובקרב הערבים בולט אחוז גבוה יחסית של נפגעים מנשק חם (24% לעומת 2-9% באוכלוסיות אחרות בישראל).

באזור הצפון בולט אחוז גבוה יותר של קורבנות אלימות שנפגעו מנשק חם (16% לעומת 11-12% בשאר האזורים) (המרכז הלאומי לחקר טראומה ורפואה דחופה ומכון גרטנר לחקר אפידמיולוגיה ומדיניות בריאות, 2016).

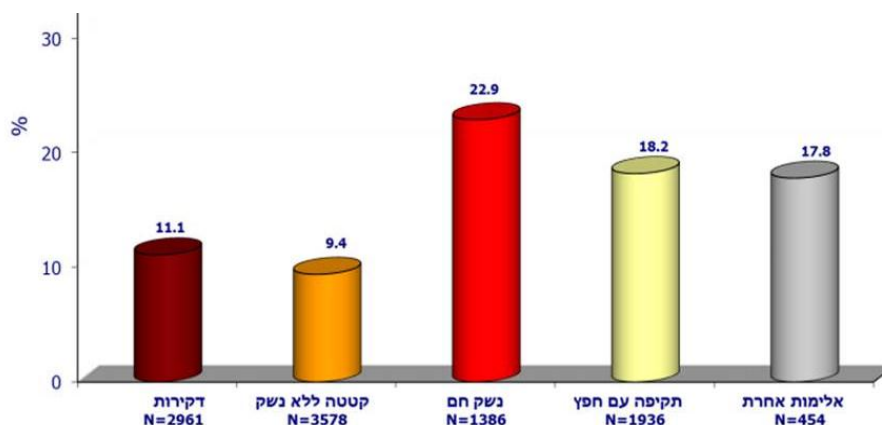
שיעור הנפגעים מנשק חם בין השנים 2010 ל 2015 עומד על 13.4% מכלל נפגעי הטראומה בישראל. שיעור זה אינו כולל נפגעי לחימה וטרור, אלא, רק נפגעי אלימות על רקע פלילי. אמנם, הפגיעה מנשק חם אינה הגורם השכיח והמשמעותי ביותר אך שיעורה אינו זניח ומעיד כי 1382 אנשים נפגעו כתוצאה משימוש בנשק חם (בדרך כלל ירי) בתקופה האמורה.

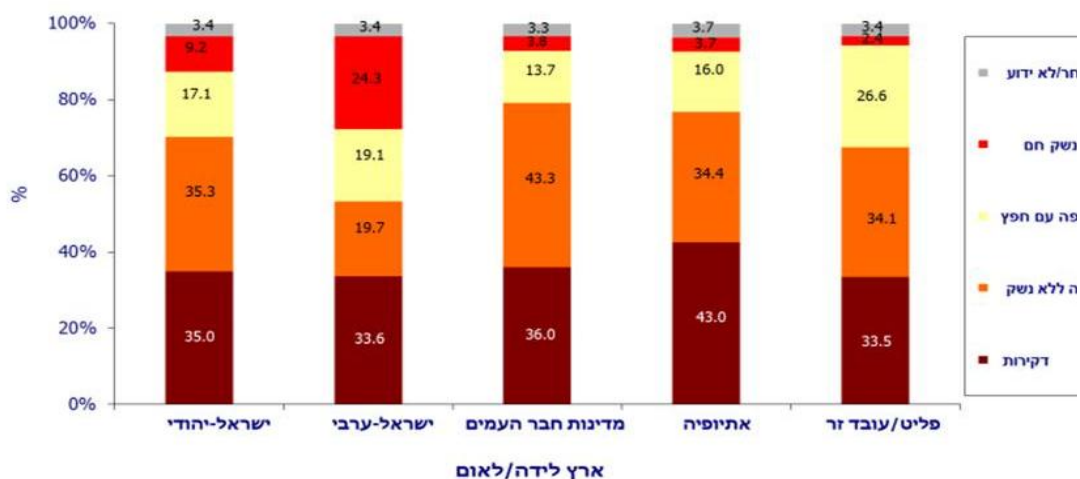
מקור: פגיעות טראומה בישראל 2010-2015 ז'וי"ח לאומה, המרכז הלאומי לחקר טראומה (2016).

תרשים 20 : התפלגות נפגעי טראומה לפי סוגי האלימות 2010 – 2015 (%)

עם זאת, השימוש בנשק גורם באופן טבעי לשיעור גבוה יותר של פציעות חמורות עבירות האלימות האחרות.

דו"ח נפגעי הטראומה כלל השוואה בין קבוצות אוכלוסייה ביחס להרכב גורמי האלימות שגרמו לפציעה (כאמור, ללא נפגעי לחימה או טרור). מהשוואה זו ניתן לראות כי שיעור הנפגעים מנשק חס בקרב ערביי ישראל הוא הגבוה ביותר (משמעותית) ביחס לקבוצות האוכלוסייה האחרות.

תרשים 22 : התפלגות נפגעי הטראומה לפי סוגי האלימות וקבוצה באוכלוסייה נפגעים

בגיל 15 - 35 , בשנים 2010 - 2015 (N=6507)

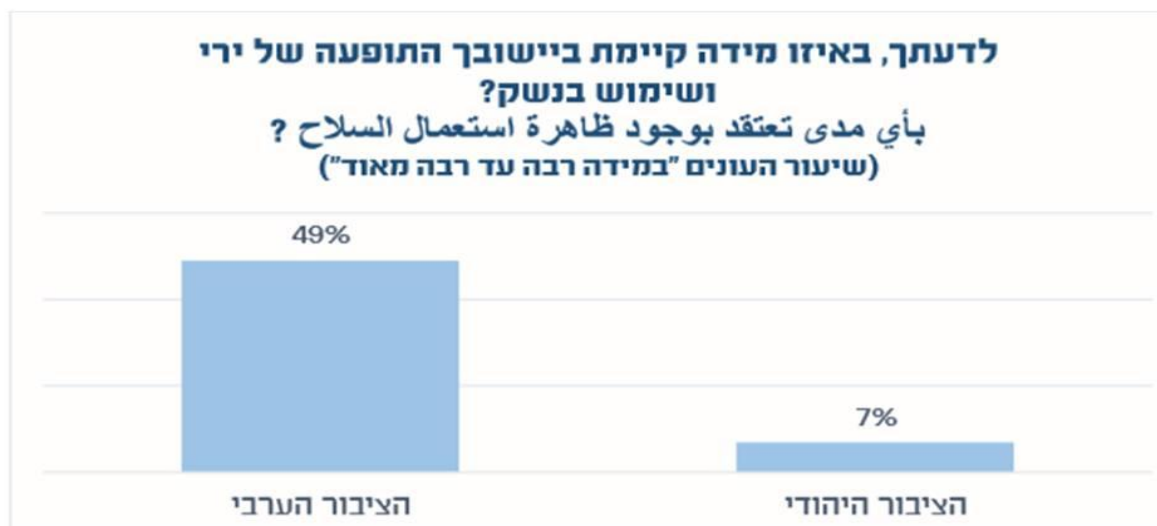
מקור : פגיעות טראומה בישראל 2010 – דו"ח לאומה, המרכז הלאומי לחקר הטראומה (2016)

ב 3. עמדות הציבור הערבי ביחס לחומרת הבעיה והיקפה

בסקר, שערכה המשטרה בשנת 2015, אודות תחושות ועמדות המגזר הערבי כלפי משטרת ישראל, עלה כי הטיפול בעבירות הירי נמצא בעדיפות ראשונה מבחינת חשיבותו. כשני שלישים מהנשאלים בציבור הערבי הביעו חוסר שביעות רצון מהטיפול המשטרתי בעבירות האלימות ובכללן הירי (מבקר המדינה, 2018).

נתון נוסף שיכול ללמד על היקף השימוש בנשק הבלתי חוקי וחומרת התופעה, משתקף במדד הביטחון האישי שפורסם על ידי "יוזמות קרן אברהם", שם עולה כי 49% מהציבור הערבי סבור כי ביישובו קיימת תופעה של ירי ושימוש בנשק. השימוש הבלתי-חוקי בנשק ממלא תפקיד מכריע באלימות בחברה הערבית. על פי הערכות, עשרות אלפי כלי נשק מוחזקים בלא רישיון בידי אזרחים ערבים, החל מנשק קר, אקדחים ומטעני חבלה מאולתרים, עד כלי נשק ותחמושת "תקניים" הכוללים רימוני רסס, רובי סער ואף טילי כתף. תיעוד בלתי-רשמי של תקריות אלימות הכוללות שימוש בנשק חסם, המופץ ברשתות החברתיות כעניין יום-יומי, מספק הצצה להיקף התופעה ולנזקיה הקשים. (יוזמות קרן אברהם, 2018).

תרשים 23: עמדת הציבור הערבי לעומת הציבור היהודי ביחס לתופעת השימוש בנשק.

מתוך "מדד הביטחון האישי – אלימות פשיעה ושיטור ביישובים הערביים דו"ח 2017 בהוצאת יוזמות קרן אברהם.

הפער הגדול בעמדות בין הציבור היהודי לציבור הערבי מלמד כי תופעת הירי נתפסת כחמורה ומשמעותית מאוד בחברה הערבית. על פי דו"ח הביטחון האישי של קרן אברהם, כ-89% מהציבור הערבי רואה בתופעת הירי תופעה פסולה, גם אם היא נעשית מסיבות תרבותיות-חברתיות ולא דווקא לשימוש פלילי מובהק.

בתאריך 24 בפברואר 2019, התראיין בתקשורת ואליד נסאר, סגן ראש עיריית טירה בעקבות רצח נוסף שהיה בעיר (של בן דודו, שאדי נסאר) באשר לתופעת הנשק הבלתי חוקי:

זה חלק מהשרשרת שאנחנו עדים לה בטירה ובמגזר הערבי בכלל, אם זה בכפר קאסם, אום אל פחם, בכל מיני אזורים שונים. העניין הוא כבר מכת מדינה שצריכים להתייחס אליה בהתאם. אנחנו מפסיקים את השרשרת הזו אם נתחיל לפעול בכל מיני מישורים שונים, אנחנו מדברים על חינוך ולהתנהל לאסוף את הנשק הבלתי חוקי במגזר הערבי. (שעלאן, 2019)

ברוח דומה התבטא חבר הכנסת טאלב אבו-עראר מן הרשימה המשותפת בדיון בוועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת מתאריך ה 12 בפברואר 2018 :

הנשק הבלתי חוקי, שעליו דיבר ד"ר אכרם חסון, כמעט שאין בית בחברה הערבית היום, בוא נתייחס לנגב, כמעט אין בית אחד בלי נשק, בלתי חוקי, נשק הכי מתקדם, הכי מודרני, שלמטרה אין אותו או לצבא אין אותו. מה, יש צבא בתוך צבא או מטרה בתוך מטרה? (ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת, 2018).

באותו דיון התבטאה בנושא גם חברת הכנסת אעידה תומא סלימן בנוגע לתחושת הביטחון של בני החברה הערבית ותופעת הירי :

אני מקווה שנגיע למצב שייבנה האמון הזה וייבנה על בסיס נכון, ייבנה על קבלות, על זה שמוסדות המדינה יהפכו את הרחובות שלנו לרחובות יותר בטוחים. אני היום מרגישה, כשאני הולכת ברחובות של החברה הערבית, כמו הולכת בשדה מוקשים, כאילו שדה קרב. אתה לא תדע מאיפה זה ייפול עליך, אתה לא תדע אם תהיה קורבן של טעות בזיהוי, או כדור תועה. זה עלול לקרות כל יום. (ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת, 2018).

כך גם התייחס חבר הכנסת יוסף ג'בארין מהרשימה המשותפת בדיון בכנסת שנערך בתאריך 17 בדצמבר 2018 :

95% ממקרי הירי בתוך אזורי מגורים, אתם שומעים? 95% מתוך מקרי הירי באזורי מגורים זה בחברה הערבית. ירי זה אומר נשק, הירי זה אומר שיש נשק. אם אותו הירי היה כלפי הציבור היהודי, היו מוצאים אותו. (גיבארין, 2018)

בתכנית התחקירים "שטח ההפקר", ששודרה בערוץ "כאן-11" בספטמבר 2017, הובא ראיון עם כמאל ריאן, בעבר ראש המועצה המקומית כפר ברא במשך 15 שנה, סמנכ"ל מרכז השלטון המקומי, חבר בוועדת המעקב של ערביי ישראל ומייסד מרכז אמאן, העמותה למאבק באלימות בחברה הערבית. בנו של ריאן, נרצח בשנת 2009 בירי מרכב חולף ומאז הוא פעיל מרכזי במאבק באלימות.

בכל יישוב, כמעט, יש תחנה ויש אנשים שידועים לכולם, אלה סוחרים בנשק. אם אני יודע, איך המטרה לא יודעת? איך המודיעין לא יודע? (נחנסון, 2017)

ריאן הביע עמדה דומה גם בדיון שנערך בוועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת במסגרת ישיבה מיוחדת לאחר רצח מנהל בית ספר בטייבה בחודש אוגוסט 2014:

אני עוסק בעניין הזה כמה שנים, אם המדינה לא תראה בעניין הנשק וברציחות בחברה הערבית בעיה לאומית היא לא תפתור את הבעיה. אותו דבר, אם המנהיגות הערבית, כאשר יש 93.1% מהאזרחים הערבים, כששואלים אותם מה מטריד אתכם, לפני הבית ולפני המשכורת זה הביטחון האישי, גם אם המנהיגות הערבית לא תראה בעניין הזה בעיה לאומית, גם לא יפתור את הבעיה. זו בעיה לאומית, גם למדינה וגם למנהיגות הערבית. (ועדת הפנים והגנת הסביבה של הכנסת, 2014)

באותו דיון הוסיף חבר הכנסת אחמד טיבי:

אמרנו כבר כמה וכמה פעמים שהנשק שנמצא כאן מחייב טיפול משטרתי, מחייב לאסוף אותו, ועדת המעקב קראה, חברי הכנסת, חלון הזדמנויות כזה עוד לא היה, אפילו השר לביטחון פנים אמר שהנהגת הציבור הערבי קוראת 'תבואו לאסוף את הנשק'. זה נשק שהורג אותנו. אם מישהו היה חושב שהנשק הזה מופנה נגד מה שקרוי ביטחון המדינה דקה הוא לא היה נשאר. בכפר כנא ירו על חייל פעם, לפני כמה שנים, תוך 48 שעות אספו מאות כלי נשק מכפר כנא. אז מה, כל יישוב צריך לירות על חייל כדי שתאספו את הנשק? לא זו הדרך. לכן הזעם הוא רב ואנחנו עדיין בתקופה של הלם. גם מוסטפא, גם אבו ג'יהאד, גם עמיד הבן, גם אמיר, האישה, הבנות, כל טייבה. כל טייבה וכל הציבור הערבי רוצים אולי להקל בכאב, למצוא את הרוצח.

אמירות אלה הן מדגם חלקי בלבד המשקף את עמדת הנהגת החברה הערבית ואת עמדת רוב הציבור הערבי בישראל. אין כל ספק שמדובר בבעיה קשה וכואבת שפוגעת באופן חמור בביטחון האישי של האזרח הערבי ומשפיעה לרעה על האמון שהוא רוחש למדינה ולמוסדותיה. רובו של הציבור הערבי מצדד בפעולה נחושה לצמצום היקף התופעה.

ג. מקורות הנשק הבלתי חוקי

דו"ח מבקר המדינה מצביע על שלושה מקורות מרכזיים לנשק הבלתי חוקי שמוצא את דרכו לחברה הערבית: גניבות מצה"ל, הברחות מירדן וייצור בשטחי יהודה ושומרון (מבקר

המדינה, 2018). תמונה דומה משתקפת גם בהערכת המודיעין השנתית של משטרת ישראל ובראיונות שנערכו במסגרת עבודה זו .

בנוסף לכך, ישנם מקורות נוספים כמו גניבות מבתים, ייצור בשטח ישראל והסבה של כלי נשק ספורטיביים (מסוג Airsoft) אך היקפם של מקורות אלה קטן יותר.

ג 1. גניבות נשק ואמצעי לחימה מצה"ל

באופן טבעי, צה"ל מהווה מקור מרכזי ומשמעותי של כלי נשק ואמצעי לחימה הזולגים לעולם הפלילי. דו"ח מבקר המדינה מצביע על כך שכבר יותר מעשור מסתמנת עלייה ניכרת בכמות אמצעי הלחימה וכלי הנשק הנגנבים מצה"ל. אחת הסיבות, המצוינת בדו"ח, הנה התחזקות הקשרים בין עבריינים וסוחרי אמצעי לחימה מהחברה הערבית עם חיילים בעלי גישה לנשק ואמצעי לחימה. גישה זו מנוצלת לביצוע הגניבות ולמכירת הנשק לעולם הפלילי (מבקר המדינה, 2018). יש להדגיש כי המחיר הגבוה של כלי נשק תקיניים ואמצעי לחימה כמו רימונים, מטעני חבלה ולבנות חבלה, בקרב עבריינים, מייצר פיתוי גדול עבור אותם חיילים. דו"ח המבקר מצביע על כך שהגידול בביקוש לנשק ואמצעי לחימה הביא לעליית מחירו וכי לפי פרסומים שונים, רובה סער נמכר במחיר של כ 50,000-70,000 ₪ , אקדח נמכר במחיר של 8,000-10,000 ₪ רימון יד נמכר במחיר של 500-1,500 ₪ ולבנת חבלה במחיר של כ 7,000 ₪. על פי ראש חטיבת המודיעין במשטרת ישראל, רובה סער מסוג M-16 יכול לעלות גם 80,000 ₪ ורימון רסס יכול לעלות בין 1000 ₪ לאלפים בודדים וכי מדובר בשאלה של היצע וביקוש (נחנסון, 2017).

כדי להמחיש כיצד פועל תהליך גניבת אמצעי לחימה מצה"ל וכדי להתרשם מחומרתה והיקפה של התופעה, יובא כאן (בקצרה) מקרה אחד לדוגמה המתבסס על תיאורו מהכרעת הדין נגד מוחמד זועבי שהואשם, עם אחרים בגניבת נשק מבסיס צה"ל בדרום, בבית המשפט המחוזי בבאר שבע (הכרעת דין - מדינת ישראל נגד זועבי, 2017):

בחודש אפריל 2016, שרת בצה"ל קצין צעיר בדרגת סרן בשם שאדי בשיר. הקצין היה אחראי לשמירה בבסיס צה"ל בנגב שבו, בין היתר, אוחסנו אמצעי לחימה ותחמושת מסוגים שונים. חייל נוסף בשם עדי זועבי (בנו של הנאשם מוחמד זועבי) שימש באותה העת כנהגו של סרן שאדי בשיר שאף החזיק ברכב צבאי מסוג טנדר. בתאריך 29 באפריל 2016 הורה סרן שאדי לקצין אחר שתחת פיקודו להוריד ממשמרת את השומר שצפה על בונקר התחמושת ולהחזירו למגורי החיילים. מייד לאחר עזיבת השומר, הגיע סרן שאדי בשיר, ביחד עם נהגו עדי זועבי, לבונקר התחמושת, שבר את המנעול של המחסן שהכיל תחמושת נפיצה והעמיס על רכבו את הפריטים הבאים:

77 רימוני רסס, 13 טילי "לאוו" (טילים נגד רכב משוריין) וטיל מסוג "מטאדור" (טיל כבד יותר המסוגל לחדור שריון פלדה ובטון מזוין).

סרן שאדי ונהגו עדי הובילו את המטען הנפיץ לצומת בית קמה שבנגב ושם פגשו את אביו של עדי ואחרים שהיו רעולי פנים, והעבירו לידיהם את הרימונים והטילים תמורת סכום כסף לא ידוע שאותו חילקו ביניהם.

דבר הפריצה וגניבת התחמושת התגלה על ידי הגורם האחראי בבסיס רק חמישה ימים לאחר מכן, במהלך ספירת מלאי שגרתית. מהכרעת הדין ניתן ללמוד עוד כי בין ספירת המלאי האחרונה (שבה התגלתה הגניבה) לבין ספירת המלאי הקודמת חלפו למעלה משלושה שבועות.

המעורבים בגניבה נעצרו והובאו לדין בעקבות חקירתו של סרן שאדי ובה הודה בפרטים, אך טען שעשה זאת בעקבות איומים של עבריינים על חייו ועל משפחתו.

אמצעי הלחימה, שנגנבו בפריצה, התגלו כחצי שנה מאוחר יותר בכפרו של זועבי, טייבה בעמק, הנמצא בדרום מזרח רמת יששכר שבגליל התחתון. בחודש נובמבר 2016 הגיעו לכפר כוחות של כיבוי אש עקב שריפה במחסן חקלאי. מייד עם תחילת פעולות הכיבוי החלו להישמע פיצוצים עזים ורימוני רסס הועפו לכל עבר. בין שרידי המחסן נמצאו חלק מהרימונים וטילי הלאו וכן טיל המטאדור שנגנבו על ידי שאדי ועדי.

כשנה מאוחר יותר, בסוף חודש מאי 2017, ארעה פריצה נוספת לאותו בסיס צה"ל בנגב אז נגנבו מתוך הנשקיה, 33 כלי נשק (נחנסון, 2017). במקרה זה נעצרו שישה חשודים בעלי עבר פלילי (יהודים וערבים) שקשרו קשר לפרוץ לבסיס ולגנוב את כלי הנשק. 15 כלי נשק נתפסו במהלך החקירה ו 18 נוספים מצאו ככל הנראה את דרכם לכפרים בצפון הארץ. בתאריך 15 בינואר 2019, נגזר דינם של המעורבים והוטלו עליהם עונשי מאסר שונים. השופט דניאל בן טולילה (בית המשפט המחוזי בבאר שבע) התייחס לקלות הבלתי נסבלת של גניבת כלי נשק מצה"ל (פרוסומושקין, 2019):

לא בשולי הדברים, בית המשפט מוצא לנכון להעיר על הקלות הבלתי נסבלת שבה נשקיה בתוך בסיס צבאי, נפרצת כמעט באין מפריע ונגנבים מתוכה עשרות רובי M-16 שמוצאים דרכם לגורמים עבריינים. כך גם יש לתהות הכיצד האחים הנאשמים, שהינם בעלי עבר פלילי לא מבוטל, נכנסים לתוך בסיס צבאי ומקבלים הלכה למעשה גישה נוחה למחסני תחמושת? ... גם משך הזמן שלקח לגלות אותה התפרצות, מן הראוי שייבחן על ידי הגורמים הרלבנטיים בצבא שכן יכול וגילוי מהיר יותר היה מסכל את מכירת הנשקים בסמוך לאחר מכן.... אין זאת, אלא, דוגמה קיצונית לתופעה רחבה במסגרתה אמצעי לחימה רבים, בכללם מטעני חבלה, תחמושת ורובים נגנבים מתוך הצבא ומוצאים

דרכם לגורמים פליליים. יש לקוות שבעקבות אירוע זה הופקו לקחים המתאימים, שנונו הנהלים וחודדו הנחיות בבסיס שדה תימן, ולא רק בו.

בספטמבר 2017, שידר ערוץ הטלביזיה הציבורי "כאן 11" תחקיר אודות גניבות הנשק מצה"ל במסגרת התכנית "שטח הפקר". התחקיר התבסס, בין היתר על ראיונות עם ראש חטיבת המודיעין במשטרת ישראל וכן עם מפקדים בכירים לשעבר במשטרה הצבאית ומתאר חמש שיטות לגניבת נשק ואמצעי לחימה מצה"ל (נחנסון, 2017):

- (1) פריצות לבסיסים שאינם מאובטחים כראוי, וגניבת נשק ואמצעי לחימה מנשקיות, ממחסנים, מכלי רכב קרביים וממגורי חיילים. התחקירנים הדגימו כיצד ניתן להיכנס לבסיסי צה"ל באור יום דרך פרצה בגדר ולהגיע לכל מקום בבסיס באין מפריע. אל"ם (במיל) ארז רבן ששימש כמפקד מצ"ח ציין כי בתקופתו נוהלו חקירות שבהן דובר בקלות הבלתי נסבלת של כניסה לבסיסים וגניבת כלי נשק, מקלעים, טילים, לבנות חבלה ואמצעי לחימה נוספים. לדבריו, קיים קושי ממשי במיוחד בהקשר של לבנות חבלה שלא ניתן לסמן אותן בדרך יעילה ולכן לא מתקיים פיקוח אפקטיבי על המלאי. תת-ניצב קובי זריהן, ראש חטיבת המודיעין במשטרת ישראל ציין כי אותן לבנות חומר נפץ תקני, משמשות את ארגוני הפשיעה ומקורן בצה"ל.
- (2) גניבות מיחידות צבאיות המתאמנות בשטחי האש, על ידי כנופיות של צעירים בדואים שמגיעים רכובים על גבי טרקטורונים וממתנינים לשעת כושר שבה החיילים לא ערניים כדי לגנוב ציוד צבאי הכולל נשק ותחמושת. טענת צה"ל בנושא זה היא כי מדובר באחריות של משטרת ישראל למנוע את הגניבות.
- (3) התחזות לחיילים לבושי מדים וכניסה לבסיסי צה"ל בדרך המלך, ללא בידוק. העיתונאי, גור מגידו, הדגים כיצד רכש מדי צה"ל בחנות אזרחית, התלבש כחייל מילואים ונכנס בחופשיות לבסיס צה"ל בדרום הארץ. הוא הסתובב בבסיס באין מפריע ואף נכנס לתוך טנק חמוש ויכול היה לצאת עם מגוון רחב של סוגי נשק ותחמושת.
- (4) פיתוי של חיילים, המצויים במצוקה כלכלית, שיגנבו נשק מיחידתם וימכרו אותו בסכומים גבוהים לעבריינים. תא"ל (במיל) מיקי בראל (לשעבר, קצין משטרה צבאית ראשי) ציין שמרבית האנשים המעורבים בגניבות הנשק מצה"ל הם חיילי מנהלה שמשרתים ביחידות שיש בהן נשק ולא לוחמים. בתחקיר הובא ראיון עם צעיר שכונה "ש" אשר הורשע בגניבת כלי נשק מצה"ל ונשפט ל עשר שנות מאסר. הוא סיפר כיצד עבריינים ניצלו מחד גיסא, את המצוקה הכלכלית שלו ושל משפחתו ומאידך גיסא איימו על חייו על מנת שיגנוב כלי נשק בעבורם.

5) מעקב אחר חיילים קרביים שיוצאים לחופשה עם נשק מתחנות ההסעה או הרכבת עד לביתם, סימון הבית וביצוע פריצה מאוחר יותר כדי לגנוב את הנשק. לדבריו של אל"ם (מיל) ארז רבן, תופעה זו זוהתה על ידי מצ"ח כשיטת פעולה של העבריינים, בין היתר משום שלחיילים אין בדרך כלל כיצד לאבטח כראוי נשק צבאי בביתם.

ארז רבן, ציין כי במצ"ח נפתחים כמאה תיקי חקירה בשנה בגין גניבות נשק ואמצעי לחימה (נחנסון, 2017) וכפי שהוצג בדוגמאות הקודמות, בחלק מתיקי החקירה לא מדובר בפריט אחד, אלא בפריטים רבים שנגנבו באותו אירוע. בדו"ח מבקר המדינה, מצוין כי מסקירות של אגף החקירות והמודיעין במשטרת ישראל עולה כי רוב אמצעי הלחימה שנגנבים מצה"ל אינו מדווח כלל למצ"ח וכי במקרים רבים, הבסיסים שמהם נגנבו אמצעי הלחימה, אינם מודעים כלל לגניבה. עקב כך, למצ"ח יש נתונים חלקיים בלבד על היקף הגניבות. עוד נטען כי היעדר מאמץ של צה"ל לאבטח את אמצעי הלחימה פוגע במאמצי המשטרה להילחם בתופעה (מבקר המדינה, 2018).

מתגובת צה"ל לדו"ח מבקר המדינה ניתן ללמוד, כי במטרה לצמצם את גניבות הנשק ואמצעי הלחימה ננקטו על ידו פעולות הכוללות מעורבות הפיקוד הבכיר בתחקירי גניבות נשק ואמצעי לחימה, צמצום מספר הבונקרים והנשקיות, קביעת תקני אבטחה בשילוב טכנולוגיה מתקדמת לנשקיות ומחסני תחמושת, סימון תחמושת ופעולות הסברה למפקדים ולחיילים בנושא חשיבות שמירת הנשק. הרמטכ"ל אף הורה למצ"ח להעמיד את העיסוק המודיעיני בגניבת אמצעי לחימה בראש סדר העדיפויות שלו (מבקר המדינה, 2018).

בפברואר 2017 התקבלה החלטה משותפת על ידי השר לביטחון הפנים ושר הביטחון על הקמת יחידה משותפת למשטרת ישראל ולצה"ל כדי להתמודד עם התופעה. היחידה אמורה לפעול בתחום האבטחה, הטכנולוגיה, התקשורת והתקציב לצד ניהול חקירות ואיסוף מודיעין במשותף. עבודת המטה להקמת היחידה טרם הסתיימה והיא טרם הוקמה.

תמונה 4 : חלק מכלי הנשק שנגנבו מבסיס שדה תימן (2017) ונתפסו על ידי המשטרה
מקור : ynet " פרצו לבסיס ומכרו לארגוני פשע : פוענחה גניבת כלי הנשק" 3.7.17

דו"ח המבקר מסכם את ההתייחסות לגניבות הנשק מצה"ל :

אין להשלים עם מציאות שבה אמצעי לחימה צבאיים שנרכשו למטרת הגנה על אזרחי ישראל ותושביה, מגיעים לידי גורמים פליליים ומביאים להגברת האלימות ולסיכון חייהם של חפים מפשע. על צה"ל לוודא שהפעולות שצוינו בתשובתו יוטמעו ללא דיחוי. כמו כן, על צה"ל לבחון אם פעולות אלה מביאות למיגור תופעת גניבת הנשק והתחמושת ואם נדרשות פעולות נוספות (מבקר המדינה, 2018).

ג 2. הברחות נשק מגבול ירדן

אורך הגבול בין ישראל לירדן הוא כ- 500 ק"מ. הגבול מתחיל בדרום רמת הגולן במשולש הגבולות ירדן-ישראל – סוריה (במפגש הנחלים, הירמוך והרוקד), נמשך לאורך בקעת הירדן, ים המלח והערבה בואכה אילת-עקבה.

הברחות נשק מגבול ירדן מתבצעות דרך מעברי הגבול הרשמיים בין המדינות וגם שלא דרך מעברי הגבול, אלא, לאורכו של התוואי. המבריחים הם פלסטינים או בדואים תושבי הכפרים הפזורים לאורך הגבול המנצלים את קשרי העבודה או קשרי המשפחה עם ערביי

ישראל ועם ערביי ירושלים כדי למכור כלי נשק לעבריינים וגורמי טרור (מבקר המדינה, 2018).

חיפוש פרסומים באתרי החדשות ברשת, אודות תפיסות של הברחות נשק ואמצעי לחימה מירדן, בעשור האחרון, יכול ללמד על היקף התופעה:

בתאריך ראשון באפריל 2009, דיווחה הכתבת אביבה מאמוס באתר Y.net על תפיסת "משאית סחורה" במסוף הגבול ערבה, אשר במטענה הוסלקו 6 רובי M-16, 60 אקדחים מסוגים שונים, מחסניות ותחמושת.

בתאריך 25 ביולי 2011 דיווח הכתב, אבי אשכנזי ב"מקור ראשון" על תפיסת סירה בים המלח במהלך ניסיון להברחת רובי קלאציניקוב (לא פורסם כמה רובים) ותחמושת לגורמי טרור ולעבריינים. שני חשודים נעצרו.

בתאריך 22 ביולי 2014 דיווחו אמיר בוחבוט ושבתיאי בנדט ב "וואלה" על תפיסת סירה בים המלח שהבריחה שבעה רובי צייד ושישה אקדחים ובנוסף גם סם מסוג חשיש. נעצרו חמישה חשודים, שניים ממזרח ירושלים ושלושה מיריחו.

בתאריך 19 ביולי 2016 דיווח אסף גבור באתר NRG על תפיסת הברחה בצפון בקעת הירדן שכללה 20 אקדחים וחמישה רובי M-16, נעצרו שני חשודים פלסטינים.

בתאריך 24 בפברואר 2019, שודרה כתבתו של משה נוסבאום בחדשות 12 אודות תפיסה יוצאת דופן של נשק ואמצעי לחימה דרך גבול ירדן בצפון בקעת הירדן. באירוע נתפסו 37 אקדחים מסוגים שונים ונעצרו ארבעה חשודים, פלסטינים, תושבי שכם.

בכתבתו "הנתיב החדש להברחת נשק: גבול ישראל ירדן" מתאריך 12 בספטמבר 2013, מצטט אסף גבור גורם צבאי הקושר בין השלמת הגדר בגבול ישראל מצרים להתגברות ההברחות בגבול ירדן:

השבטים הבדואיים בסיני יוצרים קשר עם גורמים מקומיים באזור הגבול הישראלי-ירדני, ים המלח והבקעה ומעבירים לידיהם את אמצעי הלחימה", אומר גורם צבאי. "כלי נשק רבים נתפסים על ידי גורמי ביטחון. רק אתמול, בזכות ערנותם של לוחמי משמר הגבול, נלכדו שניים.

בחדשות 10 שודרה ב- 19 באפריל 2015 כתבתו של אור הלר שכותרתה "כך הפך גבול ישראל-ירדן בערבה לשטח הפקר". היעדר כל מכשול טבעי או מלאכותי (כמו גדר) מאפשר מעבר חופשי בין ירדן לערבה ומהווה סיכון ביטחוני מיידי וקרקע פוריה להברחות סמים, מהגרי עבודה ונשק. בכתבה הוצג ראיון עם עודד ערן, לשעבר שגריר ישראל בירדן וראש

המכון למחקרי ביטחון לאומי ובו הסביר כי קטע הגבול בין ירדן לישראל מים המלח דרומה הוא הפרצה היחידה בגבולות ישראל שאין בה גדר.

הטיפול בהברחות נשק ואמצעי לחימה בגבול ירדן מחייב שיתוף פעולה בין שלושה גורמים, צה"ל (מתוקף אחריותו לשמירה על גבולות המדינה), משטרת ישראל (מתוקף אחריותה לטפל בעבירות על החוק, במקרה זה עבירות נשק ואמצעי לחימה או עבירות סמים) ושירות הביטחון הכללי (מתוקף אחריותו לסכל פעילות חבלנית עוינת). אלא, שדו"ח מבקר המדינה מצביע על כך ששיתוף הפעולה בין הארגונים מתקיים באופן חלקי בלבד. במסקנות הדו"ח נכתב:

על כלל הגופים לשתף פעולה באופן שוטף ורציף, ולא רק בהתבסס על ידיעות נקודתיות, כדי לוודא שלא יישארו פרצות שאינן מכוסות מודיעינית וביטחונית בגבול עם ירדן (מבקר המדינה, 2018).

הנשק המוברח דרך גבול ירדן, עובר בדרך כלל דרך סוחרים בתחום יהודה ושומרון ומשם חלקו מוברח לתוך ישראל דרך פרצות הגדר ההפרדה או דרך מעברי הגבול היבשתיים שבין ישראל לרשות הפלסטינית.

יש להניח כי לאור העובדה שמדובר בגבול באורך מאות קילומטרים שברובו אין מכשול ממשי ואינו מאובטח באופן הדוק כמו גבולות סוריה, לבנון או מצרים, היקף ההברחות גדול עשרות מונים מהיקף התפיסות. כדי לסגור את הגבול באופן הרמטי, תידרש ישראל להשקיע מיליארדים בהקמת מכשול לאורך הגבול, לפרוש רשת אמצעים טכנולוגיים ולהציב כוחות משמעותיים. זאת בנוסף כמובן, לשיתוף הפעולה הנדרש בין גופי הביטחון השונים. לנוכח סדרי העדיפות הלאומיים, הסבירות להשקעה לאומית בהיקף כזה בגבול השקט, לעת עתה, שבין ישראל וירדן, אינה גבוהה. לכן, ניתן לשער שהיקף הברחות הנשק ואמצעי הלחימה מגבול ירדן, יהיה תלוי במרכיב מרכזי אחד והוא הביקוש לנשק בתוך ישראל או בשטחי הרשות הפלסטינית.

ג 3. ייצור נשק ואמצעי לחימה בתחומי יהודה ושומרון

סקירת שורת פיגועי טרור באמצעות נשק חס, שבוצעו בשנים האחרונות על ידי ערבים ישראלים ופלסטינים מיהודה ושומרון, מלמדת על מכנה משותף אחד שבלט ברובם, והוא הנשק שבו בוצעו – המחבלים השתמשו בנשק המכונה "קרלו". כך היה בפיגוע בדינגוף בחודש ינואר 2016, בפיגוע בחיפה בחודש ינואר 2017, בהר הבית ביולי 2017 – שבוצעו על

ידי מחבלים, ערבים ישראלים. וכך היה בפיגועים בשער שכם בחודש פברואר 2016 ובפיגוע במתחם שרונה בחודש יוני 2016 – שבוצעו על ידי מחבלים פלסטינים.

ה"קרלו" נפוץ מאוד בחברה הערבית בישראל ומשמש בחלק גדול מאירועי הירי לעבר בתים, כלי רכב ואנשים בסכסוכים השונים וכן באירועי שוד מזוין.

ה"קרלו" הוא נשק קטן יחסית בקוטר 9 מ"מ ונחשב לנשק מאולתר. הוא מיוצר במחרטות ובתי מלאכה בתחומי יהודה ושומרון על בסיס חיקוי או דמיון לתת המקלע "קרל-גוסטב" השבדי. ייצור הקרלו פורח בשנים האחרונות על רקע מחירו הזול יחסית לכלי נשק תקניים. מחירו של רובה מסוג "קרלו" נע בין 3,500 ל 6,500 ₪ לעומת מחירו של רובה מסוג M-16 למשל שעשוי לעלות פי 10 מכך בקירוב (מבקר המדינה, 2018).

על פי נתוני משטרת ישראל, בשנת 2018 נתפסו על ידי משטרת ישראל 226 רובים מאולתרים מסוג קרלו לעומת 183 רובים תקניים ו- 334 אקדחים.

מפקד המחוז הצפוני של המשטרה קבע את נושא הטיפול בתופעת הנשק הבלתי חוקי בחברה הערבית בעדיפות עליונה לכל יחידות המחוז. לצד פעילות אכיפה אינטנסיבית, מקיים המחוז תהליכי מחקר וניתוח יסודיים של התופעה באמצעות דסק ייעודי. על פי נתוני המחוז, משתקפת היטב העלייה בתפוצת רובי ה"קרלו":

בשנת 2016 נתפסו במחוז הצפוני 125 רובים ומתוכם, 62 מסוג "קרלו" (49.6%). בשנת 2017, עלה אחוז ה"קרלו" במעט לכדי 50% (58 מתוך 116) וב 2018 עלה אחוז ה"קרלו" ל-57% (82 מתוך 144).

מחירו הזול של הקרלו, מעודד את ייצורו ושינועו ביהודה ושומרון ובישראל ואת שיווקו בחברה הערבית בישראל (מבקר המדינה, 2018).

במסגרת עבודה זו נערך ראיון עם א.ג. שהופעל כסוכן סמוי על ידי המחוז הצפוני של המשטרה בשנת 2016. א.ג. רכש את אמונם של עבריינים בכירים מהחברה הערבית (ברובם), במטרה לרכוש מהם סמים וכלי נשק ולהפליטם בביצוע העסקאות. ההתנסות הישירה של בחור צעיר המעוניין, כביכול, להשיג נשק בלתי חוקי יכולה ללמד רבות אודות הזמינות של כלי הנשק ומידת ההרתעה ביחס לעבירות באמצעי לחימה. א.ג. התייחס לזמינות הקרלו:

יש ברחובות נשק כמו זבל, במיוחד קרלו שמגיע מהשטחים ואפשר לקנות בקלות ממחירים של 11-13 אלף ועד מחירים של שלושת אלפים. כשיש פחות נשק והמחיר עולה אז יש פיתוי יותר גדול ללכת ולהבריח נשק כי הרווח על כל חתיכה הוא יותר משמעותי. הרבה צעירים לא עומדים בפיתוי הזה ורוצים כסף קל.

א.ג רכש במהלך הפעלתו חמישה רובים מסוג קרלו והצליח להפליל את הסוחרים שהועמדו לדין ונשפטו לעונשי מאסר.

בשיחות רקע עם גורמים בכירים בארגוני הביטחון, שנערכו במסגרת עבודה זו עלה נושא ה"קרלו" כשחקן משמעותי המשנה את הזירה המוכרת משתי סיבות עיקריות: האחת, היותו פתרון זול, זמין ויעיל למבקשי הנשק אשר מבחינתם אינם חייבים לשלם 80,000 ₪ עבור נשק תיקני ויכולים לרכוש "קרלו" במחיר של אלפי שקלים בודדים ולהשיג באמצעותו את האפקט הנדרש. השנייה, היפוך של קו זרימת הנשק הבלתי חוקי. אם בעבר נגנבו כלי נשק מצה"ל והוברחו לשטחי איו"ש, כיום המגמה הפוכה ונשק שמיוצר באיו"ש מוברח לישראל. יצירת תשתית כזו של הברחות עלולה באחד הימים לשמש גם כנתיב עבור ארגוני טרור להברחת אמצעים נוספים.

תמונה דומה השתקפה גם בראיון שנערך עם אל"מ אלון מדנס ששימש בתפקיד קצין אג"ם פיקוד מרכז בשנתיים האחרונות (2017-2018). פיקוד מרכז ניהל מערכה נגד הנשק הבלתי חוקי מתוך הבנה שה"קרלו" המיוצר בשטחי יהודה ושומרון הוא כלי קטלני שהופיע בזירות רבות בגל הפיגועים של 2015-2016. המערכה זהו התחדדה במיוחד לאחר הפיגוע ב"שרונה מרקט" בתל אביב ביוני 2016. ה"קרלו" שינה את כללי המשחק בכך שהוא כלי זול וזמין אבל קטלני (מדנס, 2019).

ג 4. גניבה או אובדן של כלי נשק פרטיים

אחד ממקורות הנשק הבלתי חוקי בעולם הפלילי כולו, ובוודאי בחברה הערבית הוא כתוצאה מפריצות וגניבות של נשק אזרחי המוחזק ברישיון. הפוטנציאל של מלאי הנשק המוחזק כדין לשמש כמקור נשק בלתי חוקי, תלוי, בין היתר בשאלה - כמה נשק פרטי יש בישראל, והתשובה לשאלה זו אינה פשוטה וחד משמעית כפי שהיה מתבקש.

פרויקט המחקר "האקדח על שולחן המטבח" שנערך על ידי קואליציה של ארגונים חברתיים ניסה לצלול אל סבך ההגדרות והנתונים כדי לגבש תשובה לשאלה זו (מזלי, 2017).

הנשק הפרטי בישראל מתחלק לשתי קבוצות עיקריות: נשק המוחזק על ידי אנשים פרטיים בעלי רישיון לשאת נשק ונשק המוחזק על ידי ארגונים כמו חברות שמירה, מפעלים ומוסדות שמקצים את הנשק לאנשיהם בהתאם לצורך.

בנוסף לכך, ישנה קבוצה שלישית של נושאי ומחזיקי נשק, אלו הם ארגונים המהווים גוף רישוי עצמאי – המשטרה, שירות בתי הסוהר ומשמר הכנסת.

האגף לרישוי כלי ירייה שאחראי על רישוי כלי נשק בישראל, הפיקוח על החזקתם וריכוז הנתונים ביחס לכמות כלי הנשק. האגף עבר בשנת 2011 מאחריות משרד הפנים לאחריות המשרד לביטחון הפנים בעקבות החלטת ממשלה שהתבססה על ועדה בין משרדית בראשות ניצב (גימ') דני ברינקר לבחינת הנושא .

חוקרי פרויקט "האקדח על שולחן המטבח", הצביעו על חוסר עקביות, לאורך השנים, בנתונים אודות כמויות הנשק המוחזק בישראל על ידי אנשים וארגונים פרטיים. בין היתר נמצא, כי אלפי כלי נשק נמצאים ברשותם של "אנשים לא פעילים", ככל הנראה הכוונה לאנשים שנפטרו. בשנת 2009 נתון זה עמד על 7,637 כלי נשק. בנוסף לכך, עוד אלפי כלי נשק שהוחזקו על ידי אנשים ללא רישיון תקף – ב 2009 עמד נתון זה על כ 13,137 כלי נשק (מזלי, 2017).

על פי דו"ח מבקר המדינה "רישוי כלי ירייה והחזקתם" שפורסם בשנת 2014 (מבקר המדינה, 2014), בסוף שנת 2012, היו בישראל 151,233 בעלי רישיונות פרטיים להחזקת כלי ירייה שהחזיקו 159,438 כלי נשק. בנוסף לכך, עוד 1,163 גופים החזיקו 133,187 כלי נשק.

על פי עדכון הנתונים שנערך ב- 2014 במסגרת "אקדח על שולחן המטבח" שכלל מחד את הרישיונות שנוספו ומאידך שינויי מדיניות וצמצום היקף הרישיונות ולפיו, נכון למועד העדכון היו בישראל 275,000 כלי נשק אזרחיים, מהם 145,000 פרטיים וכ- 130,000 ארגוניים (מזלי, 2017).

הפיקוח על רישוי והחזקת כלי נשק מתחייב כדי למנוע, בין היתר, גניבה או אובדן שיגרום לזליגת נשק ממחזיקו החוקי לעולם הפלילי. בשני מקרים, הסיכון לזליגה כזאת הוא גבוה יותר, האחד – כאשר בעל רישיון נפטר והנשק לא מופקד על ידי משפחתו או לא נאסף על ידי המשטרה ובמהלך השנים אובדים עקבותיו וכאשר אדם אינו מחדש את רישיון הנשק ולא מתבצעת כל אכיפה בקשר לכך. בדו"ח מבקר המדינה בנושא, מצוין כי ב 90% מהמקרים שבהם לא חודש רישיון הנשק, מדובר בתקופה העולה על חצי שנה מאז פג תוקפו (מבקר המדינה, 2018).

על פי נתוני מחלקת אסטרטגיה באגף התכנון של משטרת ישראל, בשנת 2017 דווח למשטרה על גניבה של 320 כלי נשק ועל אובדן של 25 נוספים. בשנת 2018 דווח על גניבה של 256 כלי נשק ועל אובדן של 33 נוספים.⁷

ג 5. הסבת כלי נשק שנועדו לספורט או אימונים

⁷ הנתון התקבל בשיחה סני"צ (גימ') אסף שחור ממדור סטטיסטיקה באג"ת משטרת ישראל

בשנים האחרונות התפתח ייצור של כלי נשק שנועדו לפעילות ספורט או אימונים מבצעיים והם מבוססים על ירי כדורי חרס דחוסים או פלסטיק בלחץ אוויר⁸. כלי נשק אלו דומים באופן מושלם לכלי נשק היורים תחמושת חיה וחלק ניכר מן המכלולים והמערכות שלהם זהים לחלוטין.

לפי צו הפיקוח על מצרכים ושירותים (איסור ייצור, יבוא ומכירה של צעצועים מסוכנים) התשמ"ז 1986, רובים אלה נכללים בהגדרת "צעצוע מסוכן". האחריות להסדרה ופיקוח על רובים אלה מוטל על משרד הכלכלה. השימוש העיקרי נעשה במסגרת מועדונים מורשים כחלק מפעילות ספורט ופנאי וכן באימונים של כוחות ביטחון, תוך לבישת ביגוד מגן מתאים. אלא, שכלי נשק אלה החלו לשמש גם את העולם הפלילי באמצעות החלפת מכלולי הירי והקנים, ניתן להפוך את רובה האוויר לרובה היורה תחמושת חיה. הרישיון לייבא את כלי הנשק הללו ניתן רק למועדוני ספורט מורשים אולם לא מתקיים פיקוח אפקטיבי בנושא וכל אדם יכול לרכוש או לייבא מחו"ל רובי אוויר (מבקר המדינה, 2018).

גם הערכת המודיעין של משטרת ישראל מלמדת כי המשקל של הסבת כלי נשק ספורטיביים לנשק חם, גוברת לאחרונה. תוצר לוואי של תופעה זו הנה דרישה לחלקי חילוף לכלי נשק (מכלולים וקנים) ובעלי ידע מקצועי לביצוע ההסבה.

חיפוש ברשת מאפשר לאתר בקלות סרטונים מפורטים המדריכים כיצד להפוך נשק איירסופט לנשק חם. באחד הסרטונים, מדגים אדם (כנראה בארה"ב) כיצד ניתן להפוך אקדח איירסופט לנשק חם בתוך כ 11 דקות (unknown, 2017).

לפני שנים אחדות, כאשר שוטרים נתקלו בנשקי איירסופט במהלך חיפושי אמצעי לחימה, ההתייחסות אליהם הייתה שולית כאל צעצוע, אולם משהתברר הפוטנציאל של כלי נשק אלה להפוך לנשק חם, היחס החל להשתנות. בשנת 2018 החלו היחידות לתעד ולאסוף נתונים אודות תפיסות איירסופט ובסיכומה דווח על 176 כלי נשק מסוג זה.

בתשובה לדו"ח מבקר המדינה, מסר המשרד לביטחון הפנים כי הוא מקדם ביחד עם משרד הכלכלה ומשרד המשפטים תיקון חקיקה ולפיו יחול איסור על אנשים פרטיים להחזיק, לייצר ולייבא כלי ירייה שאפשר להסב אותם לירי תחמושת חיה. תהליך החקיקה בנושא טרם הסתיים (מבקר המדינה, 2018).

---

⁸ לרוב, נשק מסוג זה מכונה איירסופט Airsoft

ד. זמינות נשק בחברה הערבית – שילוב של גורמים

סקירת תופעת האלימות בחברה הערבית עד כאן, ובמיוחד בהקשר לנשק הבלתי חוקי מאפשרת לגבש את התובנות המרכזיות לתפוצה הנרחבת והזמינות הגבוהה של נשק ואמצעי לחימה. חיבור של הגורמים המשפיעים - ממאפייני החברה הערבית, שיעורי האלימות ומאפייני הפשיעה, יחסה למדינה דרך הקשר עם מוסדותיה והמאפיינים התרבותיים - מובילים למסקנה כי תפוצת הנשק וזמינותו מושתתת על שלושה מרכיבים מרכזיים: התפיסה התרבותית, הפשיעה החמורה והמאורגנת והאלימות הכללית בחברה. אלו הגורמים המשפיעים ישירות על יצירת הביקוש לנשק ואמצעי לחימה.

המרכיבים התרבותיים נסקרו ביחס למקומו של הנשק וסמליותו בחברה הערבית. האדם בעל הנשק נתפס כחזק ודומיננטי במעמד החברתי. **"לגבר צריך להיות שפם ורובה כדי שידאו שהוא גבר"** (סלים גומד, 2018). תפיסה זו הביאה להפגנת הכוח בירי בחתונות ובשמחות, כדי שהסביבה תכיר במעמדה של המשפחה החוגגת ובכוחה. הנשק נתפס כלגיטימי מאחר שהוא מהווה מענה לצורך חיוני: הגנת האדם והמשפחה. מרכיב הכבוד בחברה הערבית הוא סמל תרבותי ואחד מסממניו הקיצוניים ביותר הוא מנהג נקמת הדם. הנקמה היא דרך להשיב את כבודו של הנפגע ואת כבודה של משפחתו ומהווה הרתעה מפני פגיעות נוספות. המחויבות למשפחה הגרעינית ואחר כך לחמולה מקדימה את המחויבות לחוק ודוחקת לפתור סכסוכים באופן כוחני.

המרכיב השני הוא החמרת הפשיעה החמורה והמאורגנת בחברה הערבית, בין היתר, כתוצאה מהצלחת המשטרה בהתמודדותה עם משפחות הפשע בערים היהודיות. הכנופיות וארגוני הפשיעה הערבים משגשגים בשנים האחרונות במנעד רחב של תחומי פעילות - החל בפשיעה כלכלית ענפה כמו הלוואות בשוק האפור, פריטת צ'קים וגביית דמי חסות וכלה בפשיעה אלימה קלאסית כמו, סחר בסמים, שוד ורצח (עזרא, 2019). הפשיעה המאורגנת יצרה מעגלים רחבים של השפעה. כדי להבטיח שהחייב ישלם לו, נדרש הארגון לייצר מוניטין של כוח והרתעה ולשם כך הוא נדרש להתחמש ולנהוג באגרסיביות על מנת שבסביבתו יבינו שאין לו מעצורים ולא יעזו לאתגרו. הצלחת הכנופיות הביאה לצמיחה של כנופיות חדשות ולכן החלה תחרות בין הכנופיות עצמן. עובדה זו המריצה את תהליך ההתחמשות ואת החיסולים ההדדיים שהובילו לנקמות דם והרחבה של מעגל המעורבים שאף הם יצרו ביקוש לנשק ואמצעי לחימה. כנופיות הפשיעה המאורגנת פרחו ויצרו לעצמן עוצמה כלכלית. צעירים ערבים ראו את חבריהם נוהגים במכוניות מפוארות, לבושים

במיטב מותגי האופנה וחיים בראוותנות, בלי לרכוש מקצוע ובלי לעבוד קשה מידי. הדימוי הזה יצר מעגל משיכה שהוביל עוד ועוד צעירים לעולם הפשע והרחיב את הביקוש לנשק. המרכיב השלישי הוא המשמעותי והמורכב ביותר, תופעת האלימות ההולכת ומחמירה בחברה הערבית. מגמות הפשיעה, מראשית העשור מעידות כי החברה הערבית הופכת להיות אלימה יותר. עובדה זו מתבטאת בהיקף האלימות וגם בחומרתה. סכסוכים בעניינים פעוטים עקב ויכוח על חנייה, המתנה בתור או בגלל ילדים שניהלו ויכוח בבית ספר, גוררים לקטטות בין חמולות שלמות שלא אחת מחמירות לשימוש בנשק ולפציעות חמורות או רצח. מכאן מתחיל מחול שדים של נקמת דם או תגובה וחוזר חלילה עד שרוב המעורבים כלל אינם יודעים מה הצית את המהומה. אם בעבר, המנגנונים החברתיים הפנימיים הצליחו לבלום לפחות חלק ממעגל האלימות, היום מעמדם נשחק עקב השינויים שעוברת החברה הערבית והשפעתם נחלשת. האלימות הנפוצה, פוגעת בתחושת הביטחון של הפרט, אשר בהיעדר אמון במערכת אכיפת החוק ובמוסדות המדינה, רוצה לשמור על ביטחון משפחתו בעצמו. להבדיל מסכסוכים בין עבריינים המאפיינים כנופיות של פשיעה מאורגנת, האדם נורמטיבי יכול להיקלע לתרחיש אלים כתוצאה מתקרית מינורית ולכן גם אנשים נורמטיביים מנסים להשיג נשק. כאשר הנשק זמין בסביבה אלימה הוא נוטה להישלף בקלות רבה יותר וגם מאפשר את האלימות.

בארצות הברית ישנו סלוגן מוכר, שבו נוהגים להשתמש התומכים במדיניות הליברלית בנושא מכירת נשק – "הרובה לא הורג אנשים – אנשים הורגים אנשים". הרעיון המרכזי אותו מבטא המשפט הזה הוא שצריך לטפל במניע האנושי המוביל לביצוע פשע ולא בנוכחות או העדר הנשק⁹. אולם, מחקרים מוכיחים כי אין תוצאה ידועה מראש לעימותים אלימים והיא מושפעת מגורמים אינסטרומנטאליים המעורבים בסיטואציה, מעבר לגורמים האנושיים. ככל שהנשק החם זמין בעת התרחשותה של סיטואציה אלימה, גובר הסיכוי שיעשה בו שימוש ושהקונפליקט יסתיים בפציעה חמורה או ברצח (Ludwig, 2004).

במאמר "Public policy perspectives principles for effective gun policy" (Ludwig, 2004) סוקרים המחברים את המחקרים שעסקו במדיניות אפקטיבית לצמצום האלימות באמצעות שימוש בנשק חם. אמנם, המאמר עוסק בדרכים להתוויית מדיניות לרגולציה אפקטיבית ביחס לנשיאת נשק חוקי, כחלק מהדיון שנערך בארצות הברית אודות מדיניות הפצת נשק פרטי. עם זאת, ניתן ללמוד רבות מן התובנות העולות ממנו ביחס לשימוש בנשק בהיבטים פליליים. אחת התובנות המרכזיות העולות מן המאמר הנה השילוב שבין שיעור האלימות בחברה נתונה למידת הזמינות של הנשק החם באותה חברה.

⁹ ברור כי זו טענת הלובי המתנגד לרגולציה על שוק הנשק הפרטי במסגרת הויכוח הציבורי הנרחב שמתפתח לאחר מעשי רצח בבתי ספר ומקומות ציבוריים, כמענה לאלה הטוענים שיש להטיל מגבלות על מכירת נשק.

בהשוואה שנערכה בין החברה האמריקאית בארצות הברית לקנדה עלה כי החברה האמריקאית בולטת בשילוב שבין שיעור פשיעה אלימה ותפוצה נרחבת של נשק ולכן שיעור מקרי הרצח גבוה באופן משמעותי יותר מאשר בקנדה. בנוסף על כך, הוכיחו מחקרים כי מאמצים ממוקדים להפרדה בין שיעורי אלימות גבוהים לתפוצה נרחבת של נשק חם הביאה לירידה במספר קורבנות הרצח באירועי אלימות רחוב (שוד, קטטות) וכן באירועים של אלימות בתוך המשפחה. קיימת הבחנה בין תפוצת נשק בקרב אנשים המועדים לאלימות, דהיינו עבריינים אלימים, לתפוצת נשק בקרב אזרחים נורמטיביים שאינם מעורבים באלימות ובפשיעה. תפוצה רחבה של נשק מעלה את הסיכון לשימוש בו בכל מקרה, אולם, כאשר התפוצה הרחבה מתייחסת לאנשים לא נורמטיביים שעוסקים בפשיעה אלימה, או בעלי עבר אלים, אזי רמת הסיכון משמעותית הרבה יותר.

אחת הטענות הנשמעות בקרב ערביי ישראל הנה כי העדר ביטחון אישי הנובע מהחשש מפשיעה אלימה הוא שגורם לאזרחים, שחלקם אף נורמטיביים, להחזיק נשק בלתי חוקי כדי להגן על עצמם ועל משפחתם. תפיסה זו מבוססת על ההנחה שהימצאות הנשק מהווה הרתעה אפקטיבית לעבריינים האלימים. אלא, שעל פי הספרות, נמצא כי הנחה זו אינה נכונה וכי התפוצה הנרחבת של כלי נשק לא יצרה השפעה מרתיעה על העבריינין ולא סייעה לצמצם את הפשיעה האלימה (Ludwig, 2004).

פרויקט מחקרי שנערך בישראל על ידי המרכז הפמיניסטי "אשה לאשה" פרסם ב 2017 דו"ח אודות הנשק הקל במרחב האזרחי (מזלי, 2017) כחלק ממאבק של קואליציית ארגונים חברתיים¹⁰ לצמצום זמינות הנשק והגברת הפיקוח הממשלתי. הדו"ח האמור, מתבסס על אותה הנחה כי זמינות גבוהה של כלי ירייה, חוקיים ובלתי חוקיים, מאפשרת ומעודדת אלימות.

---

¹⁰ הארגונים השותפים: "אשה לאשה" – מרכז פמיניסטי, "איתך-מעכ" משפטניות למען צדק חברתי, האגודה לזכויות האזרח בישראל, "הכצקתה", "ל.א.א. אלימות נגד נשים", "מרכז נגה" למען נפגעי עבירה, "נשים לגופן", "פסיכו אקטיב" – אנשי ונשות בריאות הנפש למען זכויות אדם, "פרופיל חדש", "קואליציית נשים לשלום", "רופאים לזכויות אדם", שדולת הנשים, "תמורה" – המרכז המשפטי למניעת אפליה.

פרק שלישי: פעולת הרשויות בישראל נגד תופעת הנשק הבלתי חוקי

בתאריך ה- 15 באוגוסט 2018 פרסם מבקר המדינה דו"ח מיוחד שכותרתו: **"התמודדות משטרת ישראל עם החזקת אמצעי לחימה לא חוקיים ואירועי ירי ביישובי החברה הערבית ביישובים מעורבים"** (מבקר המדינה, 2018).

כותרת הדו"ח משקפת יותר מכל את העמדה הרווחת בישראל הנוגעת לתופעת הנשק ואמצעי הלחימה הבלתי חוקיים בחברה הערבית. ההסתכלות על התופעה דרך ההתמודדות של משטרת ישראל מבהירה כי מדובר בתופעת פשיעה הנמצאת בתחום האחריות של המשטרה שנדרשת להתמודד עמה. הבחירה בכותרת זו מבהירה לקורא כי מחברי הדו"ח לא רואים בתופעה כבעיה לאומית רחבה המחייבת גיבוש תכנית לאומית, אלא, לטיפול והתמודדות משטרתית. כמו בכל טיפול בתופעת פשיעה, נדרשת המשטרה לשיתופי פעולה עם רשויות ועם הציבור כדי להגביר את האפקטיביות.

יתרה מכך, העיון בדו"ח מלמד כי לתפיסתם של מחבריו, התמודדות אפקטיבית עם התופעה מבוססת על הנחה מרכזית אחת – ככל שהמשטרה תגדיל את תפוקותיה באמצעות חשיפת עבירות בנשק ואמצעי לחימה וככל שתגלה יותר עבריינים ותעמידם לדין, הרי שהדבר יביא לצמצום התופעה. אלא, שהדו"ח עצמו מצביע על כך שהמשטרה פועלת ביתר שאת כדי לחשוף אמצעי לחימה ולהעמיד את מבצעי העבירות לדין ואף חלה עליה מרשימה בהצלחותיה ותופעת הירי והחזקת אמצעי הלחימה לא רק שלא דעכה, אלא, אף הלכה והחמירה.

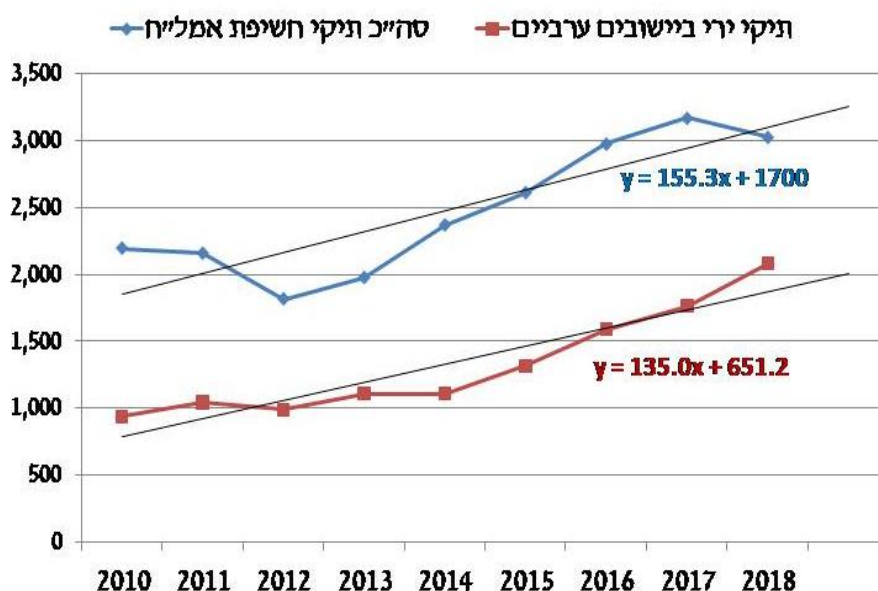
מרכזיותה של התפיסה מבוטאת היטב בדו"ח:

בשנת 2016 חלה עלייה תלולה של כ- 55% בתיקי הירי לעומת שנת 2014. יוצא איפה שאף שבשנת 2016 הייתה עלייה ניכרת של 37% במספר תיקי חשיפת האמל"ח בכל הארץ לעומת שנת 2014, דבר שהיה אמור להפחית את כמות האמל"ח וממילא את מספר תיקי הירי, בפועל חלה עלייה ניכרת במספר תיקי הירי (מבקר המדינה, 2018).

ניכר כי המשטרה משקיעה מאמצים רבים בחשיפת אמל"ח. ואולם העלייה המתמשכת בשנים האחרונות במספר אירועי הירי מעידה על הקושי של המשטרה להתמודד באופן אפקטיבי על סוגיה זו. על המשטרה להמשיך להשקיע בחשיפת אמל"ח בחברה הערבית וכן להשקיע בנושאים הנוספים שיכולים לתרום להפחתת אירועי הירי בחברה זו (מבקר המדינה, 2018).

א. נתוני המשטרה

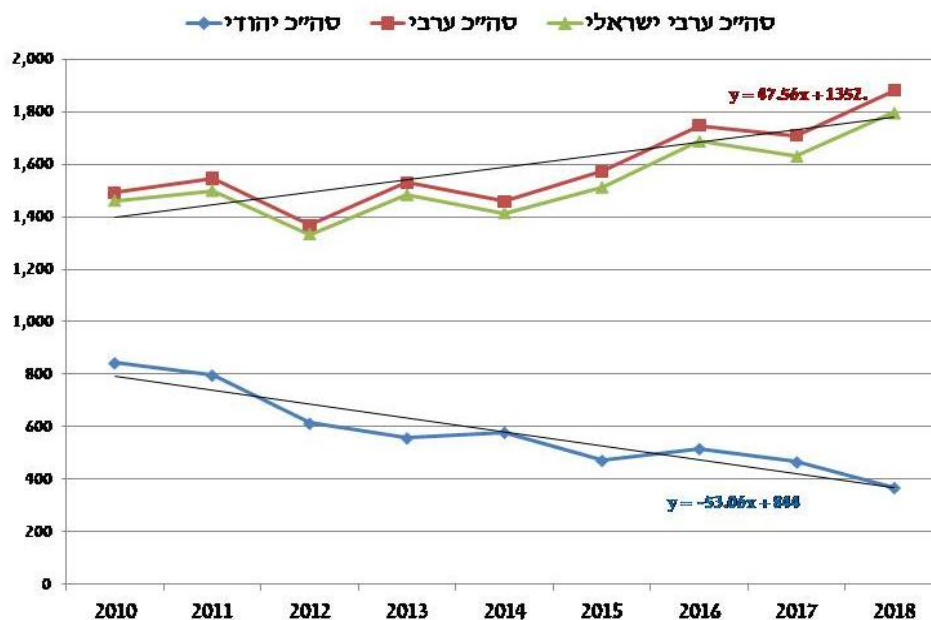
טרם הצגת הנתונים, חשוב להבחין בין שתי קבוצות של עבירות בנשק – "עבירות מדווחות" ו"עבירות חשיפה". עבירות מדווחות הן עבירות שבגינן מתקבל דיווח במשטרה על ידי מתלונן או על ידי עד או כל מי שנודע לו שנעברה עבירה. דוגמה לעבירה מדווחת בתחום הנשק ואמצעי הלחימה, היא עבירת ירי באזור מגורים למשל. תושבים השומעים ירי מתקשרים למוקד 100 של המשטרה ומדווחים שבוצע ירי והמשטרה משגרת ניידת למקום ובהתאם לנסיבות פותחת בחקירה. עבירות חשיפה הן עבירות שהמשטרה חושפת באופן יזום ובדרך כלל אין "מתלונן" שמדווח על ביצוען. דוגמה לעבירות חשיפה בנושא נשק ואמצעי לחימה היא עבירה של החזקת נשק שלא כדין למשל. במקרה כזה, פועלת המשטרה על פי מידע מודיעיני או על פי הערכה ויוזמת חיפוש לתפיסת הנשק או פעילות מבצעית אחרת שמביאה לגילוי הנשק והחשוד בהחזקתו (כמו תצפית, מחסום דרכים וכד'). חשיפת עבירות מעידה על יוזמה והשקעת מאמץ של המשטרה. אחת הדרכים להתרשם מקביעת סדר העדיפויות של המשטרה בתחום הנשק ואמצעי הלחימה, היא באמצעות בחינת המגמה של חשיפת עבירות אלה. הרעיון בתפיסה שתוארה לעיל, גורס כי ככל שהמשטרה תגביר את החשיפה, כך היא תשפיע על התוצאה, קרי תביא לצמצום של אירועי הירי.

מקור: משטרת ישראל, מחלקת אסטרטגיה.
 עבירות חשיפת אמל"ח: נשיאת/החזקת נשק שלא כדין, רכישה/החזקת נשק שלא כדין, שיגור חומר נפץ לאזור שלא כדין, נשיאה החזקה, ייצור נשק, החזקת נשק תחמושת או חומרי חבלה.

מתרשים 24 עולה כי אכן, כפי שתואר בדו"ח מבקר המדינה, חלה עלייה בהיקף החשיפה של המשטרה בעבירות נשק ואמצעי לחימה. המגמה ברורה וחד משמעית, למעט ירידה בין השנים 2010 ל 2012. במקביל לעלייה בחשיפה, ניתן לראות מגמה דומה מאוד (קווי המגמה כמעט מקבילים) בתיקי ירי ביישובים הערביים. מכאן ניתן ללמוד כי היקף החשיפה לא השפיע כפי שהיה צפוי לכאורה ומגמת העלייה באירועי הירי נמשכה ביתר שאת. נקודה מעניינת נוספת ניתן לראות בין השנים 2011 ל 2012, כאשר חלה ירידה בהיקף החשיפה, לא הייתה עלייה במקרי הירי, אלא, אפילו ירידה קלה.

לאור העובדה שמגמת העלייה בעבירות החשיפה בתחום הנשק נמצאת בעלייה ולמרות זאת אינה משפיעה על היקף אירועי הירי ביישובים הערביים, עשויה להישאל השאלה – האם המשטרה ממוקדת בחשיפת העבירות במקומות הנכונים ולא רק בהעלאתה. לשם כך נבחנו המגמות בקרב שלוש קבוצות אוכלוסיה – יהודים, ערבים בכלל וערבים ישראלים:

מקור: משטרת ישראל, מחלקת אסטרטגיה. עבירות חשיפת אמצעי לחימה/הובלת נשק שלא כדון, נשיאה/הובלת חלק של נשק שלא כדון, רכישה/החזקת חלק של נשק או תחמושת, רכישה/ החזקת נשק שלא כדון

תרשים 25: השוואת קווי מגמה - תיקי חשיפת אמצעי לחימה, חשודים יהודים

תרשים זה מלמד, כי המשטרה ממוקדת בחשיפת עבירות באמצעי לחימה בחברה הערבית, שם ניכרת מגמת עלייה ברורה מאז תחילת העשור לעומת מגמת ירידה ברורה בחשיפת עבירות במגזר היהודי. אף אם נבחן את המיקוד בין שיעור החשיפה בקרב ערבים אזרחי ישראל לערבים פלסטינים (המתגוררים באיו"ש), הרי שכאן נוכל לראות שמשקלם של הפלסטינים הוא זניח למדי. המסקנה המתבקשת היא שמשטרת ישראל גם חושפת יותר עבירות בנשק ואמצעי לחימה וגם ממוקדת בחברה הערבית בישראל.

ב. התפיסה המשטרית

על פי דו"ח מבקר המדינה ניתן ללמוד כי הטיפול בתופעת הנשק הבלתי חוקי מטופלת על ידי המשטרה באופן מבוזר ובהיעדר ראייה כוללת של התופעה. כל מחוז פועל בנושא בנפרד ללא העברת מידע מסודרת וללא תיאום בין המחוזות וכך גם בתוך כל מחוז, אין העברה מסודרת של מידע בין היחידות המרכזיות ובין התחנות ולכן אין תיאום חקירתי (מבקר המדינה, 2018) (עמ' 23).

במשטרה חסרה ראייה כוללת ומתכללת של מערכה למיגור התופעה למרות שהצורך שהועלה ב- 2016 וב- 2017 בתוך המשטרה להקים גוף מבצעי ארצי שיתכלל את הנושא, לרבות הובלת שיתופי פעולה מודיעיניים ומבצעיים בין היחידות.

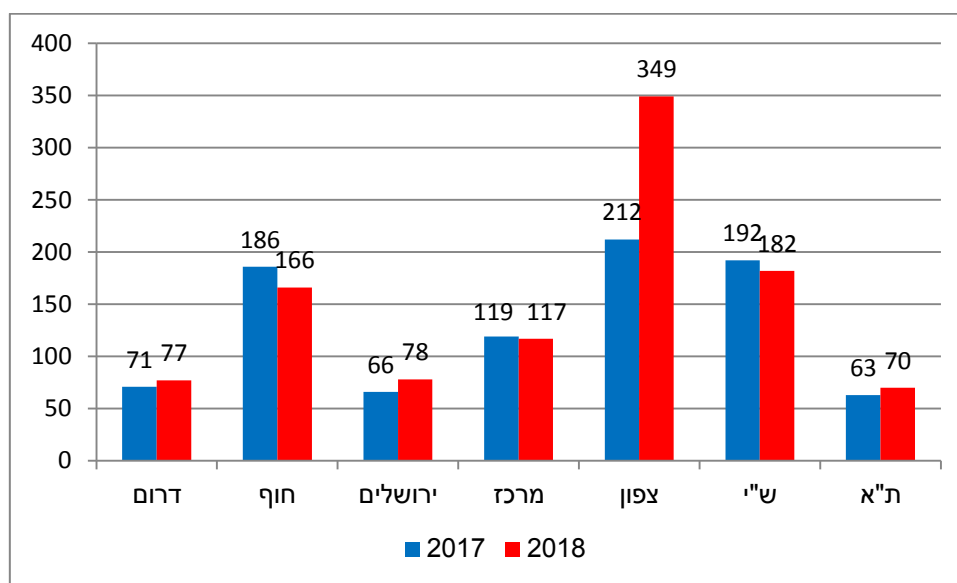
דו"ח המבקר מצביע על שיתוף פעולה לקוי בין המשטרה לשב"כ ולצה"ל עקב שונות באינטרסים ובנושאי ההתעניינות. כתוצאה מכך, אין העברת מידע בין הארגונים. בשנת 2016 הוקם צוות מודיעין משותף במחוז ש"י של המשטרה והשב"כ שמטרתו הייתה לרכז את כלל המודיעין שעלה במשטרה, בצה"ל ובשב"כ לשם הכוונת פעילות מבצעית לתפיסה וסגירה של מחרטות לייצור נשק ואמצעי לחימה. שיתוף הפעולה הוצג בדו"ח המבקר כאפקטיבי מאוד בכך שהוביל לתפיסה של מאות כלי נשק ותחמושת רבה (מבקר המדינה, 2018). עם זאת, יש לציין כי מדובר בשיתוף פעולה זמני ומקומי ולא כחלק מתפיסה מערכתית כוללת.

פעולתה של המשטרה מתבססת על שני צירים מרכזיים, האחד – טיפול אכיפתי בעבריינים העוסקים בהברחה, בלדרות וסחר באמצעי לחימה ומאמץ מתמיד לתפיסת כלי נשק ואמצעי לחימה והשני – ביישום אסטרטגיית המניעה המצבית לצמצום תופעת השימוש

בנשק, קרי אירועי הירי. את האבחנה הזו הוביל המפכ"ל, רב ניצב רוני אלשיך בתפיסה כוללת של הפעלת הכוח במשטרה ונקראת תפיסת האמון.

המאבק במברחי ובסוחרי אמצעי הלחימה מתבצע בעיקרו על ידי היחידות המרכזיות במחוזות תוך שימוש במיטב היכולות של המשטרה – איסוף מודיעין, הפעלת סוכנים סמויים, שימוש בטכנולוגיה מתקדמת ופעילות אופרטיבית עניפה (אסור, 2019). תפיסות הנשק ואמצעי הלחימה מתבצעות על ידי כל היחידות וביניהן – תחנות המשטרה, משמר הגבול ויחידות משימתיות אחרות.

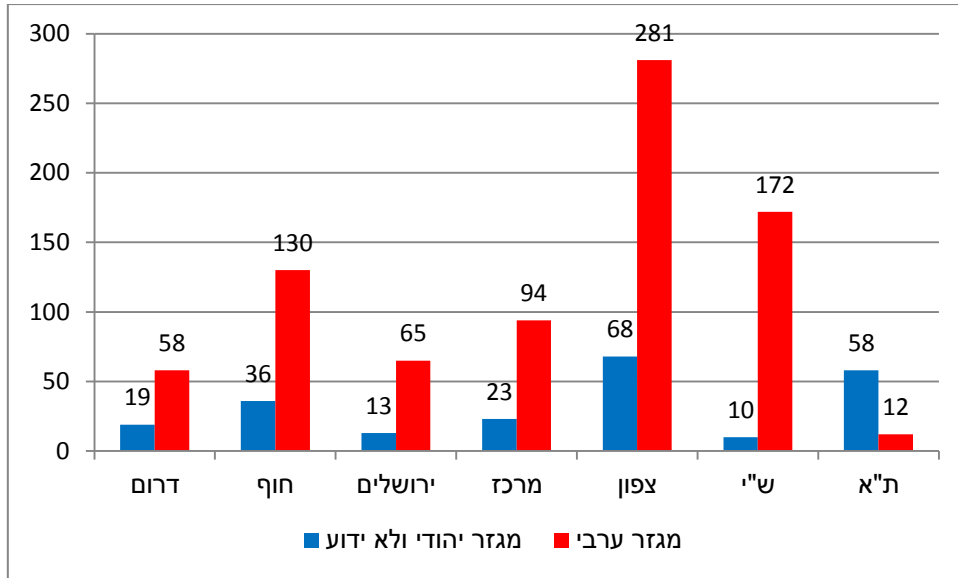
הציר השני, המניעה המצבית, מבוסס על עקרון הגורס כי הדרך הראויה למנוע פשיעה היא על ידי צמצום הזדמנויות לביצוע עבירות. על כן, יש להתמקד בסיטואציה שמובילה באופן מיידי לביצוע העבירה; לבצע שינויים בסיטואציה על מנת להקשות על העבריין ברגע שהוא ניגש לבצע את העבירה, ולגרום לו להגיע למסקנה שלא כדאי לו, ולוותר על תכניתו העבריינית (או למנוע ממנו פיזית להשלים אותה) (יחזקאלי, מניעת פשיעה מצבית, 2016).

תרשים 26: תפיסות נשק ואמצעי לחימה על ידי מחוזות המשטרה בין השנים 2017 ו-2018

מקור: חטיבת המודיעין, משטרת ישראל

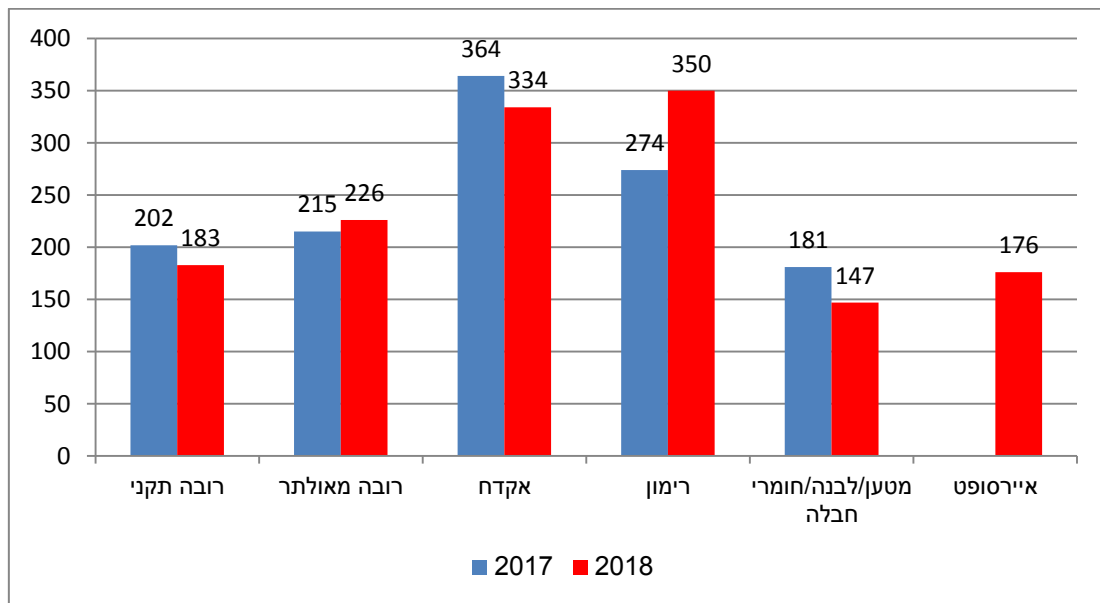
בסה"כ נתפסו בשנת 2018 - 1039 כלי נשק ואמצעי לחימה לעומת 910 ב-2017 (עלייה של 14 אחוזים). רובם הגדול של כלי הנשק ואמצעי הלחימה נתפסו במגזר הערבי:

תרשים 27: תפיסת כלי נשק ואמצעי לחימה בשנת 2018 - לפי מגזרים (יהודי וערבי)

מקור: חטיבת המודיעין משטרת ישראל

מבין כלי הנשק ואמצעי הלחימה שנתפסו, השכיחים ביותר הם רובים (תקניים ומאולתרים), רימונים ואקדחים. הרובים המאולתרים הם ברובם מסוג "קרלוי" המיוצר בשטחי יהודה ושומרון.

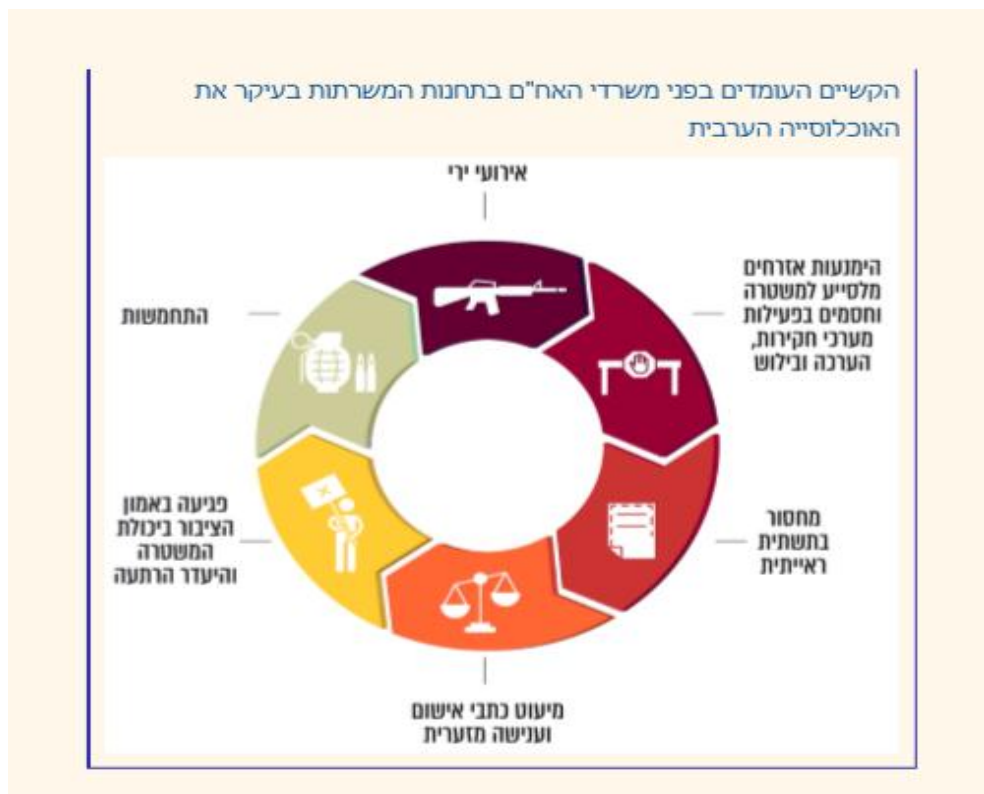

תרשים 28: תפיסת נשק ואמצעי לחימה לפי סוגים - 2018 מול 2017

מקור: חטיבת המודיעין משטרת ישראל

תרגום העיקרון של המניעה המצבית התבטא בפריסת ניידות משטרה במקום ובזמן שבו התרחשו יותר אירועי ירי כדי לסכל את פעולת היורים. שיטת פעולה זו דרשה מיחידות המשטרה להקצות משאבים רבים, גם על חשבון משימות אחרות כדי לכסות באופן מיטבי את השטח בגזרתן. מן הנתונים וכן מן הראיונות שנערכו עם אנשי משטרה במסגרת עבודה זו, עולה כי בשנת 2017 אכן היא הובילה לירידה בהיקף אירועי הירי אך לא הייתה אפקטיבית כלל בשנת 2018 (עזרא, 2019).

בדו"ח מבקר המדינה הוצג ניתוח של פעולות המודיעין והחקירות בתוך תחנות המשטרה (בהתבסס על ניתוח של תחנות קדמה ונצרת) בכל הקשור לטיפול בתיקי חקירה בעבירות נשק ואמצעי לחימה. הליקויים עליהם הצביע המבקר כוללים מחסור בכוח אדם הנובע מתקינה שאינה מותאמת למאפייני הפשיעה הכלליים במגזר הערבי הכוללים ריבוי מעורבים וריבוי עצורים ביחס לתחנות במגזר היהודי. כתוצאה מן המחסור, הטיפול בתיקי נשק ואמצעי לחימה נפגע כמו גם כלל הטיפול בתיקי פשיעה אלימה וחמורה. עוד הצביע הדו"ח על חוסר טיפול בעבריינים קטינים אשר מעורבותם באירועי ירי הולכת וגדלה וגם זאת כתוצאה מעומס רב של משרדי החקירות והמודיעין. מאפיינים אלה גורמים לשיעורים נמוכים בהגשת כתבי אישום ביחס לכלל התיקים עקב קושי בביסוס תשתית ראייתית (מבקר המדינה, 2018).

תרשים 29 : המעגל המתאר את ההשפעה של אפקטיביות נמוכה בטיפול המשטרה בעבירות הירי בחברה הערבית - מתוך דו"ח מבקר המדינה (2018)

מרכיב נוסף, שיכול לשפר משמעותית את האפקטיביות של פעילות האכיפה ולא מוצה כראוי הנו המרכיב הטכנולוגי. דו"ח מבקר המדינה מתייחס רק לנושא הפעלת רחפנים ככלי טקטי לזיהוי פעילות פלילית הקשורה לנשק ואמצעי לחימה, אולם, מדובר בנושא רחב יותר. קיימים בעולם אמצעים טכנולוגיים לאיתור נשק מוסלק או לזיהוי מקורות ירי בשיטות שונות (זיהוי מתכות, תהודה ואקוסטיקה, זיהוי רשף ועוד). במסגרת עבודה זו לא נבחן הפוטנציאל הטכנולוגי ביחס לרכש, הצטיידות ותהליכי פיתוח ובהחלט יש מקום לבחון את הנושא לעומק בהמשך.

דרך פעולה נוספת שנוקטת המשטרה היא תקיפה כלכלית של עבריינים בשיתוף פעולה עם רשות המיסים והפרקליטות. תכליתה של תקיפה זו היא לחלט כספים ורכוש של עבריינים שהושגו בפשע או שימשו לצורך ביצוע עבירות. בשנת 2018 נתפסו על ידי משטרת ישראל כספים ורכוש בשווי של 1.8 מליון ₪ בתיקי עבירות נשק ואמצעי לחימה (במביליה, 2019).

בנוסף לאמור לעיל, חשוב לציין את התכנית האסטרטגית של משטרת ישראל לחיזוק המערכים בחברה הערבית הכוללים הקמת תחנות ויחידות משטרה חדשות כפועל יוצא מהחלטות הממשלה. בין השנים 2015-2016 התקבלו שתי החלטות ממשלה: החלטה 922, בנוגע לפעילות הממשלה לפיתוח כלכלי באוכלוסיית המיעוטים (ממשלת ישראל, 2015) והחלטה 1402 לשיפור רמת הביטחון במגזר הערבי וחיזוק הביטחון בירושלים (ממשלת ישראל, 2016) תוך הקצאה תקציבית של למעלה ממיליארד שקלים. החלטה 1402 מחודש אפריל 2016 כוללת קידום תכנית רב שנתית של המשרד לביטחון הפנים בנושא הביטחון האישי במגזר הערבי (לשנים 2016-2020). להובלת יישומה, הוקמה במשטרת ישראל מנהלת ייחודית בראשות ניצב ג'מאל חכרוש שהוא קצין המשטרה הערבי הראשון שקודם לדרגת ניצב. יישום התכנית הביא עד עתה להקמתן של 11 תחנות ונקודות משטרה חדשות בישובים ערביים ולחיזוק משמעותי של תחנות משטרה קיימות.

דוגמה מעניינת להצלחת פעילות המשטרה לצמצם באופן משמעותי תופעת שימוש לא חוקי בנשק היא ביחס לירי בחתונות ואירועי שמחה אחרים במגזר הערבי. המשטרה יישמה מודל אפקטיבי שמבוסס על מעורבות קהילתית ולא על אכיפה שמובילה לחיכוך. הרעיון המרכזי במודל הוא שיתוף פעולה עם הנכבדים המקומיים ליצירת תודעה שתופעת הירי בחתונות היא מסוכנת ואינה נורמטיבית. המשטרה אספה מידע (שמן הסתם היה ידוע בקהילה) אודות חתונות ושמחות שאמורות להתקיים ודאגה לזמן מבעוד מועד את החתן ואביו ולעיתים ביחד עם מספר נכבדים הקשורים למשפחה. פגישות אלה התקיימו ברוח טובה במטרה להסביר לבני משפחת החתן שמדובר בתופעה מסוכנת ובאזהרה שהם נושאים באחריות לכל ירי או לתוצאותיו. הנכבדים לא חששו להתייצב לצד המשטרה והודיעו למשפחה כי אם יהיה ירי הם יקומו ויעזבו את האירוע ובכך יפגעו בכבודה. יישום

המודל יצר השפעה משמעותית מאוד והביא לירידה דרמטית במספר אירועי הירי אגב שמחה בחברה הערבית. השימוש בכלי האכיפה נעשה במשורה, רק במקרים חריגים כדי לבסס הרתעה אולם ברוב המקרים לא היה צורך לנקוט בצעדי ענישה כלפי החתן ומשפחתו.

ג. פעילות שירות הביטחון הכללי

דו"ח מבקר המדינה מתייחס לשיתוף הפעולה של שב"כ עם משטרת ישראל כגורם מסייע, שאמור לקיים שיתוף פעולה על בסיס מודיעיני שיתורגם לפעילות מבצעית. מן הדו"ח עולה כי למרות ההכרה בחשיבותו של שיתוף הפעולה המודיעיני קיימים פערי מודיעין ואין שגרת עבודה סדורה ומתואמת בין הארגונים לא ברמת המטה ולא ברמת השטח. בתגובתו לדו"ח ציין השב"כ כי הארגון מודע היטב לאיום הנובע מזליגת נשק ואמצעי לחימה פליליים לגורמי טרור ולכן מייחס חשיבות רבה להקמת צוות מערכה כלל ארצי בהובלת המשטרה לביטחון הפנים והמשטרה שיפעל לצמצום כמות הנשק ואמצעי הלחימה הבלתי חוקיים בחברה הערבית וכן להשקעת משאבים ניכרים לפענוח אירועי ירי בחברה הערבית. עמדת השב"כ גורסת כי הקמת צוות, כאמור, תביא לטיפול מערכת ומקיף בתופעה ותעודד את בני החברה הערבית לדווח לרשויות האכיפה על אירועי ירי והחזקת נשק ותגביר בקרבם את תחושת הביטחון האישי והאמון (מבקר המדינה, 2018).

ד. פעילות צה"ל

צה"ל, כאמור, מהווה אחד ממקורותיו הראשיים של הנשק הבלתי חוקי ותופעת הגניבות מבסיסי צה"ל וחייליו נסקרה בפרק הקודם. בתשובתו לדו"ח מבקר המדינה מצוין כי במטרה לצמצם את היקף גניבות הנשק והתחמושת מצה"ל ננקטו כמה פעולות ובהן:

קיום תחקירים ברמת רמטכ"ל וסגנו לגבי אירועים שבהם נגנבו נשק ותחמושת, צמצום מספר הבונקרים והנשקיות, קביעת תקן לאבטחת בונקרים ונשקיות ושילוח טכנולוגיה מתאימה בעלות של 85 מליון ₪, סימון תחמושת, פעולות הסברה למפקדים וחיילים בנושא חשיבות השמירה על נשק ותחמושת, בדיקות הקבלנים המועסקים על ידי צה"ל, וכן הורה הרמטכ"ל למשטרה הצבאית החוקרת להעמיד את נושא גניבת הנשק בראש סדר העדיפות שלה (מבקר המדינה, 2018).

בדו"ח המבקר לא נכללה התייחסות צה"ל לשני מרכיבים נוספים שנמצאים באחריותו, האחד - הברחות הנשק מירדן ליהודה ושומרון ואחר כך לישראל, והשני - ייצור נשק בתחומי יהודה ושומרון שם צה"ל הוא הריבון.

בראיון שנערך במסגרת עבודה זו עם אל"מ אלון מדנס ששימש בתפקיד קצין אג"ם פיקוד מרכז בשנים 2017 - 2018, עולה שצה"ל ניהל מערכה סדורה כנגד יצרני ה"קרלו" בשטחי יהודה ושומרון, תוך שיתוף פעולה עם שירות הביטחון הכללי והמשטרה. הפיגוע בשרונה מרקט ביוני 2016 שבו השתמשו המחבלים ב"קרלו" חידד את ההבנה שה"קרלו" משנה את כללי המשחק ויש הכרח לפגוע ביכולת הייצור שלו. הפיקוד ערך פשיטות על בתי מלאכה שבהם ייצרו כלי נשק ובמחצית הראשונה של שנת 2017, הוצאו מכלל פעילות 27 מהם ונתפסו 144 כלי נשק. צה"ל פעל על פי מודיעין ושכלל את הפעילות המבצעית תוך כדי ניהול המערכה. המחרטות שנתפסו והוחרמו מבעליהן נערמו בשטחי האחסנה של צה"ל וניכר היה שמדובר במערכה אפקטיבית משתי סיבות: הראשונה, מחיר ה"קרלו" החל לעלות והשנייה היא שהתקבלו מסרים דרך המנהל האזרחי שבעלי בתי המלאכה חוששים מפני מעורבות בייצור אמצעי לחימה פן תיפגע פרנסת משפחתם. עם זאת, בחלק גדול של המקרים, ככל הנראה לא היה מיצוי של תהליך האכיפה מאחר ויצרני הנשק לא הועמדו לדין. צה"ל הסתפק בסגירת בתי המלאכה ותפיסת הכלים אך התוצאות מלמדות כי ההשפעה על שוק הנשק בתחומי מדינת ישראל לא הורגשה, ה"קרלו" נותר כלי הנשק הנפוץ והזמין ביותר. יש להניח כי יצרני הנשק למדו להסתדר טוב יותר עם המציאות החדשה שנבעה מסגירת בתי המלאכה על ידי הצבא והסוּו פעילותם טוב יותר אך לא חדלו מן העיסוק המשתלם. בנוסף לכך, ייתכן כי מקום הייצור הועתק לאזורים אחרים בישראל או אף מעבר לגבול.

ה. רמת הענישה בעבירות נשק ואמצעי לחימה

האיסורים והעונשים בנוגע להחזקה נשיאה או שימוש בנשק שלא כדין, נקבעו בחוק העונשין התשל"ז-1977 ועיקרם:

טבלה 1: עבירות נשק ואמצעי לחימה - העונש המרבי הקבוע בחוק העונשין, התשל"ז - 1977.

מתוך דו"ח מבקר המדינה 2018

העונש המרבי הקבוע בחוק	העבירה
15 שנים	ייצור וייבוא של נשק, סחר בנשק או עסקה אחרת בנשק
10 שנים	נשיאה או הובלה של נשק
7 שנים	רכישה או החזקה של נשק
3 שנים	החזקה או נשיאה של חלק מנשק או תחמושת
2-5 שנים	עבירות ירי מנשק חס באזור מגורים

יש לציין כי במהלך שנת 2018, הועבר בכנסת תיקון לחוק העונשין בנוגע לעבירות ירי מנשק חם באזור מגורים. עד למועד התיקון, העונש המרבי בגין עבירה זו עמד על שנה אחת ובעצם לא שיקף נכונה את החומרה הגלומה בה. הסעיף הישן (340 א' לחוק העונשין) בעצם התייחס לירי מנשק חם שלא כדין רק באזור מגורים, כך שאם הירי נעשה באזור תעשייה או בילוי, הרי שעל פי החוק לא היה מדובר כלל בעבירה. מצב הדברים הזה יצר סיטואציה אבסורדית של פיה, החזקת הנשק באופן בלתי חוקי מהווה עבירה מתוך פוטנציאל הסיכון הנובע מן המעשה ואילו השימוש בנשק שמטבעו הוא מעשה עוד יותר חמור ומסוכן, אינו מהווה עבירה. תיקון החוק יצר מדרג של שתי רמות חומרה בעבירת הירי שלא כדין נשקם חם: האחת - כל עבירה של ירי שלא כדין ולא משנה אם נעברה בשטח פתוח ואם היוותה או לא היוותה סיכון ממשי ודינה שנתיים מאסר. השנייה - עבירה של ירי באזור מגורים או ירי שהיווה סיכון לחיי אדם ודינה חמש שנות מאסר (מדינת ישראל - משרד המשפטים, 2018).

בית המשפט העליון התייחס לא אחת לחומרתן של העבירות בנשק ואמצעי לחימה ולצורך להחמיר בעונשיהם של המורשעים בדין על מנת להעלות את רמת ההרתעה ולצמצם את התופעה ואת המסוכנות הנובעת ממנה.

באשר לעבירות בנשק, בית משפט זה, שבתוך עמו הוא יושב, חזר פעמים אין ספור על היחס המחמיר שיש לנקוט כלפיהן. הדברים ברורים כשמש: המחזיקים בנשק בעבירה, או הסוחרים בו, על פי רוב וככלל, אינם עושים זאת אלא, לצרכי עבירות אחרות, הכרוכות באלימות או בהפחדה. נשק נועד לירות, וטבעו גם שבשעת "הצורך" הסובייקטיבי, זדוני ומרושע ככל שיהיה, עלולה האצבע להיות קלה על ההדק. דברים אלה מתחזקים כמובן כשהמדובר בבעלי עבר פלילי כמו ברדע, אברג'יל ואבו-חצירה ובמשתיק קול עסקינן. כפי שמקובל לומר, אם ראית בתיאטרון במערכה ראשונה אקדח, צפה לכך שבמערכה הבאה או זו שאחריה גם יירה האקדח. אין בדעתנו לחרוג מן הקו המחמיר שמצא ביטוי מתמיד בפסיקה. מעיון בפסיקה מראשית 2007 בלבד, ניתן לעמוד בעליל על המגמה השיפוטית. ציין השופט לוי בע"פ 7955/06 כרכור נגד מדינת ישראל (לא פורסם) לעניין החזקת נשק, בפרשה בה נדון הנאשם ל 24 חודשי מאסר בפועל, כי היא "עבירה לה נודעת השלכות חמורות במיוחד בשנים האחרונות כאשר עבריינים עושים שימוש תכוף בנשק חם כדי לבצע עבירות או כדי לחסל חשבונות עם יריבים. (ע"פ 3361/08 נתנאל לייבוויץ נגד מדינת ישראל, 2008)

וגם:

לא מן המותר להזכיר מושכלות יסוד. חומרתן של עבירת החזקת הנשק, מקורה בכך שעבירה זו אינה נעשית לרוב, אלא, כדי לאפשר ביצוען של עבירות אחרות, שמעצם טבעו

של הנשק, כרוכות באלימות או בהפחדה. כשעסקינן במי שהעולם הפילי אינו זר להם – כמו כמה מן המעורבים בערעור שלפנינו – ובנשק שלו משתיק קול מוחבא במקום "בלתי טבעי" מקבלים הדברים משנה תוקף. כפי שציינה חברתי הנשיאה ד' בייניש, המציאות השוררת בארץ המתבטאת בזמינותו של נשק חם ורב עוצמה שיש עמו פוטנציאל להסלמת האלימות העבריינית, מחייבת מתן ביטוי עונשי הולם והחמרה ברמת הענישה... יש לעשות כן עוד בטרם ייעשה באקדח שימוש קטלני, באמצעות הרחקת המחזיק מן החברה לפרק זמן והעברת מסר מרתיע באמצעות עונש מאסר ממשי לריצוי בפועל. (ע"פ 3416/09 מדינת ישראל נגד מחמוד חרבוש, 2010).

ההלכה שנקבעה על ידי בית המשפט העליון, היא מחמירה וחד משמעית כפי שמובן מן הדוגמאות שלעיל ובהתאם לכך נקבעה הנחיית פרקליט המדינה מספר 9.16 בנושא: "מדיניות ענישה בעבירות נשק ומטעני חבלה". על פי הנחייה זו חולקו עבירות החזקת נשק ואמצעי חבלה לחמש קבוצות על פי חומרתן, ולכל קבוצה נקבעה רמת העונש שאליו מונחה התובע מטעם המדינה לעתור:

טבלה 2: מתחם המוצא לענישה בעבירות נשק ואמל"ח על פי מדרג החומרה.

מתוך הנחיית פרקליט המדינה "מדיניות ענישה בעבירות נשק ומטעני חבלה"

"מתחם המוצא" לעונש על פי הנחיית פרקליט המדינה			אמצעי הלחימה
סחר	נשיאה	החזקה	
6 חודשי עבודות שירות עד שנה מאסר בפועל	6 חודשי עבודות שירות עד 8 חודשי מאסר בפועל	6 חודשי עבודות שירות עד 6 חודשי מאסר בפועל	תחמושת ללא נשק נלווה –
10-30 חודשי מאסר בפועל	7-21 חודשי מאסר בפועל	6-18 חודשי מאסר בפועל	בקבוק תבערה
2-6 שנות מאסר בפועל	1.5-4 שנות מאסר בפועל	1-3 שנות מאסר בפועל	אקדח
3-7 שנות מאסר בפועל	2.5-5 שנות מאסר בפועל	2-4 שנות מאסר בפועל	רובה או תת מקלע
5-11 שנות מאסר בפועל	3.5-8.5 שנות מאסר בפועל	3-7 שנות מאסר בפועל	מטען חבלה או רימון רסס

אולם, ניתוח רמת הענישה המתואר בדו"ח מבקר המדינה בנושא, משקף תמונה שונה בתכלית תוך הצגת רמת הענישה בשנים 2014 עד 2016 בהתבסס על נתוני משטרת ישראל ולהן שתי דוגמאות:

בעבירה של רכישה או החזקה של נשק, שדינה **שבע שנות מאסר** – מתוך כל התיקים שנדונו בשנת 2016 בבתי משפט בישראל, ב 85 אחוזים מהמקרים הוטל עונש מאסר של עד שנה אחת. אם נתייחס בדוגמה זו גם להנחיית פרקליט המדינה, הרי שהעונש אמור לעמוד על שנה עד שלוש שנים אם מדובר באקדח ועל שנתיים עד שנים אם מדובר ברובה או תת-מקלע.

בעבירה של נשיאה או הובלה של נשק, שדינה **עשר שנות מאסר** – מתוך כל התיקים שנדונו באותה שנה, ב 64 אחוזים מהמקרים הוטל עונש מאסר של עד שנה אחת. גם כאן, אם נתייחס להנחיית פרקליט המדינה, הרי שאם המדובר באקדח, אזי העונש אמור לעמוד על שנתיים וחצי ועד ארבע שנים ואם מדובר ברובה או תת-מקלע, על שנתיים וחצי ועד חמש שנים.

התוצאה היא שהפסיקה בבתי המשפט בישראל אינה תואמת לחומרת העבירות, פוטנציאל הסיכון הרב הטמון בהן והיקפן הנרחב ואף אינה תואמת לפסיקה המנחה של בית המשפט העליון. הנחיית פרקליט המדינה שנועדה להעלות את רף הענישה כאמור בסעיף 3 להנחייה: **כיוון שכך, התביעה רואה חשיבות בהעלאת רמת הענישה הנוהגת בעבירות אלו. לפיכך, תפרט הנחייה זאת מתחמי ענישה שנגזרו מפסיקת בית המשפט העליון, על הצד המחמיר, ובהתאם להם תטען התביעה.** (מדינת ישראל - משרד המשפטים, פרקליט המדינה, 2016), אינה אפקטיבית.

עמדת המשטרה כפי שיוצגה בדו"ח המבקר גורסת כי: **רף הענישה הוא נמוך ואינו משקף את חומרת העבירות, את הסיכון הנשקף מהן ואת חומרת התופעה ואין בו מענה הולם להיקף אירועי הירי הגובר במהלך השנים האחרונות.** (מבקר המדינה, 2018)

רף הענישה הנמוך אינו מצליח להביא להרתעה אפקטיבית אל מול הפיתוי הנובע מהרווח הכלכלי הגבוה הטמון בעבירות הנשק. סוגיית חוסר ההרתעה עלתה בכל הראיונות שנערכו במסגרת עבודה זו עם אנשי משטרה או פעילים חברתיים שעוסקים בנושא (עזרא, 2019) (סלים גומד, 2018) (לוי, 2018) ואחרים.

עוד עולה מדו"ח המבקר כי משרד המשפטים סרב לבקשת המשטרה לקדם חקיקה שתקבע ענישת מינימום בעבירות נשק על מנת להעלות את רף הענישה. זאת משום שהדבר אינו עולה בקנה אחד עם עקרונות היסוד של דיני העונשין ולפיהם העונש שיושת על אדם יתאם את הנסיבות המיוחדות של המקרה ותהייה הלימה בינו ובין חומרת המעשה.

1. פעולות לטיפול ומניעה במישור החברתי

אין חולק על כך שטיפול אפקטיבי בתופעת האלימות, בתפוצת הנשק הנרחבת והשימוש בנשק אינו יכול לכלול רק מרכיבים של אכיפה וענישה, אלא, גם מרכיבים של חינוך, פיתוח ויצירת סביבה דוחת פשיעה. אחת התכניות המרכזיות בישראל ליצירת מענה משלים לאכיפה היא "עיר ללא אלימות" בהובלת המשרד לביטחון הפנים. התכנית הוגדרה כתכנית לאומית למאבק באלימות ברשויות המקומיות על ידי ממשלת ישראל והיא תכנית רב-תחומית ומורכבת המבוססת על התמודדות של הרשות עם תופעות שונות של אלימות. הפעילות מובלת על ידי ראש הרשות המקומית ומתבצעת תוך זיהוי מכנים משותפים לאלימות ושיתופי פעולה של כל המערכות המתמודדות עם הנושא כמו – חינוך, רווחה, אכיפה ועוד כדי לפתור את בעיית האלימות (מתוך אתר המשרד לביטחון הפנים). עד למחצית 2018, פעלה התכנית ב- 151 רשויות ברחבי הארץ בהן ב- 69 רשויות ערביות כאשר רובו של התקציב מגיע מהמשרד לביטחון הפנים (מבקר המדינה, 2018). אחד המרכיבים המרכזיים בפרק האכיפה והמניעה של תכנית "עיר ללא אלימות" הוא פריסת מערך מצלמות בתחום הרשות המקומית וקישורן למוקד שאמור לדווח למשטרה על אירועי אלימות ופשיעה וכן על מנת לאפשר איתור חשודים לאחר מעשה. נוכחות המצלמות במרחב הציבורי אמורה להרתיע מפני ביצוע עבירות ובכך לצמצם את היקף הפשיעה בכלל ואת אירועי הירי בפרט. אולם, ביישובי החברה הערבית נמצאו תקלות רבות בכל מרכיבי הפרויקט, החל בתהליך הפריסה והכנת התשתיות דרך הקמת מוקד עירוני וכלה בשיתוף הפעולה עם המשטרה. ברוב היישובים הערביים מערך המצלמות אינו פועל או שאינו אפקטיבי (מבקר המדינה, 2018).

מרכיב מרכזי וחשוב נוסף בתחום הפעולות החברתיות הוא בתחום החינוך. לצורך השלמת התמונה בנושא החינוך בחברה הערבית נערך ראיון עם מר עבדאללה ח'טיב הממונה על החינוך המגזר הערבי במשרד החינוך.¹¹ ח'טיב מצביע על ראשי הרשויות כנקודת חולשה מרכזית ביכולת להוביל תכניות מניעת אלימות בפרט ותכניות חברתיות בכלל. לדבריו, ראשי הרשויות לא רואים את עצמם כנותני שירות לציבור ביישובם, אלא, כנכבדים או שייחים שזוכים לכבוד מהציבור אך פועלים משיקולים חמולתיים ולא מקבלים החלטות לטובת כלל הציבור. לעיתים פועלים חלקם תוך שיתופי פעולה עם משפחות פשע ולכן הם מתנגדים לקדם שיתופי פעולה עם המשטרה ורשויות האכיפה. בחברה הערבית אין אסטרטגיה לפיתוח, אין סטנדרטים לתפקוד הנדרש במערכת הציבורית ואין דרישות מקצועיות. ח'טיב מציין שיש רשויות אשר דווקא מתפקדות באופן ראוי לציון אולם הן בבחינת היוצא מן הכלל.

¹¹ מנהל אגף בכיר בלשכת המשנה למנכ"ל משרד החינוך והממונה על החינוך הערבי במשרד החינוך

במשרד החינוך קיימת מודעות למורכבות ולחשיבות הרבה של הצורך בטיפול בתופעת האלימות בחברה הערבית ולדברי ח'טיב כונתה התופעה על ידי מנכ"ל המשרד כ"טרור אזרחי בחברה הערבית". בתי הספר נתפסים כבעלי פוטנציאל ממשי להובלת תהליך שינוי דרך חינוך פורמאלי ומסגרות משלימות כמו תנועות נוער, מתנ"סים, חוגים ועוד. עם זאת, מציין ח'טיב כי בבתי הספר לא מתייחסים באופן מספק לנושא האלימות והנשק הבלתי חוקי כיוון שחלק ניכר מהמורים חוששים להתבטא בנושא פן ייפגעו בעצמם על ידי עבריינים ביישוב. בכוונת המשרד להוביל תכנית לאומית שתתבסס על תכנית לימודים רוחבית כללית ולצידה מיקוד וריכוז מאמץ ברשימת יישובים שבהם המצב ימצא כחמור ביותר על מנת לקדם. לצורך מימוש תכנית זו, יוקם פורום של ראשי רשויות מובילים שמובילים ביישובם מנהיגות אפקטיבית והם יהוו מודל לכלל הרשויות הערביות. (ח'טיב, 2018).

מנתוני משרד החינוך עולה כי קיימים פערים גדולים בין תחושת המוגנות והמעורבות באלימות בין תלמידי בתי ספר יהודים לערבים. כשנים עשר אחוזים מתלמידי כיתות י' – יא' במגזר הערבי דיווחו על העדר תחושת מוגנות (2017 ו-2018), לעומת שלושה אחוזים מן התלמידים היהודים ב-2018 וארבעה אחוזים בשנת 2017. נתונים דומים נמצאו גם ביחס לשיעור המעורבות באלימות. (משרד החינוך - השירות הפסיכולוגי ייעוצי, 2018).

כשל נוסף שעליו מצביע ח'טיב, הנו חוסר באסטרטגיה כוללת של משרדי הממשלה להתמודדות עם האלימות. חוסר התיאום והסנכרון בין המשרדים גורם לכך שכל גוף פועל באופן עצמאי לפי שיקול דעתו אך הפעולה הכוללת אינה אפקטיבית.

בחודש יולי 2016 פורסמה תכנית ממשלתית לפיתוח כלכלי של החברה הערבית לאחר עבודת מטה משותפת של אגף התקציבים במשרד האוצר והרשות לפיתוח כלכלי של המגזר הערבי ובהתייעצות עם משרדי הממשלה הרלוונטיים. תכנית זו גובשה בהמשך להחלטת ממשלה 2365 מתאריך 21 לדצמבר 2014 לעניין שילוב כלכלי של החברה הערבית.

התכנית נוגעת בהאצת הפיתוח במגזר הערבי באמצעות תיקון עיוותים במנגנוני ההקצאה הממשלתיים ועוסקת בחינוך, תשתיות ונגישות לתחבורה, רשויות מקומיות, השכלה גבוהה, תעסוקה מסחר ותעשייה, תחומים נוספים הכוללים את ביטחון הפנים, דיור, תשתיות מים וביוב, תיירות ספורט וחקלאות. התכנית כוללת יעדי ביצוע מדידים למשרדי הממשלה תוך הגדרת לוחות זמנים ברורים שעיקרם צמצום הפערים בין החברה הערבית לחברה היהודית. בתחום החינוך נקבעו יעדים להעלאת שיעור הזכאים לתעודת בגרות איכותית מ 23 ל 41 אחוזים עד לשנת 2025 וצמצום שיעור הנשירה מ 14 ל 8 אחוזים עד 2020. זאת תוך צמצום הפערים בתשומות ביחס לשעות הלימוד בינוי כיתות ועוד (משרד ראש הממשלה, משרד האוצר, המשרד לשוויון חברתי, 2016).

פרק רביעי: הנשק הבלתי חוקי בחברה הערבית – איום על הביטחון הלאומי?

השאלה המרכזית בבסיסה של עבודה זו נוגעת להבחנה, האם תופעת הנשק הבלתי חוקי ואמצעי הלחימה בחברה הערבית מהווים איום על הביטחון הלאומי של ישראל, או, שמדובר בעוד תופעת פשיעה. אין כל ספק באשר לחומרתה של התופעה והשפעתה על הביטחון האישי של האזרח (הערבי בעיקר) אך האם התופעה עוברת את הסף שהופך אותה ממטרד הפוגע באיכות החיים לאיום של ממש על יסודותיה של מדינת ישראל. כדי לבחון את התשובות האפשריות לשאלה זו, יש להגדיר את המונח ביטחון לאומי, לבחון את מרכיביו ואת הקשר האפשרי של תופעת הנשק הבלתי חוקי למרכיבים אלה.

א. ביטחון לאומי - הגדרה

למושג "ביטחון לאומי" הגדרות רבות ומגוונות התלויות בין היתר בהשקפה ובתפיסת העולם של המגדיר והיא נעה על ציר שבין ההגדרה המצומצמת ביותר המתייחסת לאתגר העומד בפני המדינה בהתמודדות עם איומים חיצוניים הבאים לידי ביטוי בהפעלת כוח ועד ההגדרה הרחבה ביותר המתייחסת לכל מרכיבי העוצמה בחברה שכן עליהם נבנית יכולתה של האומה להגן על עצמה.

במאמרו, "מהו ביטחון לאומי?" מבחין יעקב עמידרור בין שתי התפיסות המרכזיות. התפיסה המצומצמת של הביטחון הלאומי, המגדירה אותו כתחום העוסק באתגר של התמודדות עם איומים חיצוניים והפעלת כוח ובמקרים מסוימים גם באיומים פנימיים, אך רק כאלה שכוללים הפעלת כוח. מצד שני, התפיסה המרחיבה הכוללת מרכיבים נוספים, ולא רק כאלה שכוללים הפעלת כוח, אלא, גם כאלה שמשפיעים על יכולתה של המדינה לתפקד ולהתמודד עם איומים על יסודותיה. עמידרור מביא כדוגמה את איומים כמו פשיעה מאורגנת ושחיתות שלטונית כתחומים שנכללים תחת ההגדרה המרחיבה (עמידרור, 2011).

עבודה זו מתבססת על התפיסה המקובלת במכללה לביטחון לאומי כי הביטחון הלאומי עוסק במוכנות המדינה להגן על עצמה, נוכח איומים מבחוץ של מדינות יריבות ואויבות ושל גופים שאינם מדינה ונוכח איומים מבפנים של גורמים בתוך החברה הישראלית שעלולים לסכן את קיומה של המדינה, את זהותה ואת האינטרסים החיוניים שלה. (עמידרור, 2011) על פי תפיסה זו הביטחון הלאומי של ישראל מושתת על ארבע רגליים:

הרגל הביטחוני – היכולת של צה"ל וגופי הביטחון להתמודד עם איומים ביטחוניים הנובעים ממדינות וארגונים המוגדרים כאויבים, לרבות איום הטרור.

הרגל החברתית – יכולת המדינה להתמודד עם אתגרים חברתיים הכוללים מתחים ושסעים בין קבוצות באוכלוסייה. לספק ביטחון אישי, חינוך ולטפל באוכלוסיות חלשות כדי ליצור חוסן חברתי.

הרגל הכלכלית - מטבע הדברים, העיסוק בביטחון לאומי כרוך בהשקעת משאבים לבניית עוצמה צבאית, טכנולוגית וחברתית. עוצמתה הכלכלית של המדינה תאפשר לה להשקיע משאבים מיידים אך חשוב מכך, תאפשר לה גם להניח תשתית לעתיד.

הרגל המדינית - מעמדה של המדינה בעולם ומערך קשרים ואינטרסים משותפים אשר יאפשרו את חיזוק ציר ההגנה וירחיבו את חופש הפעולה בסיכול איומים חיצוניים בזירה הבין לאומית מבלי להזדקק לשימוש בכוח צבאי ויאפשרו את צמיחתה הכלכלית.

תופעת הנשק הבלתי חוקי ואמצעי הלחימה במגזר הערבי תיבחן בראייה הרחבה, מול שלוש מתוך ארבע רגלי הביטחון הלאומי – הביטחוני, החברתית והכלכלית ביחס לתהליכים ומגמות וההשפעות הנובעות מהם על החברה הישראלית.

הרגל המדינית פחות רלוונטית לנושא ולכן לא נכללת בעבודה זו. אם כי, כיום ברור שפעילותם של ארגוני פשיעה ההולכים ומתעצמים אינה נעצרת בגבולותיה של מדינת ישראל ויש להן משמעויות בחבירה לארגוני פשיעה בינלאומיים.

ב. איום ביטחוני ישיר

האיום הביטחוני הנובע מתפוצת הנשק, אמצעי הלחימה ומהתעצמות ארגוני הפשיעה בחברה הערבית, יכול להתממש בשלוש דרכים: האחת, בדיפוזיה בין ארגוני פשיעה לארגוני טרור באמצעות שיתופי פעולה המבוססים על אינטרסים וניצול היתרון היחסי האחד של השני. למשל, לפעילי טרור יש נגישות גבוהה יותר לנשק, אמצעי לחימה וידע בשימוש בחומרי נפץ ולעומתם לארגוני פשיעה יש ידע וניסיון לחמוק מהמשטרה ומכוחות הביטחון על בסיס ההיכרות עם אופי פעולתם ועם הזירה הפנים ישראלית. הדרך השנייה היא כתוצאה מן השילוב של נשק ואמצעי לחימה זמינים וקלים להשגה עם מגמת טרור היחידים. במקרה זה, המניע לטרור מופץ בדרכים שונות, הכוללות הסתה ברשתות חברתיות וקריאה לבצע פיגועים והביצוע נעשה באמצעות הנשק שנמצא בהישג יד. הנשק החם אינו תנאי לביצוע פיגועים, שכן התבצעו כאלה באמצעות דקירות או דריסה, אך הוא מגביר מאוד את האפקטיביות מבחינתו של המפגע. והדרך השלישית, ביצירת פוטנציאל הרסני שעלול להתפרץ בעימותים אלימים עם המגזר הערבי, כמו המהומות שהתרחשו

בישראל באוקטובר 2000. בעימותים כאלה, אם וכאשר יהיו נפגעים, עולה החשש שצעירים חמומי מוח יפנו את הנשק הזמין לעבר כוחות הביטחון ולעבר אזרחים.

ב 1. טרור ופשיעה

ההתמודדות עם איום הטרור היא מרכיב מרכזי בביטחון הלאומי של ישראל לאורך כל שנות קיומה. גופי הביטחון נדרשו להתמודד עם איום הטרור הפלסטיני במאפיינים שונים, שכללו פיגועי חטיפה והחזקת בני ערובה, פיגועי מתאבדים, פיגועי ירי, מטענים, דקירות ועוד. הקונפליקט הממושך שבין ישראל לפלסטינאים, היווה ועדיין מהווה מקור למתח על רקע לאומי בין המדינה לאזרחיה הערבים. לא אחת, בוצעו פיגועים קשים על ידי ערבים ישראלים כהזדהות עם המאבק הפלסטיני. מכאן נשאלת השאלה, האם ההצטרפות של נשק ואמצעי לחימה מרובים בחברה הערבית, תישאר בגדר תופעת פשיעה או שהיא מאיימת להפוך לאתגר ביטחוני ובמיוחד לאור מאפייניה של הפשיעה המאורגנת והחמורה.

טרור פוליטי הוא שימוש בכוח או איום באמצעים אחרים כדי להשיג מטרות פוליטיות או מטרות חברתיות. הטרור הפוליטי מאופיין על ידי אידיאולוגיה המסבירה ומצדיקה את הפעולות הטרוריסטיות שלו על סמך טיעונים של עבר ושל הווה, של דיכוי, קיפוח, שלילת זכויות או התנגדות לאורח חיים מסוים (אמיר, 2001).

ארגון פשיעה הוא ארגון קבוע של אנשים ובו קיימת היררכיה וחלוקת עבודה ביניהם ומנהיגות מובחנת. הארגון עוסק באופן קבוע והמשכי בפעילויות פליליות שונות, כלכליות, חברתיות ואחרות (וגם בתחום הלגיטימי), כל זאת תוך שימוש בשחיתות ובאלימות שיטתיים, כדי לקיים את הארגון, את פעולותיו ואת הישרדותו מתוך מגמה ליצור בו שליטה בלעדית על תחומי עיסוק מסוימים או על שטחים גיאוגרפים (אמיר, 2001).

בעוד שארגון טרור פועל על בסיס של מניעים אידיאולוגיים מפותחים, הרי שארגון פשיעה מתבסס על אידיאולוגיה של רווח מיידי, גדול וקבוע. עם זאת, שניהם צומחים בדרך כלל באותם תנאים של עוני, אפליה, חוסר ביטוי למצוקות חברתיות וכד' (אמיר, 2001).

הקשר בין טרור ופשיעה מוכר וידוע והומשג לראשונה לפני כארבעה עשורים, בשנות השמונים של המאה העשרים באמצעות המונח נרקו-טרורизם (Narco-Terrorism). המושג תיאר את הקשר בין שתי התופעות הללו כאשר ארגוני טרור עסקו גם בסחר בסמים כדי לממן את פעילותם תופעה זו התקיימה בבורמה - כאשר ארגונים לאומיים סיניים נלחמו בקומוניסטים, באירלנד - על ידי ה I.R.A שמימן את פעילותו על ידי סחר בסמים וסחיטה ועל ידי ה ETA הבסקי בספרד (אמיר, 2001) (יחזקאלי, טרור ופשיעה, 2014). ידועים גם מצבים הפוכים שבהם ארגוני פשע משתפים פעולה עם ארגוני טרור פוליטי

(במלחמות ובהתקוממות לעצמאות) או שהם מעניקים לעצמם הילה של לוחמי חירות כמו המאפיה הסיציליאנית בתקופת מלחמת העולם השנייה (אמיר, 2001).

תחום הסחר בסמים הוא מקור מימון חשוב ומרכזי של ארגוני טרור בעולם כבר שנים רבות, בשל יכולתו להניב רווחים עצומים בזמן קצר ובהשקעה נמוכה יחסית. מערכת ההפצה מתבצעת על ידי ארגוני פשיעה גלובאליים ומקומיים. למעשה, מאז שנות השישים של המאה העשרים, אין תנועת טרור פוליטית, לאומית או אחרת שאינה קשורה בשווקי הסמים (אמיר, 2001). סחר בסמים מצריך ברוב המקרים לפתח מערכות של הלבנת הון על מנת שהארגון (טרור או פשיעה) יוכל לפעול גם במסגרת הלגיטימית כדי לבסס את עוצמתו. לכן, גם עבירות של הלבנת הון גם הן חלק חשוב בממשקי שיתוף הפעולה בין ארגוני טרור לארגוני פשיעה (יחזקאלי, טרור ופשיעה, 2014) (אמיר, 2001).

דוגמה לשיתוף פעולה בין ארגון טרור לארגון פשיעה הובאה לידיעת הציבור עם הרשתות של צעיר ערבי (32) בשם דיאב קהמוז, תושב הכפר רג'יר שבגליל העליון המזרחי, על גבול לבנון. אביו של דיאב קהמוז, פעל כסוחר סמים במשך שנים רבות על בסיס קשריו עם ארגון החיזבאללה ובמלחמת לבנון השנייה ברח ללבנון. בנו דיאב ושני בנים נוספים, נשארו בכפר והמשיכו בדרכו של האב, בהברחות סמים לישראל. בשנת 2016, פנה קהמוז האב לבנו והציע לו לנצל את מיומנותו בהברחות סמים, כדי להבריח לישראל מטעני חבלה ולהניחם במקומות שבהם יש ריכוז חיילים. המטענים, רבי העוצמה, אכן הועברו לדיאב קהמוז בגדר הגבול והוא החביא אותם סמוך למטולה ויצא לאתר מקום מתאים לפיגוע. אלא, שכאשר חזר לאסוף את המטענים, שכח היכן בדיוק הטמינם ובאופן מקרי הם נמצאו זמן קצר אחר כך על ידי חקלאי מהאזור שדיווח למשטרה (מדינת ישראל נגד דיאב בן סעד קהמוז ואח', 2017). החקירה שנוהלה על ידי היחידה המרכזית של מחוז צפון וחוקרי השב"כ הובילה לקהמוז ושותפיו. קהמוז הורשע בבית המשפט המחוזי בנצרת ונדון ל 14 שנות מאסר (מדינת ישראל נגד דיאב בן סעד קהמוז ואח', 2017) (ראב"ד, 2018). במקרה זה ניצל החיזבאללה את התשתית של ארגון מבריחי סמים, המבוססת על היכרות טובה עם השטח ועם פעילות צה"ל לאורך הגבול והיכולת לחמוק ממנה ומכוחות המשטרה במהלך ההברחה. הפעולה המשותפת הביאה לידי ביטוי את האינטרסים של ארגון הטרור באמצעות פיגוע בישראל ומצד שני את אינטרסים של ארגון פשיעה שמן הסתם קיבל תשלום עבור מעשיו והידק את קשריו עם ארגון הטרור שהוא גם ספק הסמים בשגרה.

הקשר בין פשיעה לטרור בלט מאוד במהלך שנות התשעים ובראשית שנות האלפיים, כאשר פיגועי טרור קשים התרחשו בישראל. פעילות הטרור צמחה מתוך תשתית פלילית מפותחת של עבריינים פלסטינאים שהתמחו בגניבות רכב ופריצות לבתים ועסקים במרכז הארץ. הפלסטינאים שהכירו היטב כל נתיב בריחה והתחמקות מפעילות המשטרה, החלו לפעול

בשירות ארגוני הטרור. נשק רב נגנב מיחידות צה"ל ומבתים פרטיים ונאגר בשטחים ליום פקודה. נתיבי ההברחה של סמים ושל סחר בנשים לזנות הפכו את ייעודם לנתיבי מעבר של למבוקשים ולנשק לרשות הפלסטינית. כלי רכב גנובים שימשו למכוניות נפץ ולחוליות פיגועים. דוגמה להתרחשות כזאת באה לידי ביטוי במצוד שנערך אחר עבריין רכוש שהפך למחבל, בשם אבו-ג'מוסי בחודש נובמבר 2001. אבו-ג'מוסי היה עבריין רכוש מיומן שניצל את כישוריו להטמנת מטען חבלה בביתו של קצין בכיר בצה"ל. הוא נשפט לעונש מאסר אך נמלט מהכלא באזור השרון ונתפס רק לאחר מצוד נרחב של המשטרה (יחזקאלי, טרור ופשיעה, 2014).

להבדיל מן התהליכים וההתרחשויות שתוארו במהלך שנות התשעים וראשית שנות האלפיים, הרי שכיום לא מדובר בכנופיות של עבריני רכוש פלסטינאים שהובילו למפגעי טרור או שהפכו למפגעים בעצמם. ארגוני הפשע הערביים שהתעצמו מאוד בעשור האחרון, הם הרבה יותר אלימים ונועזים, חמושים באופן שלא יבייש אף מליציה במדינת עולם שלישי, והם חיים בתוך החברה הישראלית. לחברי הכנופיות הנוכחיים יש יכולת לנוע ולפעול בחופשיות ולייצר עבור ארגונם בסיס של עוצמה המשלב השקעה גם בעסקים לגיטימיים בתחומים נרחבים כמו: עבודות עפר ותשתית, חברות פינוי אשפה ומחזור, סחר בכלי רכב ועוד. עיסוקים אלה מאפשרים להם להלבין את ההון שנצבר בצד הפלילי של עסקיהם ולבצר את עצמם בעוצמה כלכלית אדירה. חברי ארגוני הפשע הערבים (ובכלל) יכולים להרשות לעצמם מימון של עדת פרקליטי צמרת בכל הסתבכות עם רשויות החוק ומהווים אתגר ממשי לכל גופי החקירה. במאמרו "ארגוני הפשע הערביים: המרחק הדק בין פשיעה לטרור" כותב דר' פיני יחזקאלי (ההדגשה במקור):

"מי שחושב שההתעצמות הדרמטית של ארגוני הפשע הערביים - שמלחמת ארגון קוטייר עודא בשב"ס היא רק קצה הקרחון שלה - היא סוגיה פלילית גרידא חי באספמיה. כדאי לחזור לימי המאבק המזוין הפלסטיני של תחילת המילניום: ביום אחד הפכו כל הפושעים הפליליים הפלסטינים ל"לוחמי חירות". ארגוני הפשע הערביים הם כוח פלסטיני חמוש, נחוש בעל תעוזה וחסר קווים אדומים, בתוך גבולות הקו הירוק. האם אנחנו מבינים מה גדל לנו פה מתחת לאפנו?" (יחזקאלי, ארגוני הפשע הערביים: המרחק הדק בין פשיעה לטרור, 2018).

במסגרת רב-שיח בנושא טרור, שנערך במכללה לביטחון לאומי בחודש אפריל 2000, קשר ראש המוסד דאז שבתי שביט בין פשיעה וטרור ובצורך לפעול באופן משולב במאבק כנגד תופעות אלה. לדבריו, סוגיות של פשע בינלאומי כמו סחר בסמים, הלבנת הון וכדומה נמצאות יותר ויותר בעדיפות בתחום איסוף המידע של גופים מודיעיניים בינלאומיים, שעוסקים גם במאבק בטרור. אם בעבר היה העיסוק בפשע בארצות הברית, נחלתו

הבלעדית של ה-F.B.I, הרי שכיום עוסק בכך יותר ויותר גם ה-C.I.A. (יחזקאלי, טרור ופשיעה, 2014).

כיום ניתן לומר באופן ודאי שיש קשר בין ארגוני פשיעה של ערבים ישראלים, העוסקים בסחר בסמים בצפון, לארגון החיזבאללה. הקשר הזה הוכח במקרה הברחת המטענים על ידי קהמוז ובעוד פרשיות שחלקן פורסם בתקשורת. הקשר הזה דומה במאפייניו למודל המוכר במקומות אחרים בעולם שבהם ארגוני טרור משתמשים בסחר בסמים כדי לממן את פעילותם ומפעילים לשם כך ארגוני פשיעה שיש להם יתרונות יחסיים כפי שתואר קודם. לא יהיה זה מופרח לטעון שיש קשר בין ארגוני פשיעה של ערבים ישראלים עם פעילי טרור פלסטינאים ביהודה ושומרון על רקע המסחר בנשק ואמצעי לחימה הכולל הברחות נשק מגבול ירדן, העברת הנשק לתחום הרשות הפלסטינית והברחתו לתחום ישראל.

השאלה היא, האם ומתי יובילו האינטרסים המשותפים של ארגוני הטרור מחד וכנופיות הפשע מאידך לנהל מאבק מזוין משותף? היטיב לענות על כך דר' פיני יחזקאלי במאמרו "ארגוני הפשע הערבים: המרחק הדק שבין פשיעה לטרור":

בקבלת החלטות בתחומים של ביטחון לאומי יש כלל אחד חשוב: לעולם אל תבחר באלטרנטיבה, שאינך יכול לעמוד במחיר הכישלון שלה! השלמה עם יצירת כוח ערבי חמוש, נחוש - שמכיר היטב את כוחות הביטחון ואת נקודות התורפה שלהן - היא מצב שמדינה חפצת חיים אינה יכולה להשלים איתו! (יחזקאלי, ארגוני הפשע הערביים: המרחק הדק בין פשיעה לטרור, 2018).

ב 2. טרור ה"זאב הבודד"

כפי שתואר בחלק הראשון של פרק זה, הסכנה שכלי נשק ואמצעי לחימה המצויים בשפע בחברה הערבית יופנו לפעילות טרור יכולה להתממש על בסיס פעולה מתוכננת המבוססת על תשתית טרור. אולם, פיגועים שהתבצעו בישראל ובעולם בשנים האחרונות מיקדו את תשומת הלב בדרך פעולה שהלכה והתעצמה יותר ויותר והיא טרור היחידים, או כפי שהם נקראים לעיתים בספרות המחקרית "הזאבים הבודדים".

מחמד שינאוי, צעיר ערבי, בן 21, תושב שכונת חליסה בחיפה יצא מביתו בתאריך 3 בינואר 2017, כשהוא חמוש ברובה מסוג קרלו לעיר התחתית בחיפה. שם זיהה יהודי חרדי, עקב אחריו ובהמשך ירה בו ופצע אותו באורך קשה. בעת מנוסתו מהזירה, ירה שינאוי לעבר אישה יהודיה שעברה במקום אך היא לא נפגעה. בהמשך מנוסתו לכוון שכונת מגוריו, בסמוך לגשר הגיבורים, הבחין שינאוי בנהג ההסעות גיא כפרי ז"ל ולאחר שהבין שמדובר ביהודי, ירה בו למוות. לאחר האירועים, קיבל שינאוי סיוע משני חבריו שעזרו לו להימלט

ותוך כדי כך סיפר להם שהוא זה אשר ביצע את הפיגוע. מאוחר יותר, ככל הנראה לאחר שהבין שהטבעת סביבו מתהדקת, הסגיר עצמו שינאוי לתחנת המשטרה בעכו. בחודש אוקטובר 2018 נגזר דינו של שינאוי בבית המשפט המחוזי בחיפה למאסר עולם ועוד 22 שנות מאסר. (ראב"ד א', 2018) (שירות הביטחון הכללי, 2017).

שינאוי לא היה חבר בארגון טרור, אלא, פעל באופן עצמאי. זאת, ניתן ללמוד ממאפייני דרך פעולתו ומכך שאף לא הואשם בחברות בארגון טרור. שנאתו ליהודים התגברה עקב הקצנה דתית שהחלה לאחר מלחמת לבנון השנייה (ראב"ד א', 2018).

דפוס פעולה דומה בלט בפעולתו של נשאת מלחם מהכפר ערערה שביצע את הפיגוע בדיזנגוף בת"א בינואר 2016 שבו נרצחו שני בני אדם ושבעה נפצעו. גם מלחם לא היה מוגדר כפעיל בארגון טרור ופעל לבדו ועל דעת עצמו באמצעות נשק שגנב מאביו. בטור דעה שכתב מאיר אלרון, ראש התכנית לחקר החזית האזרחית במכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) הוא התייחס לפוטנציאל ההרסני הטמון בפיגוע מסוג זה:

הרוצח הישראלי נשאת מלחם מערערה, שקטל שלושה אנשים בתל אביב ביום הראשון של 2016, ונהרג בכפרו שבוע לאחר מכן, יכול בדיעבד להיתפס כ"טרוריסט אסטרטגי". הסיבה לכך יכולה להיות לאו דווקא בשל היקף הפיגוע שחולל, לא בגלל המבוכה שגרם לשב"כ ולמשטרת ישראל, וגם לא מפאת החרדה העמוקה והתגובות הקיצוניות למדי אותן עורר בקרב תושבי צפון תל אביב. אם ישראל - ממשלתה ואזרחיה - לא תבין ותפנים את הסכנה האמיתית שהוא יצר לביטחונה הלאומי לטווח הרחוק, הוא עלול להימצא כמי שהאיץ תהליכים שיפגעו ביסודות הביטחון הלאומי (אלרון, 2016).

וכך גם בפעולתם של שלושת בני משפחת ג'בארין מאום אל פאחם שביצעו את הפיגוע בהר הבית ביולי 2017, בו נרצחו שלושה שוטרים. גם מחבלים אלה לא היו מוכרים כפעילים בארגון טרור וביצעו את הפיגוע באמצעות אקדח ורובה מסוג קרלו שקל מאוד להשיגם במגזר הערבי. השתלשלות האירועים בעקבות הפיגוע בהר הבית הובילה לפרשת המגנומטרים ואיימה להצית עימות רחב במזרח התיכון על רקע דתי בין ישראל לאסלאם. הכתב לענייני ביטחון באתר וואלה, אבי יששכרוב, הגדיר את האירוע כלא "עוד מסע הרג": המחבלים מהר הבית ניסו להצית את המזרח התיכון:

שלושת תושבי אום אל-פחם שביצעו את הירי במסגד אל-אקצא נשארו מתחת לרודאר של כוחות הביטחון, והצליחו לגעת בעצבים החשופים של החברה הישראלית. קשה לקבוע איזה ארגון, אם בכלל, עמד מאחוריהם, אך ברור שהם בחרו את הזמן והמקום הרגישים ביותר לפיגוע (יששכרוב, 2017).

פיגועי הבודדים התבצעו במקרים רבים גם ללא נשק חם, באמצעות פיגועי דקירה או דריסה אולם התהודה הגדולה והאפקט המשמעותי, שאליו שואף הטרור, הושגו כאשר היה שימוש בנשק.

תופעת ה"זאב הבודד" כתיאור לתופעת המפגע העצמאי העסיקה רבות את גופי המחקר, שפעלו בתחום המאבק בטרור. מדובר בתופעה מאתגרת במיוחד לאור הקשיים שהציבה בפניהם. העדר התשתית הארגונית מחד גיסא וההפעלה האפקטיבית מאידך גיסא, הקושי לאסוף מודיעין ולסכל פיגועי יחידים בכלים המסורתיים הפכו את השיטה למסוכנת במיוחד. ניסיונות רבים לאפיין דפוסים של "זאבים בודדים" על פי פרמטרים דמוגרפיים וחברתיים, הניבו לא אחת תוצאות שונות ואף מנוגדות ולא סייעו להבנתה. בארצות הברית נוטים לייחס את צמיחת תופעת "הזאב הבודד" לחסידי אל-קאעידה מאז פיגועי ה 11 בספטמבר 2001. אולם המושג "זאב בודד" הופיע עוד קודם לכן, באמצע שנות התשעים כתיאור של דרך הפעולה של טרור הימין הקיצוני בארצות הברית. טימותי מקווי (Timothy James Mc Veih) היה טרוריסט ימני קיצוני שביצע את התקפת הטרור על בניין הממשל הפדרלי באוקלהומה סיטי ב 19 באפריל 1995 ולדעת רבים סימנה פעולתו את דפוס "הזאב הבודד" הקלאסי הפועל בהיעדר הנהגה ארגונית (Leaderless Resistance) (Brent L. Smith, 2015).

באמצע שנות התשעים הייתה נקודת מפנה משמעותית נוספת בהתפתחות דפוס "הזאב הבודד" כאשר ארגוני טרור בארצות הברית ובעולם החלו להשתמש ברשת האינטרנט ככלי לגיוס פעילים ולהפצה של מידע והגדרת יעדים אסטרטגיים. באותה תקופה החלו פעילי אסלאם קיצוני (במיוחד אלו הקשורים לאוסאמה בן לאדן) להפיץ ברשת קריאות לפעולה שנקראת "פתוואה". השיטה יצרה קושי לייחס אחריות פלילית ולקשור את המנהיגים לביצוע הפיגועים, אך ורק על בסיס הפצת כרוז. ה"פתוואה", שהפיץ בן לאדן ב 1998, בה הוא קורא להרוג אמריקנים היא דוגמה קלאסית.

בהמשך, עם הופעת ארגון המדינה האסלאמית (דאע"ש) התפתח מודל משולב שבו הארגון פועל גם בשיטות קלאסיות של מליציה צבאית, גם באמצעות הפעלת תאי טרור עצמאיים וגם באמצעות פיגועי השראה שהפעילו "זאבים בודדים". (Brent L. Smith, 2015).

בעולם המחקר נגד טרור, נתפסת בשנים האחרונות, תופעת ה"זאבים בודדים" כאיום ממשי על ביטחון הציבור בשל חומרת מאפייניה ובשל העובדה ששכיחותה נמצאת במגמת עלייה מדאיגה. למרות זאת, הפוקוס המחקרי והסיכולי נותר עדיין על הטרור הארגוני ופחות ממוקד בטרור היחידים. אחת הגישות להסתכלות על התופעה, גורסת כי זאבים אינם נוהגים לצוד לבד, אלא, בקבוצות או להקות (Packs) ולכן ה"זאב הבודד" אינו באמת בודד מאחר ויש מי מטעין אותו באידיאולוגיה קיצונית, רותם אותו לבצע פעולות, מדריך ומאמן

אותו. הפלטפורמה העיקרית בתהליך הזה היא רשת האינטרנט שהפכה עם השנים לגורם משמעותי ומרכזי במיוחד במערכת הגיוס וההפעלה של טרוריסטים בודדים. ניתוח של אירועי טרור באמצעות "זאבים בודדים" המחישו לאורך השנים האחרונות את המרכזיות של הרשת, אם באמצעות אתרים ספציפיים ואם באמצעות תקשורת ברשתות חברתיות כמו: פייסבוק, טוויטר, Youtube ואחרות (Weimann, 2012).

בנאום שנשא נשיא ארצות הברית ברק אובמה בחודש אוגוסט 2011 הוא התייחס למרכזיות האיום של טרור הזאבים הבודדים:

The biggest concern we have right now is not the launching of a major terrorist operation, although that risk is always there. The risk that we're especially concerned over right now is the lone-wolf terrorist, somebody with a single weapon being able to carry out wide scale massacres of the sort that we saw in Norway recently. (Weimann, 2012)

אחת המסקנות המרכזיות, בנוגע ל"זאבים הבודדים" העולה במחקרים של גופים העוסקים במאבק בטרור היא הצורך לראות תהליכים בראייה רחבה הגורמים ומאפשרים את הפעלתם של המפגעים. לא לחפש מי יבצע את הפיגוע הבא, אלא, איך התהליך שמביא לכך מתרחש, אם באמצעות ההטפה הדתית וההסתה שיוצרות את המניע לפעולה, את המוטיבציה והנכונות, ואם באמצעות השימוש ברשתות חברתיות ובאתרים באינטרנט שמאפשרים לממש אותה. (Weimann, 2012).

לכך יש להוסיף, כי בצד הגורמים המאפשרים את פעולות טרור היחידים, יש לכלול את זמינות הנשק ואמצעי הלחימה. כמו בהסתכלות הרחבה על תופעת האלימות המחריפה לכדי שימוש בנשק ועלייה בשיעור מקרי הרצח כאשר הנשק בחברה זמין, כך גם ביחס לטרור. כאשר קיימת פעילות הסתה והטפה באמצעות הרשת ובמקביל, יש נשק ואמצעי לחימה זמינים וקלים להשגה, המסקנה המתבקשת היא שנסיונות אלה יביאו לעליית הסיכון של פיגועי טרור באמצעות "זאבים בודדים".

במחקר שנערך במרכז בגין- סאדאת למחקרים אסטרטגיים ביחס לגלי הפיגועים בין השנים 2008 ל 2015 בישראל (Are Lone Wolves Really Acting Alone? The Wave of Terror 2008-2015), נבחנה השאלה, עד כמה היה גל הטרור בסוף 2015 אכן גל טרור של בודדים. זאת, תוך כדי סקירה קצרה גם של גלים פחות אינטנסיביים בעבר ובהשוואה לאינתיפאדה השנייה. המחקר מגיע למסקנה שברוב המקרים שהגיעו לפגיעה פיזית, ההכוונה הייתה ארגונית אבל הביצוע היה יזמי ולא מאורגן מלמעלה. המחקר מצביע על שלוש קבוצות של משתתפים באלימות:

1) טרוריסטים מקצועיים הפועלים מתוך ציווי, מרות והכשרה של הארגון והם המסוכנים ביותר.

2) מפגעים שפעלו על דעת עצמם אבל בהשראת הארגונים ושיש להם קשרים לארגון באופן ישיר או דרך משפחותיהם – והם היו הרוב המוחץ בגל האחרון.

3) מפגעים על דעת עצמם ללא כל שיוך ארגוני.

במסקנותיהם, הדגישו החוקרים את העובדה שגל הטרור בין השנים 2014-2015 היה פחות קטלני ביחס לגלי הטרור בשנות התשעים הודות לכך שצה"ל והשב"כ שללו מן הארגונים את היכולות שהיו בידם קודם לכן. הפיגועים היו פחות אפקטיביים מבחינתו של החמאס למרות שרמת המוטיבציה נותרה גבוהה, בשל העובדה שהיכולת נפגעה על ידי פעילות סיכול ותיאום ביטחוני עם הרשות הפלסטינית (שאול ברטל, 2017).

אמנם המחקר המתואר לעיל מתייחס ל"זאבים בודדים" ככאלה שאינם מזוהים כלל עם ארגונים וקבוצות טרור, אולם מגיע למסקנה כי רוב הפיגועים בוצעו על ידי אנשים שפעלו על דעת עצמם. במקרה זה התרחשותם של פיגועי הטרור הם בסופו של דבר שילוב בין שני מרכיבים – מוטיבציה ויכולת. המוטיבציה מושגת באמצעות הטפה והסתה אם על רקע דתי או לאומני, כמו קריאותיו של ראאד סאלח כי אל-אקצא בסכנה ואילו היכולת מושגת באמצעות הנשק הזמין למפגע. ככל שלמפגע הפוטנציאלי תהיה יכולת קטלנית יותר אזי, הפיגוע יהיה אפקטיבי יותר מבחינתו. בהתייחס לחברה הערבית בישראל, הפיגועים שהוזכרו בראשית פרק זה כמו אירועים רבים נוספים, מלמדים כי תמיד יימצאו אותם בודדים שיתרגמו את ההסתה וההטפה לכדי פעולה מעשית והזמינות הגבוהה של נשק ואמצעי לחימה, אשר לרוב, מקורם פלילי יכול להפוך בנקל ליכולת טרור קטלנית.

למרות כל האמור לעיל, יש לציין כי בארגונים הביטחוניים נשמעת גם דעה שונה הגורסת כי אמנם הקשר שבין זמינות הנשק להשתנות אופי הטרור מהווה פוטנציאל מסוכן אך האיום המיידי אינו גבוה. הסיבה לכך היא באופי פיגועי היחידים שבוצעו על ידי ערבים ישראלים, אשר רובם לא השתמשו בנשק חם ופעלו בסגנון של פיגועי הקרבה. דהיינו, ראו בביצוע הפיגוע כאקט של ייאוש והתאבדות ולא כצעד רציונאלי, לכן, זה לא באמת משנה להם מה יהיה האמצעי לבצע עמו את הפיגוע. בנוסף לכך, פרופיל המפגעים מקרב ערביי ישראל, מלמד כי מדובר באנשים הסובלים מבעיות חברתיות ולעיתים גם דחויים ממש ולכן, הסבירות שאנשים אלה יוכלו להשיג נשק אינה גבוהה. חריגים לעמדה זו הם הפעילים הדתיים הקיצוניים (כמו תומכי המדינה האסלאמית), שם החיבור בין העמדות הקיצוניות לנשק זמין מהווה סיכון המחייב פעולה.

ב 3. עימותים אלימים

בפרק השני של דו"ח הועדה הממלכתית לחקירת ההתנגשויות האלימות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים בחודש אוקטובר 2000 (ועדת אור) מתוארת השתלשלות האירועים ביום האחד באוקטובר 2000. האירועים החלו בעקבות עליית השר אריאל שרון להר הבית ב 28 בספטמבר וההמחאה הפלסטינית האלימה שהתפתחה עקב כך והובילה למותם של 7 פלסטינאים ביום המחרת:

אותם כלי רכב, שנקלעו למקום ההפגנה למרות חסימות השוטרים, עברו "בדיקה" על ידי המתפרעים, כדי לברר אם נמצאים בהם יהודים. כלי הרכב שבהם התגלו יהודים ספגו בעיטות וחבטות בחלונות, ובמקרים אחדים אף הוכו נוסעיהם על ידי ההמון... במצב זה ביצעו מפקדי המשטרה שבמקום ירי חי באוויר. נוצר דפוס על פיו ההמון מסתער, נסוג עקב ירי של כדור חי באוויר וחוזר להסתער. במהלך ההסתערות לעבר השוטרים נזרקו אבנים ונשמעו קולות ירי, אשר לדברי השוטרים כווננו אליהם. מפקד מרחב גליל, תת ניצב יהודה סלומון, נפגע מאבנים בידו ובכתפו.

(ההפגנה בטמרה- שער שני, סעיף 10 לדו"ח ועדת אור)

בשעה 11:30 הגיעה התהלוכה לכיכר המעיין שבמקום. באותו שלב הגיעה למקום שמועה, כי המשטרה יורה כדורים חיים על מפגינים באל-בענה ובדיר אל-אסד. נשמעו קריאות של צעירים, שקראו "היחלצו לעזרת אחיכם... בהמשך לכך החלה התפרעות בכניסה המרכזית ובכניסה המערבית של מג'ד אל-כרום, שם יידו מתפרעים אבנים לעבר מכוניות חולפות בכביש עכו-צפת (כביש 85) בתוך דקות ספורות נסגר הכביש לתנועה

(ההפגנה במגידל כרום- שער שני, סעיף 15 לדו"ח ועדת אור)

העימותים בין השוטרים שהיו על גבעת הבית האדום לבין המתפרעים, היו קשים. במהלך האירועים הלך מספרם של המתפרעים וגדל, והיו מבין השוטרים שהעריכו את מספרם באלפים. הם זרקו לעבר השוטרים אבנים וחפצים שונים, ואף מספר בקבוקי תבערה. בתגובה עשו השוטרים שהיו במקום שימוש רב הן בגז מדמיע והן בגלילוני גומי. כך, למשל, העיד אופיר אלבז כי הוא עצמו ירה כ-30 גלילוני גומי. השוטר רותם ביטון ירה 56 גלילוני גומי. גם שוטרים אחרים ירו כדורי גומי. כאמור, הירי באזור זה כלל גם מקרים של ירי באש חיה. על אף הנחייתו של סאו שאין לבצע ירי של אש חיה ללא אישורו, היו מספר מקרים של ירי כזה

(האירועים באום אל פאחם – שער שלישי, סעיף 27 לדו"ח ועדת אור)

הדוגמאות שהוצגו לעיל ממחישות רק חלק קטן מחומרת האירועים שהתפתחו באוקטובר 2000, בהתקוממות האלימה של ערביי ישראל. במסקנותיה, התייחסה ועדת אור לתהליכים שהתרחשו ברקע ויצרו את הקרקע לפרוץ המהומות וביניהן, תחושת הקיפוח והניכור של האוכלוסייה הערבית מחד וההסתה הדתית לאומנית מאידך.

מאז אוקטובר 2000 התפתחו היחסים בין החברה הערבית ומדינת ישראל וכן גורמי הרקע כמו מגמות הפשיעה החמורה והתרחבות תפוצת הנשק ואמצעי הלחימה, לצד מגמת העלייה בשימוש בהם. מכאן עולות שתי שאלות מהותיות:

1) האם אירועי התקוממות אלימים ונרחבים, בדומה לאירועים באוקטובר 2000, יכולים להתרחש פעם נוספת?

2) האם לאור התפוצה הנרחבת של נשק ואמצעי לחימה במגזר הערבי, ומגמת העלייה בהיקף ובחומרת השימוש בהם, קיים סיכון שנשק זה יופנה כנגד כוחות הביטחון ואזרחים יהודים?

בנוגע לשאלה הראשונה, יש להדגיש כי אירועי אוקטובר 2000 התפתחו במקביל להתקוממות הפלסטינית בשטחים בתקופה שכונתה האינתיפאדה השנייה. מעבר לכל התהליכים ברקע שהובילו לפריצת האירועים, יש לציין כי האלמנט המקשר בין הזירה הפנים ישראלית לזירה הפלסטינית, היה הר הבית. הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית בחר מאז 2015, להוביל התנגדות עממית המתמקדת באל-אקצא באמצעות שני גופים שהוקמו על ידו, המורביטון והמורביטאת, בעיקר דרך קריאות ברשת שהובילו למחאות אלימות. מחאות אלה, סחפו לא אחת גם את ערביי ישראל וטמנו בחובן פוטנציאל להתלקחות רחבה ומשמעותית יותר. כמו ב 2015, גם אירועי יולי 2017 נווטו על ידי הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית. שני המחבלים שביצעו את הפיגוע בהר הבית, היו פעילי התנועה מאום אל פאחם וגם הקמפיין שהוביל את ההתנגדות להצבת המגנומטרים נוהל על ידי פעילי המדיה החברתית של התנועה (פרלוב, 2017). אותן מחאות בעקבות הצבת המגנומטרים לאחר הפיגוע בהר הבית, היו קרובות להוביל להתלקחות רחבה יותר גם בתוך החברה הערבית בישראל וגם מול העולם הערבי או האסלאם בכלל. (יששכרוב, 2017). למרות התרחשותם של אירועים קשים, מאז תחילת העשור הנוכחי, שהעמידו במבחן את מערכת היחסים העדינה שבין המדינה לחברה הערבית בישראל, לא הובילו אלה להתפרצות מחאות אלימות משוללות רסן כמו באוקטובר 2000. במקרים אחדים התקיימו מחאות והפגנות, חלקן אלימות אך המשטרה פעלה תוך יישוב לקחי ועדת אור והצליחה להכיל את האירועים ולמנוע את התפשטותם. עם זאת, מניתוח דרך הפעולה של החמאס והפלג הצפוני של התנועה האסלאמית עולה שתנועות אלה מעוניינות להוביל לפרוץ אינתיפאדה שלישית בשם הצלת אל-אקצא אולם ישנן מגמות בתוך החברה הפלסטינית

שככל הנראה מרסנות את השאיפה הזו. עם זאת, התחושות הקשות והתנאים האובייקטיביים בסכסוך הישראלי – פלסטיני יכולים בכל רגע להצית שריפה לא צפויה. כל שיידרש הוא גפרור שייזרק במקום ובזמן הנכונים (פרלוב, 2017).

בנוגע לשאלה השנייה, האם הנשק עלול להיות מופנה אל אזרחי ישראל היהודים בעת התפרצות אלימה, על כך ענה השייח כמאל ריאן, חבר ועדת המעקב של ערביי ישראל ולשעבר ראש המועצה המקומית כפר ברא: **“הנשק הזה, שלא תגידו לא אמרנו, הנה אנחנו אומרים, הנשק הזה יום אחד יופנה ליישובים היהודיים, שלא תגידו שלא אמרנו”** (נחנסון, 2017).

ברור כי אמירתו של ריאן אינה אלא “נבואת זעם” הנובעת מכך שלטעמו, המשטרה והמערכת המשפטית אינן עושות די למיגור תופעת הנשק הבלתי חוקי בחברה הערבית. בנו הבכור של ריאן נרצח בשנת 2009 ביריות, ומאז הוא פועל למיגור התופעה והאלימות בכלל, בין היתר, באמצעות עמותה שהקים בשם “מרכז אמאן” למאבק באלימות. בדברים אלה, שעליהם חזר גם בראיון רדיו ברשת ב', ב 4 ביוני 2017 לכתבת אסתי פרוז **“זה עניין של זמן שהרוצח מכפר קאסם יעביר את קנה הרובה לראש העין”**, הוא מבקש להעיר את תשומת הלב הציבורית בתקווה שתוביל לטיפול בתופעה.

קשה מאוד להעריך ולחזות, האם באירועי הפרות סדר נרחבות, יהיה שימוש בנשק חם והאם המתפרעים יחליפו את ידווי האבנים והקלעים בכדורים חיים. עם זאת, הסיכון בהחלט קיים ולא ניתן להתעלם ממנו – הנשק החם נפוץ וזמין יותר וקלות השימוש בו רבה יותר (אסור, 2019) וכמו שנכתב בתשובה לשאלה הראשונה, כל שיידרש הוא הגפרור שייזרק במקום ובזמן הנכונים, כדי להצית שריפה גדולה.

ג. האיום החברתי

קיימות מספר גישות להגדרה והבנת המרכיב החברתי של הביטחון הלאומי, הגישה המקובלת בעת הנוכחית היא זו המעמידה במרכזה את החוסן החברתי המושתת על: ערכים משותפים, סוציאליזציה, סולידריות חברתית, שלטון הזוכה ללגיטימציה רחבה וכלכלה חסונה וצומחת (קינן, 2011).

לעוצמה החברתית יש חשיבות רבה בביטחון הלאומי מכיוון שזו תתרום, במסגרת העוצמה הלאומית הכוללת, לתרגום מעשי ונכון של המטרות הלאומיות ליעדים ולתכניות פעולה ותשפר את הסיכויים להשגתם. לעומת זאת, עוצמה חברתית נמוכה, תפגע בתהליכי הגדרת המטרות הלאומיות ותשבש את התכניות המעשיות של המדינה בחיי היום יום. (קינן,

2011). במסגרת ההערכה האסטרטגית לישראל 2017, ציין משה יעלון, שר הביטחון והרמטכ"ל לשעבר כי דווקא בהיעדר איום קיומי על מדינת ישראל, יהיה נכון להפנות את מאמצנו לזירה הפנימית כדי לחזק את האמון במנהיגות ואת הלכידות הפנימית של החברה כדי לבצר את הרכיבים הקריטיים האלה בחוסן הלאומי של מדינת ישראל. (יעלון, 2017). הביטחון הלאומי של ישראל מתייחס לביטחון הלאום היהודי משום שישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי מתוקף חוק השבות ומתוקף החפיפה הניכרת שבין החברה היהודית למדינה. ישראל היא דמוקרטיה אתנית המשלבת זכויות פוליטיות ואזרחיות ליחידים עם זכויות קולקטיביות מסוימות למיעוטים ועם מיסוד שליטתה של קבוצה אתנית אחת (היהודית) כקבוצה הדומיננטית. החברה הישראלית, מנגד, היא חברה המורכבת מרוב יהודי של כ- 80 אחוזים יהודים ומיעוט ערבי גדול של כ- 20 אחוזים. המיעוט הערבי נתפס, לאורך שנות קיומה של המדינה כבעל פוטנציאל לחבירה עם האויב החיצוני בעת מלחמה ומשבר. (קינן, 2011). היחסים בין ערבים ויהודים בחברה הישראלית הם יחסים חריפים במיוחד במודל של מיעוט על רקע אתני בחברה שסועה. הערבים כקבוצת מיעוט תופסים את המשטר ואת המשטרה ככלים המשרתים את האינטרסים של הקבוצה הדומיננטית ולא את האינטרסים שלהם ולכן מתפתחת תחושת ניכור כלפי המדינה והחברה. מצד שני, המשטרה כזרוע של השלטון תופסת את קבוצת המיעוט כאיום על ביטחון הפנים במדינה (באדי חסייסי, 2017). יחסי המדינה והרוב היהודי עם החברה הערבית-פלסטינית בישראל נוגעים ישירות לביטחון הלאומי, במובנו הרחב והעמוק של המושג. (אפרים לביא, 2017).

תופעת הפשיעה והאלימות בחברה הערבית ובכללן גם תופעת הנשק ואמצעי הלחימה הבלתי חוקיים, פוגעת בחוסנה של החברה הישראלית במישורים הבאים:

1) פגיעה בביטחון האישי של אזרחי המדינה – בפרק הראשון של עבודה זו, הוצגו ההשפעות של תופעות האלימות והנשק הבלתי חוקי על הביטחון האישי בחברה הערבית. פגיעה זו משתקפת גם בנתונים הסטטיסטיים המבטאים שיעורים גבוהים של פשיעה ואלימות בחברה הערבית ביחס לחברה היהודית. שיעורים אלה מתבטאים גם בשיעור מבצעי העבירות וגם בשיעור הקורבנות. תחושת חוסר הביטחון מעצימה את הניכור בין האזרח הערבי למדינה, משום שלתחושתו הוא אינו זוכה להגנה. על הרקע הזה צומחות תיאוריות קונספירציה הגורסות כי המדינה אינה פועלת למיגור האלימות ולאיסוף הנשק הבלתי חוקי באופן מכוון ומגמת.

בנוסף לכך, התפתחו בחברה הערבית מנגנונים אלטרנטיביים המחליפים את המדינה, עבור אדם מן היישוב המעוניין לדאוג לביטחון משפחתו. אחת הסיבות

שעליה מצביעים בחברה הערבית לכך שאזרחים נורמטיביים מחזיקים נשק, היא הגנה עצמית. בתכנית התחקירים "שטח הפקר" ששודרה בערוץ "כאן-11" בנושא גניבות נשק מצה"ל הובא ראיון עם צעיר ערבי בשם טאהר יונס שנאשם בעצמו בסחר בנשק ובו תאר את המצב כך:

יש אנשים נורמטיביים, רופאים, עורכי דין, יש שכבה של אנשים נורמטיביים שמחזיקה נשק בגלל שהם מפחדים מהסיטואציה שאנחנו כבר בה, אני מסתכסך עם השכן שלי אולי על אלף שקל אולי על הרכב, יש מצב שהוא יבוא והוא ירצח אותי בתוך הבית שלי אז אני חייב להחזיק נשק גם להגן על עצמי.

(2) ריבונות ומשילות – היקף ההחזקה והשימוש בנשק ובאמצעי לחימה בלתי חוקיים, בין אם על רקע פלילי ובין אם על רקע ביטחוני, כפי שקורה היום בישראל, היא תופעה שאף מדינה דמוקרטית לא יכולה להשלים עמה ואינה יכולה לאפשר את קיומה. האזרח הפשוט בחברה הערבית מקבל לא אחת את המרות של העבריינים ולא את מרותה של המדינה, הוא חושש יותר מעבריינים מאשר מכבד את החוק ואת רשויות האכיפה. האזרחים טוענים שנושא הנשק הבלתי חוקי הוא הנושא המאיים ביותר עליהם ועל ביטחונם האישי והמדינה חייבת לספק להם את הביטחון הזה. זו בדיוק הסיבה שהנשק הבלתי חוקי נמצא בידי אזרחים נורמטיביים לכאורה, כשהאזרח לא סומך על המדינה שתגן עליו, הוא מארגן נשק כדי להגן על עצמו. (אסור, 2019).

(3) קיומו של כוח חמוש שהולך ומתעצם לצד זמינות גבוהה של נשק ואמצעי לחימה, מאתגרים את אחד האינטרסים החשובים של המדינה והוא להכיל את ריבונותה על כל שיטחה ועל כל אזרחיה. שלמות ריבונות מוחלטת ושליטה מנהלית-צבאית יציבה בשטח נתון הם תנאים מוקדמים ליכולת של כל מדינה ליישם מדיניות ולהגשים את מטרותיה (Skocpol, 1985). הנשק ואמצעי הלחימה הבלתי חוקיים מקנים כוח לאנשים, שחלקם הם ארגונים של ממש להוות תחליף לריבונות המדינה בכך שהם מחליפים את מוסדותיה כדי לקדם את יעדיהם להתעצם ולהשיג יותר משאבים או גם כאשר הנשק הזה נועד כדי לספק ביטחון אישי לאזרחים.

כפי שתואר בפרק הראשון של עבודה זו, המשילות בחברה הערבית נמצאת במשבר שגורם, בין השאר להתפשטות תופעת הפשיעה והאלימות ומכאן גם לתופעת הנשק הבלתי חוקי. ככל שתופעות אלה מתגברות, הן מעצימות את משבר המשילות מאחר ואינן מאפשרות למדינה לפעול למימוש מדיניותה. מעגל זה הולך ומחריף במיוחד בשנים האחרונות.

4) התעצמות ארגוני הפשיעה – הנשק הבלתי חוקי, מהווה מרכיב מרכזי ומשמעותי בהתעצמות של ארגוני הפשיעה בחברה הערבית. כל פעילותם של ארגוני הפשיעה מבוססת על ההרתעה שהם מייצרים בסביבתם באמצעות שני מרכיבים: היכולת לפגוע במי שמתנגד להם ואינו נענה לדרישותיהם והעובדה שאין להם עכבות או קווים אדומים, עד לאן ירחיקו במעשיהם. אותם ארגוני פשיעה מזינים תהליכים רבים שמובילים בסופו של דבר לעלייה בשיעורי האלימות ולעליית הביקוש לנשק בלתי חוקי. לא אחת, נתפסים בעיני האזרחים, אותם ארגוני פשיעה או חמולות ככוח החזק בשטח ולא רשויות המדינה ועל פיהם יישק דבר. עם התעצמות ארגוני הפשיעה ערביים, גוברת המגמה של חדירה לתחומי עיסוק לגיטימיים וחיבור למערכות שלטוניות, בדגש לשלטון המקומי.

5) המרכיב האחרון הוא תיוגה של החברה הערבית כולה כחברה המבוססת על ערכים של כוחנות ואלימות, הפרסום בכל אמצעי התקשורת של אירועי ירי ומעשי רצח אכזריים המתרחשים כתוצאה מסכסוכים בין חמולות, ארגוני פשיעה או אפילו בין אזרחים משפחתיים מייצרים תמונה עגומה של החברה כולה. ביטוי לדברים אלו ניתן למצוא בדבריו של ראש הממשלה בנימין נתניהו בינואר 2016 בעקבות הפיגוע ברחוב דיזנגוף בתל אביב:

נגביר באופן דרמטי את אכיפת החוק במגזר הערבי. לא נקבל מדינה בתוך מדינה. לא נקבל מדינה שבה יש הסתה איסלמיסטית ונשק בלתי חוקי למכביר שבו יורים בשמחות וגם באירועי פשע... נגדיל באופ דרמטי את אכיפת החוק במגזר הערבי. נגביר את החוק בכל חלקי המדינה – בגליל, בנגב, במשולש, בכל מקום. נקים תחנות משטרה חדשות ונדרוש מכולם נאמנות לחוקי המדינה. (אפרים לביא, 2017).

ד. האיום הכלכלי

הקשר שבין התגברות תופעת האלימות ובכללה תופעת העבירות בנשק ואמצעי לחימה לעבירות כלכליות, תואר בהרחבה בחלקה הראשון של עבודה זו. התפוצה הנרחבת של פעילות כלכלית "שחורה" בחברה הערבית, בשילוב עם התחזקות ארגוני הפשיעה הערבים ומיקוד פעולתם בתחומים כלכליים יצרה מניע חזק ומשמעותי להתעצמות בנשק ואמצעי לחימה כדי ליצור מנגנון כוחני שיאפשר גבייה של כספים מחד ותחרות על שליטה במקורות הכסף מאידך (סלים גומד, 2018) (לוי, 2018) (עזרא, 2019).

בשנת 2014 הוקמה על ידי ממשלת ישראל, ועדה מיוחדת לבחינת צמצום השימוש במזומן במשק הישראלי. בפתח הדו"ח המסכם שהוגש לממשלת ישראל התייחסו חברי הוועדה להון השחור והשפעתו על כלכלת ישראל:

משמעותה של הכלכלה השחורה בישראל הינה אובדן הכנסות ממסים בהיקף של כ-21 עד 31 מיליארדי שקלים מדי שנה, סכום השקול כמעט לכל התקציב השקלי של משרד הביטחון, לתקציב משרד הבריאות או לתקציב משרד החינוך של מדינת ישראל. בסכום זה ניתן היה להפחית דרמטית את שיעור המע"מ, על כל המשתמע מכך לגבי יוקר המחיה, או לחילופין, להוריד את שיעור המס על ההכנסות מעבודה.

להמחשה נוספת, סך תקבולי מס ההכנסה מהשכירים במשק מסתכם בכ-21 מיליארדי שקלים - סכום דומה להפסד ממיסים בשל הכלכלה השחורה. היינו, על כל שקל מס הכנסה שנגבה משכיר - אזרח אחר מעלים שקל מקופת המדינה. אולם, הנזק למשק ולחברה בישראל מקיומה של כלכלה שחורה בהיקף כה נכבד אינו מסתכם בהפסד הכלכלי לבדו. כלכלה שחורה פוגעת בלכידות החברתית ובחוסן הלאומי ומערערת את לגיטימיות שלטון החוק וסדרי הממשל. היא פוגעת בשוויון בכלל, ובשוויון בנשיאה בנטל האזרחי בפרט. נשיאה בחובות האזרחיים של כל אחת ואחד היא קריטית לקיומה של מערכת מדינתית. מדינה כמו ישראל אינה יכולה לקבל פגיעות כאמור. על כן המאבק בכלכלה השחורה הינו יעד אסטרטגי.

(הוועדה לצמצום השימוש במזומן בראשות מנכ"ל משרד ראש הממשלה, 2014)

כמובן שהכלכלה השחורה בחברה הערבית היא רק חלק מהיקפה בכלכלת ישראל כולה וקשה מאוד לאמור מה גודלו של החלק הזה. ברור עוד כי גם בתוך הכלכלה השחורה בחברה הערבית, רק חלק ממנה קשור לפעילותם של ארגוני הפשיעה או התגברות הפשיעה האלימה. עם זאת, ניתן לקבוע באופן וודאי שקיים קשר חזק ומשמעותי בין התגברות אירועי האלימות והשימוש בנשק לפשיעה כלכלית כמו גביית הלוואות השוק האפור, הלבנת הון, גביית דמי חסות ושחיתות שלטונית. מגמת ההתגברות של התופעות הללו לצד המשמעויות של הכלכלה השחורה, כפי שתוארו לעיל, מהוות איום של ממש על הביטחון הלאומי.

נוסף על כך, החדירה של חמולות וארגוני פשיעה ערבים לתחומי עיסוק לגיטימיים לכאורה כחלק ממנגנון הלבנת ההון וכדרך לקבלת לגיטימציה להתעצמותם, פוגעת בפעילות הכלכלית של עסקים לגיטימיים. דוגמאות לכך ניתן לראות בהשתלטות של ארגוני פשיעה על מכרזי פיתוח תשתיות אפילו בפרויקטים לאומיים כחלק מחלוקת השטחים ותחומי השליטה ביניהם (עזרא, 2019).

פרק חמישי: ניתוח של מערכת מורכבת

עד עתה כללה עבודה זו תיאור של תופעה חברתית שבאה לידי ביטוי בתוצאות כמו מגמת העלייה בשיעור האלימות ובחומרתה ובשילוב של עלייה בזמינות הנשק ואמצעי הלחימה הבלתי חוקיים והשימוש בהם. התיאור כלל הצגה כמותית של המרכיבים השונים כמו אירועי אלימות או אירועי ירי לאורך ציר הזמן וכן את היחס בין החברה הערבית כנשוא העבודה מול החברה היהודית המהווה את הרוב בישראל כבסיס להשוואה וייחוס. בנוסף לכך, כללה העבודה תיאור של סיבות וגורמים שהשפיעו ועדיין משפיעים על התופעה המתוארת, חלקם מהווים קטליזטורים המגבירים את עוצמתם והיקפם של ביטוייה וחלקם גורמים מרסנים הבולמים או מעכבים אותם. קשרים אלה כללו את השפעתם של גורמים ותהליכים מחוץ לחברה הערבית כמו פעולות של צה"ל בהקשר של אבטחת כלי נשק ואמצעי לחימה או פעולות של מערכת אכיפת החוק והשפיטה, וגם גורמים ותהליכים בתוך החברה הערבית המקיימים קשרי גומלין ביניהם כמו תהליכים שגורמים להתגברותה של תופעת האלימות לצד עלייה בזמינות כלי הנשק הבלתי חוקיים. המכלול המתאר את החברה הערבית בהקשר של נושא העבודה דרך מאפייניה, התפתחותה, קשרי הגומלין בתוכה וקשרי הגומלין עם סביבתה הוא בעצם תיאור של מערכת. כדי להתמודד באפקטיביות עם בעיה הנובעת מפעולתה של מערכת, יש הכרח לנתח ולהבין את התמונה הכוללת דרך כלים וחשיבה מעולם המערכות המורכבות והחשיבה המערכתית. בספרם של ג'ון וויקלנד וריצ'רד פיש:

(1979) Change – Principles of Problem Formation and Problem Resolution

ניסו המחברים לשנות את הגישה הליניארית במדעי ההתנהגות באמצעות הפרדה בין שני סוגים של בעיות: בעיות ממעלה ראשונה ובעיות ממעלה שנייה.

בעיות ממעלה ראשונה – מצבים שבהם יש קשר ישיר, ליניארי, בין בעיה לפתרונה. זהו קשר של משוב שלילי, כלומר פעולה מתקנת שהיא בכיוון הפוך למחולל הבעיה כדי להחזיר למערכת את שיווי המשקל שלה.

בעיות ממעלה שנייה – מצבים שבהם לא נראה קשר ישיר, ליניארי, בין הבעיה ופתרונה. במקרים כאלה, מבנה המערכת עצמו חייב לעבור שינוי על ידי השפעה חיצונית שגורמת לשינוי בהנחות היסוד השולטות במערכת בכללותה. (פנחס יחזקאלי, 2007) (עמ' 42).

מטרתו של פרק זה היא לנתח את התופעה ואת הכיוונים האפשריים לשיפור האפקטיביות בהתמודדות עמה כבעיה ממעלה שנייה בשונה מהנחות ופעולות ממעלה ראשונה. לדוגמה, ההנחה כי ככל שנתפוס יותר כלי נשק או נחשוף יותר עבירות באמצעי הלחימה, נגרום לדעיכה של התופעה, היא הנחה ממעלה ראשונה. ובהמשך להנחה זו, תבוא ההנחה הבאה: אם למרות שתפסנו וחשפנו יותר עבריינים ויותר עבירות, התופעה לא דעכה, אזי צריך לתפוס ולחשוף יותר.

כאן המקום לחזור לציטוט שהובא במבוא לעבודה זו מספרו של פיטר סנג'י "הארגון הלומד":

השתדלות מאומצת ורבה יותר בפתרונות מוכרים, בעוד שהבעיות הבסיסיות נשארות בעינן או מחמירות, הוא סימן מובהק לחשיבה לא מערכתית, מה שאנו מכנים לעיתים כתסמונת "כאן צריך פטיש גדול יותר" (סנג'י, 2008) (עמ' 71)

א. מערכת, מערכת מורכבת וחשיבה מערכתית.

כבסיס לניתוח תופעת הנשק הבלתי חוקי כמערכת מורכבת, נגדיר בקצרה בשלב ראשון מהי מערכת, מהם מאפייניה העיקריים ואיזה סוגים של מערכות מוכרות, בדגש למערכת פשוטה ומערכת מורכבת.

למושג "מערכת" הגדרות רבות אשר בדרך כלל תלויות בתחום או בהקשר לנושא הנדון דרך ההסתכלות על המערכת. ההגדרה הכללית (על פי פורסטר - 1968) – **"מערכת היא קבוצת חלקים הפועלים במשותף להשגת מטרה משותפת"**. הקשרים שבין חלקיה, הם מהותה של המערכת שכן בהעדרם, מדובר באוסף של חלקים ולא במערכת. (פנחס יחזקאלי, 2007) (עמ' 25). מדען הונגרי בשם לודוויג פון ברטלנפי (Ludwig von Bertalanffy- 1975) ניסח את המושג מערכת ופיתח את הגישה הבין תחומית לניתוח מערכות כבסיס להבנת התופעות השונות המתגלות במערכת וגם מזהה את החוקים שעל פיהם היא פועלת ואת הגיונם הפנימי. ברטלנפי הגדיר מערכת כמכלול של אלמנטים אינטראקטיביים ולכן הבעיות שבפניהן ניצבת מערכת כלשהי הינן, לשיטתו, בעיות של יחסי גומלין בין מספר רב של משתנים. לכן הציע ברטלנפי כלי חשיבה לצורך הערכה וביקורת של מערכות המבוססים על שלושה פרמטרים: **כמות** – מספר האלמנטים המרכיבים את המערכת, **החומר** – אופי האלמנטים והאיכות או המהות - תכונות היחסים שבין המרכיבים. (נווה, 2001) (עמ' 24).

למערכת יש תכונות ומאפיינים עיקריים שכוללים (מתוך "העולם איננו לינארי" – פ. יחזקאלי ור. עפרון 2007, עמ' 26 - 30):

מטרה – המערכת מתקיימת לשם מימושה של תכלית מסוימת. המטרה מתווה את המסגרת לזיקה ההדדית בין החלקים המרכיבים את המערכת ומתווה את הכיוון שבו יתנהלו יחסיה של המערכת עם הסביבה.

גבולות – גבולות המערכת כוללים את כל החלקים המהווים חלק ממנה ופועלים במשותף להשגת המטרה. גבולותיה של מערכת עשויים להשתנות עם הופעה והתווספות של מרכיבים או גריעה של מרכיבים קיימים.

היררכיה – כל מערכת יכולה להיות מורכבת מכמה תתי מערכות שכל אחת מהן מתנהגת כמערכת בפני עצמה וכל תתי המערכות מרכיבות את המערכת הכוללת. ניתן לראות את המערכת כמכלול שלם או דרך הסתכלות על תת המערכות המרכיבות אותה.

קשרי גומלין – למערכת יש קשרי גומלין עם מערכות אחרות אשר משפיעות עליה ומושפעות ממנה. כפי שנכתב בסעיף הקודם, כל מערכת יכולה לתפקד כמערכת עצמאית אך גם כחלק ממערכת על כוללת שמורכבת מכמה מערכות.

תהליך – סך הפעולות המתבצעות במערכת כדי להפוך קלט לפלט. המערכת המקיימת קשרי גומלין עם סביבתה קולטת מהסביבה תשומות ומתרגמת אותם לתוצאות.

מנגנוני ויסות - למערכת יש מנגנונים המווסתים את השפעות הגומלין בין מרכיביה באמצעות משוב.

סוגי מערכות - ניתן להגדיר מערכת בכל תחומי החיים כמו מערכת ארגונית, מערכת כלכלית, חברתית ועוד. חלק מן ההגדרות מתייחסות למערכות פתוחות או מערכות סגורות, כאשר מערכת סגורה היא מערכת המבודדת מסביבתה ואינה מקיימת אינטראקציה עמה ואילו מערכת פתוחה היא מערכת שכן מקיימת חילוף חומרים וקשר עם סביבתה. המערכות החברתיות, בדומה למערכות בעולם הטבע הן לרוב מערכות פתוחות שמקיימות אינטראקציה סביבתית ואף מתפתחות כתוצאה מכך. בנוסף לכך ניתן להבחין בין מערכות המופעלות מבחוץ למערכות יוזמות המונעות מתוך מרכיביהן.

מערכות פשוטות ומערכות מורכבות – מערכת פשוטה היא מערכת במסגרת מוגדרת וקבועה שרכיביה פועלים באופן רוטיני כמו פעולת מנוע שבו כל חלק מבצע את תפקידו וכל החלקים יחד מרכיבים את פעולת המנוע. מערכת מורכבת היא מערכת דינאמית שמתפתחת ומשתנה תוך כדי פעולתה בהתאם לקשרי הגומלין בין מרכיביה ובינה לסביבה המקיפה אותה.

יחזקאלי ועפרון (העולם איננו ליניארי, 2007 עמ' 76 – 77) תארו את המושג מורכבות כשני חלקים או יותר המחוברים בדרך שמקשה על הפרדתם:

החשיבה הקלאסית לא מאפשרת להבין את המורכבות הזאת, אלא אם תבוצע הפרדה בין החלקים. אולם אם יופרדו החלקים ייהרס הקשר ביניהם והמורכבות, כפי שאנו מתחילים להבין אותה, תאבד כיוון שהיא מצויה בתווך, בקשרים.

המסקנה היא שניסיון לתאר מערכת מורכבת במושגי החשיבה המדעית הקלאסית, לא יצליח. חלקי המערכת המורכבת שזורים זה בזה, כך ששינוי בחלק אחד יתפשט בצורה טבעית דרך סדרה של אינטראקציות לחלקים האחרים. אלו בתורם ישפיעו על חלקים רחוקים יותר ואולי בסופו של דבר אף על החלק שהחל את השינוי (פנחס יחזקאלי, 2007)

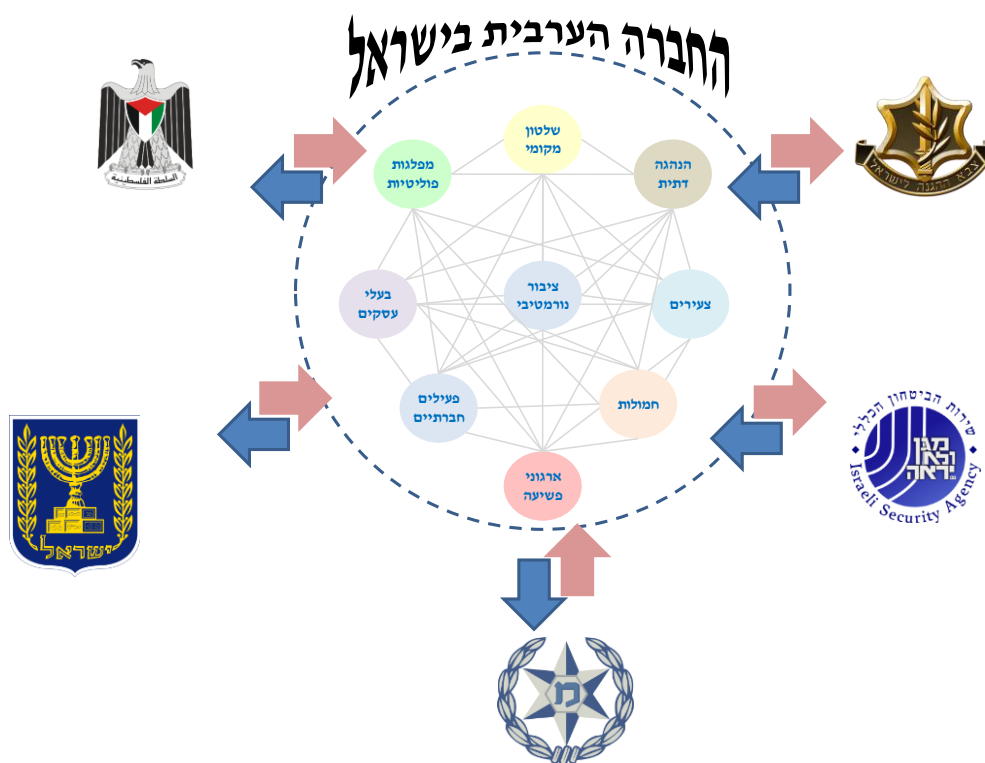
מורכבותה של המערכת הנובעת מהשפעת יחסי הגומלין בין מרכיביה ויחסיה שלה עם הסביבה החיצונית יוצרים אפקט שמתבטא בתוצאות. התוצאות הללו יכולות להיות הבעיות שעמן אנו נדרשים להתמודד. החשיבה האנושית נוטה באופן טבעי לפשט את המערכת כדי להבחין בין סיבה ומסובב, בין גורם לתוצאה ועל ידי כך לבחור בפתרון פשוט. הפתרונות הפשוטים עשויים להצליח בטווח הקצר ולהביא להקלה מסוימת אולם בטווח הארוך הם גורמים לנזקים משמעותיים שמעצימים מחדש את הבעיה. כדי להתמודד עם בעיות מורכבות בראייה כוללת ולא באמצעות בחירת פתרון ממעלה ראשונה לבעיה ממעלה שנייה, התפתחה החשיבה המערכתית. בספרו "הארגון הלומד" תאר פיטר סנגיי את הכללים המאפיינים סביבה מערכתית תחת הכותרת "כללי התחום החמישי". כללים אלה ממחישים את הדפוסים הלא טריוויאליים של מערכות מורכבות אל מול הפתרונות האפשריים הכרוכים בהתערבות:

1. הבעיות של היום נובעות מהפתרונות שניתנו לבעיות שהיו בעבר. אותם פתרונות גורמים להעתקה של הבעיות ממקום למקום ואם התפתחה בעיה במקום אחד, יש לבחון מה היו הפתרונות שניתנו לבעיות אחרות בעבר.
2. המשוב המפצה - ככל שמפעילים לחץ כתוצאה מהתערבות בפעולת המערכת, נקבל תגובה של המערכת שמקזזת את התועלת שבהתערבות וככל שהלחץ יגבר כך לוחצת המערכת בחזרה.
3. פתרונות לא מערכתיים עשויים להביא לשיפור בטווח הקצר אך לאפקט דומינו שיביא לנזק בטווח הארוך. פתרון לא מערכתי מטפל בתסמינים תחילה ולא מספק מענה לסיבת השורש של התופעה ולכן בטווח הזמן הארוך יותר הבעיה תופיע שוב או שתיווצר בעיה חדשה וחמורה יותר.
4. אימוץ פתרונות מוכרים שאולי עבדו בעבר ואינם מהווים מענה עבור הבעיות הבסיסיות בתופעה הנוכחית. הפתרונות המוכרים הם בבחינת "חיפוש המטבע מתחת לפנס" ולא היכן שנמצאת הבעיה האמיתית.

5. הפתרון הלא מערכתי עלול להיות גרוע יותר מהתופעה עצמה בכך שהוא נותן מענה לסימפטום במצב הנוכחי אבל מעמיק את הבעיה ויוצר תלות בקיומו של הפתרון. זהו סוג של "התמכרות לתרופה".
  6. החתירה לפתרון מהיר הנוגד את קצב ההתפתחות וההכלה של המערכת עלול לגרום למשוב שיבלום את פעולות ההתערבות ואף עלול לגרום לנזק.
  7. הקשר בין סיבה ומסובב, בעוד שבפתרונות מהמעלה הראשונה הקשר בין הסיבה למסובב הוא קשר ישיר ומיידי, הרי שבמערכות מורכבות הקשר הוא רחוק ומחייב להשתחרר מהתפיסה המוכרת.
  8. חשיבה מערכתית מלמדת כי הדרך להשגת השפעה אפקטיבית היא באמצעות פעולות ממוקדות היטב במקום ובזמן, שמשגיגות השפעה גדולה. זהו עיקרון ה"מנוף" (Leverage). ההתמודדות עם בעיה קשה היא לאתר את המקום שבו נמצא המנוף הגדול ביותר, שהטיפול בו יוביל לשינוי הגדול ביותר.
  9. חשיבה מערכתית מחייבת הסתכלות רחבה על תהליכים ולא על תמונת המצב ברגע נתון. "חשיבה מערכתית" היא גם "חשיבה תהליכית" – כדי לאתר את המקומות הנכונים שבהם אפשר להשפיע, צריך להתבונן בתהליך. הסתכלות כזו מאפשרת להשפיע על המערכת מכמה כיוונים ולא להיקלע להחלטות של בחירה דיכוטומית.
  10. הסתכלות על המערכת כמכלול רחב של תהליכים ויחסי גומלין ולא דרך זווית ראייה צרה מתחום אחד. בהתייחס לארגונים, החשיבות היא להסרת המחיצות הארגוניות בין תחומי הפעילות השונים כדי לשפר את הראייה המערכתית הכוללת.
  11. התרופה מצויה במערכת ולא בהטלת האחריות או האשמה על גורמים חיצוניים שהובילו להיווצרותה של הבעיה.
- בעולם הניהול מוכרת מזה דורות רבים, הנטייה לרדת לפרטים באופן דווקני כמודל המהווה דוגמה ליסודיות ושיטתיות. בתפיסת ההתמודדות עם אתגרים במערכות מורכבות, הדקדקנות והירידה לפרטים מיותרת לחלוטין. יש לראות את המערכת באופן רחב ושלים ולהגדיר חוקים ספורים אשר קיומם יוביל לשינוי העתידי ובלבד שיהיו אלה החוקים הנכונים. (פנחס יחזקאלי, 2007).

ב. תיאור המורכבות בתופעת הנשק ואמצעי הלחימה הבלתי חוקיים

תופעת הנשק ואמצעי הלחימה הבלתי חוקיים בחברה הערבית היא אחד הביטויים של בעייה מערכתית רחבה ומורכבת. מאפייניה של בעיה זו כוללים רכיבים רבים המקיימים ביניהם קשרי גומלין ויוצרים השפעה הדדית שגורמת למערכת להשתנות ולהתפתח.

איור 1: החברה הערבית בישראל כמערכת מורכבת

התרשים מתאר באופן כללי את החברה הערבית כמערכת ואת השחקנים המרכזיים בתוכה המשפיעים על התופעה. לדוגמה, חולשת השלטון המקומי והעדפת אינטרסים חמולתיים על פני האינטרס הציבורי הרחב פוגעים בטיפול בצעירים ונוער שנוטים להיות מעורבים יותר בעבריינות ואף נדחקים לזרועותיהם של ארגוני הפשיעה. בסביבתה של המערכת הזו יש מערכות מקבילות שמשפיעות על החברה הערבית ומושפעות ממנה והן המשטרה ומערכת אכיפת החוק, צה"ל, שב"כ, משרדי הממשלה והפלסטינאים באזור יהודה ושומרון

(כמקור משמעותי לנשק). הממשקים בתוך המערכת והממשקים שבין המערכת לסביבתה נסקרו בפרקים הקודמים בהרחבה.

כדי לתאר את המורכבות, יוצגו בפרק זה מספר ניתוחים מנקודות מבט שונות תוך התייחסות למאפייניה של מערכת מורכבת כפי שתוארו בפרק הקודם.

ג. עלייה בתשומות ובתפוקות אך הבעיה הולכת ומחמירה – ההרתעה לא עובדת

אין חולק על כך כי בשנים האחרונות (במיוחד) משקיעה משטרת ישראל מאמצים רבים לטפל בתופעת הנשק הבלתי חוקי ואירועי הירי ביישובים הערביים. המאמצים הללו מתבטאים במיקוד פעילות היחידות באירועי הירי ובהגדרת יעדים מזידיים לכל תחנה רלוונטית. בנוסף לכך השקיעה המשטרה בהקמת תחנות ויחידות חדשות ותגברה תחנות קיימות שעובדות במגזר הערבי, הקימה מנהלת מיוחדת שכל מטרתה הוא הובלת תהליכים לקידום השיטור בחברה הערבית, לרבות גיוס של מאות שוטרים ערביים.

פעילות זו הניבה עלייה בתפוקות שבאו לידי ביטוי בעלייה בתפיסות כלי נשק ועלייה בחשיפת עבירות בתחום הנשק ואמצעי הלחימה. עם כניסתו של המפכ"ל רוני אלשיך לתפקידו בשנת 2015 והנהגת "תפיסת האמון" כאסטרטגית הפעולה של משטרת ישראל נקבעו יעדים ייחודיים לכל תחנה ותחנה. יעדים אלה נבחרו בהתאם לבעיות המקומיות המטרידות את האזרח הנורמטיבי (אג"ת משטרת ישראל, 2016). בין היתר, נקבעו יעדים להורדת היקף תופעת הירי ביישובים ובשכונות הערביות. תחנות המשטרה גיבשו תכניות פעולה שהתבססו גם על תפיסת המניעה המצבית ופרסו כוחות וניידות משטרה בהתאם למיפוי המקומות והזמנים שבהם אירעו מקרי ירי, כדי לדחוק את משם את העבריינים. בשנת 2016, השנה הראשונה להשקת התכנית עברה משטרת ישראל תהליך הטמעה והפנמה. שנה אחר כך, בשנת 2017 חלה ירידה משמעותית באירועי הירי שהפיחה אופטימיות רבה באשר למידת האפקטיביות של התפיסה. ב 2018, שוב התהפכה המגמה וכבר מתחילתה התאפיינה בעלייה משמעותית באירועי הירי, אשר בחלק מן המקרים חזרו לרמתם כמו בשנת 2016 או אף למעלה מכך. (חטיבת המודיעין משטרת ישראל, 2019) במקרים רבים חוזרת ועולה השאלה במשטרת ישראל, מה קרה? מה גרם לשינוי המגמה?

כפי שתואר בסקירה התיאורטית אודות מערכת, מערכת מורכבת וחשיבה מערכתית, אחד המאפיינים לכך שמאמצים פתרון ממעלה ראשונה לבעיה ממעלה שנייה הוא שיפור בטווח הקצר ותחושת הקלה אך השיפור הזה אינו מבטא שיווי משקל חדש של המערכת ובסופו של דבר בטווח זמן ארוך יותר המגמה אף מחמירה. הטיפול באירועי הירי היה מיקוד

בסימפטום הנובע משילוב של נשק זמין וחברה שבה שיעורי אלימות גבוהים ולא בסיבות השורש שגורמות לסימפטום הזה להופיע. בנוסף לכך, התפיסה גורסת שכל תחנת משטרה שאחראית על אזור גיאוגרפי נתון תטפל בבעיות הייחודיות שלה ובהתאם למאפיינים הייחודיים שלה. גישה זו מתבססת על מחקרים רבים המלמדים שהרתעה משטרית אפקטיבית מושגת בעיקר על ידי מיקוד במוקדים מובהקים של פשיעה ואי-סדר ושההתבוננות צריכה להיעשות ברמת היחידה הגיאוגרפית המצומצמת ביותר וככל שהמיקוד יהיה מובהק יותר כך האפקטיביות במניעת פשיעה על ידי הרתעה תגבר. (לוי-אריאל, 2017). מכאן ההנחה ששכום הפעולות וההשפעות של כל תחנה באופן קונקרטי תוביל להשפעה חיובית מצטברת ברמה לאומית. אולם, ייתכן שתיאוריה זו מתאימה יותר לאירועים מזדמנים של פשיעת רחוב כפי שמתואר במודל "הנקודות החמות" (Hot Spots) על ידי וויסבורד ושרמן:

(General deterrent effects of police patrol in crime "HOT SPOTS": A randomized, controlled trial)

ופחות אפקטיביים כאשר מדובר בתופעת פשיעה מורכבת יותר המושפעת מתהליכים חברתיים עמוקים וממושכים. בתפיסה הנדרשת להתמודדות עם בעיות מורכבות, לא ניתן לפרק את המערכת למרכיביה כחלקים עצמאיים ולצפות ששכום ההשפעות של פעולותיהם ייצרו שלם ארגוני אחד גדול. השפעות גומלין בין תחנות, יישובים ותהליכים הם שיוצרים את התמונה הכוללת.

טיפול מערכתי יותר, אך לא מספק, ניתן על ידי היחידות המרכזיות במחוזות המשטרה שהתמקדו בסוחרי הנשק ואמצעי הלחימה ובהברחתם לתחומי ישראל. אלו הן פעולות ברובד עמוק יותר כיוון שהן משפיעות על מקורות הנשק ועל הספקתו למבצעי הירי. גם כאן, הפעולות האופרטיביות הניבו שלל פרשיות שכללו מעצרים וחשיפה אך לא יצרו השפעה אפקטיבית על המגמה הכללית שהיא החמרת התופעה. דו"ח מבקר המדינה הצביע על פעולות שאינן מתואמות בין המחוזות כנדרש במיקוד במקומות הנכונים לשם יצירת מנופי השפעה, אלא, בפעולות אוטונומיות של כל מחוז בהתאם לשיקול דעת מפקדיו.

גם תיקון החקיקה שעבר בתחילת 2018 התמקד בהחמרת הענישה בסימפטום – בעבירת הירי עצמה ולא בסיבות השורש שגורמות להופעתה.

המיקוד התפיסתי בפתרון ממעלה ראשונה, אינו נחלתה הבלעדית של המשטרה. כפי שמשתקף מדו"ח מבקר המדינה עצמו שרובו המכריע ממוקד בשיפור הדרכים להגברת התפוקות – קרי, יותר חשיפה, יותר מעצרים ויותר כתבי אישום (וגם ענישה יותר מחמירה). הדו"ח אינו מציב זרקור משמעותי דיו על התהליכים והגורמים שהביאו את החברה

הערבית בישראל למצב הנוכחי ועל דרכי ההתמודדות עמם. עיון בממצאי הביקורת מוביל למסקנה אחת ברורה שהיא – העדר ראייה כוללת של החמרת הפשיעה בחברה הערבית ברמה הלאומית והעדר אסטרטגיה לאומית להתמודד עמה. אך מסקנות הדו"ח ממוקדות ברובן בפעולות טקטיות שתכליתן להגביר את התפוקות. על כך מעיד הציטוט הבא מן הדו"ח:

ניכר כי המשטרה משקיעה מאמצים רבים בחשיפת אמל"ח. ואולם העלייה המתמשכת בשנים האחרונות במספר אירועי הירי מעידה על הקושי של המשטרה להתמודד באופן אפקטיבי על סוגיה זו. על המשטרה להמשיך להשקיע בחשיפת אמל"ח בחברה הערבית וכן להשקיע בנושאים הנוספים שיכולים לתרום להפחתת אירועי הירי בחברה זו (מבקר המדינה, 2018).

המודל הבסיסי של תורת ההרתעה בתחום הפשיעה מבוסס על שלושה רעיונות מרכזיים – ודאות הענישה, חומרתה ומיידיותה. הוודאות מתייחסת לאפשרות התפיסה ומימוש הסנקציות הקבועות בחוק בשל ביצוע העבירה, דהיינו – סיכויי העברין להתפס ולהיענש. חומרת הענישה מתייחסת ל"מחיר הלכידה", דהיינו לכובד ההשלכות המשפטיות הנובעות מהסנקציות שנקבעו בחוק. מיידיות מתייחסת לפרק הזמן שבין ביצוע העבירה לבין יישום הענישה בגינו. (לוי-אריאל, 2017) (לרנאו, 2016).

רוב המחקרים מראים כי הגורם המשמעותי ביותר ליצירת הרתעה אפקטיבית מפני ביצוע עבירות היא ודאות הענישה וכי ההשפעה של חומרת העונש נמוכה יחסית. בנוסף לכך, מראים המחקרים כי אפקט ההרתעה אינו זהה בעבירות שונות והוא נחלש מאוד בכל הנוגע לעבירות רחוב ועבירות אלימות. (לרנאו, 2016). בתנאים נכונים, התפיסה של ודאות הענישה קשורה סיבתית להפחתה בשיעור הביצוע של עבירות, הגדלת הסיכוי להתפס מפחיתה את הסיכויים שאנשים יעברו על החוק. התנאים ליצירת הרתעה אפקטיבית כוללים: פרסום נרחב בקרב הציבור הרחב שההרתעה מכוונת אליו. אכיפה שאינה ניתנת לחיזוי על ידי העבריינים הפוטנציאלים ולכן יקשה עליהם לחמוק ממנה. שילוב של פעולות גלויות וסמויות. התמקדות בזמנים ומקומות שבהם השפעת ההתערבות תהייה מיטבית. אכיפה מתמשכת וארוכת טווח ולא כמבצעים נקודתיים. למימד הזמן יש חשיבות מרובה, שכן מחקרים מראים כי האפקט ההרתעתי גדול יותר בתחילת ההתערבות באמצעות אכיפה ועם הזמן פוחתת עוצמתו. ההרתעה הראשונית מייצרת חוסר וודאות בקרב העברין באשר לסיכויים שייתפס. העבריינים לומדים את המצב החדש באמצעות ניסוי וטעייה ומתאימים את פעולותיהם למצב החדש. לכן, ההרתעה נשחקת לאורך זמן אם היא הופכת לשגרת פעילות ולא יוצרת שינוי תפיסתי. (לוי-אריאל, 2017).

תיאוריה זו מלמדת כי יצירת הרתעה אפקטיבית היא פעולה מורכבת המחייבת פעולה מערכתית מתואמת, שיטתית וממושכת של גורמי האכיפה. הפעולות הטקטיות אכן אמורות להתבצע בהתאם למיקוד של כל יחידה ותחנת משטרה בהתאם למאפייניה הספציפיים אולם המערכה הכוללת חייבת לכלול רבדי פעולה נוספים שכל תכליתם להגביר את ההרתעה באמצעות חיזוק התפיסה הסובייקטיבית שהסיכוי להיתפס, לעמוד לדין ולהיענש הוא גבוה וחישוב רציונאלי פשוט יוביל אותם להבנה שהעונש הצפוי להם רב מן התועלת שהם עשויים להפיק מביצוע העבירה (לרנאו, 2016). מדידה, לכאורה, של עוצמת ההרתעה רק באמצעות כימות תפוקות האכיפה הוכחה כלא אפקטיבית דייה.

ד. ניתוח התופעה על פי מודל של ביקוש והיצע¹²

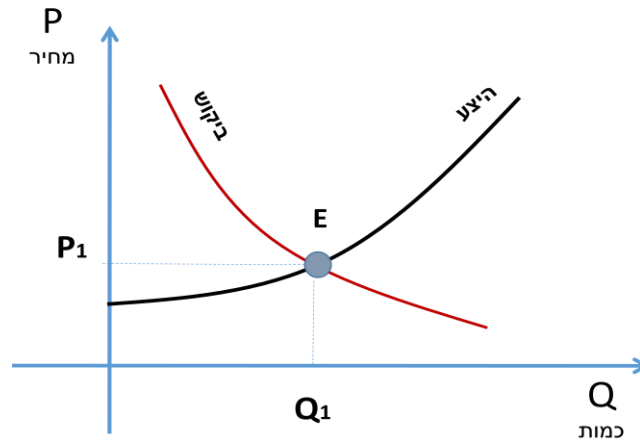
תופעת הנשק ואמצעי הלחימה הבלתי חוקיים, קשורה בהיבטים רבים למאפיינים כלכליים, הן בהיבטי השימוש בנשק ובעוצמה שהוא מייצר לבעליו כדי לצבור הון כלכלי והן מעצם הסחר בנשק כנתיב מרכזי להשפעה על זמינותו בחברה. אחת הגישות הרווחות במשטרה ובצה"ל לבחון את מידת השפעת המאבק להקטנת זמינות הנשק היא באמצעות בדיקת "מחיר השוק" של נשק בלתי חוקי. התפיסה גורסת כי ככל שתתבצע פעילות לאיתור ותפיסת כלי נשק, תקטן זמינותו ההיצע יירד והמחיר יעלה. ההנחה היא שעליית המחיר בעצמה תשפיע גם על ירידת הביקוש, ולכן "מחיר השוק" של הנשק נתפס כאינדיקאטור לאפקטיביות. בתת פרק זה ננסה לבחון את ההנחה, האם הקטנת הזמינות גורמת לעלייה במחיר היא מדד לאפקטיביות.

מערכת כלכלית, כידוע היא מערכת מורכבת הכוללת שחקנים רבים, כמו – לקוחות, ספקים, יצרנים, סוחרים ועוד שביניהם מתקיימים קשרים ותהליכים רבים הקובעים כיצד תתפתח המערכת לאורך זמן. גם במערכת הכלכלית הסטנדרטית יש גישות לקביעת מדיניות התערבות כדי להובילה לנקודת שיווי משקל רצויה.

מערכת כלכלית של ביקוש והיצע ביחס למוצר מסוים מתוארת באמצעות התרשים הבא:

---

¹² תת פרק זה נכתב בהכוונתו האדיבה של דר' אייל ארגוב מבנק ישראל, חברי לספסל הלימודים במכללה לביטחון לאומי מחזור מ"ו (2018-2019)

תרשים 30: מודל שיווי המשקל הכלכלי

חוק הביקוש קובע כי ככל שמחירו של מוצר יהיה גבוה יותר, כך כמות היחידות שיבקשו הצרכנים לקנות תקטן ולהיפך, ככל שמחירו של המוצר יהיה נמוך יותר כך כמות היחידות שיבקשו הצרכנים לקנות תגדל. עקומת הביקוש היא עקומה יורדת משמאל לימין.

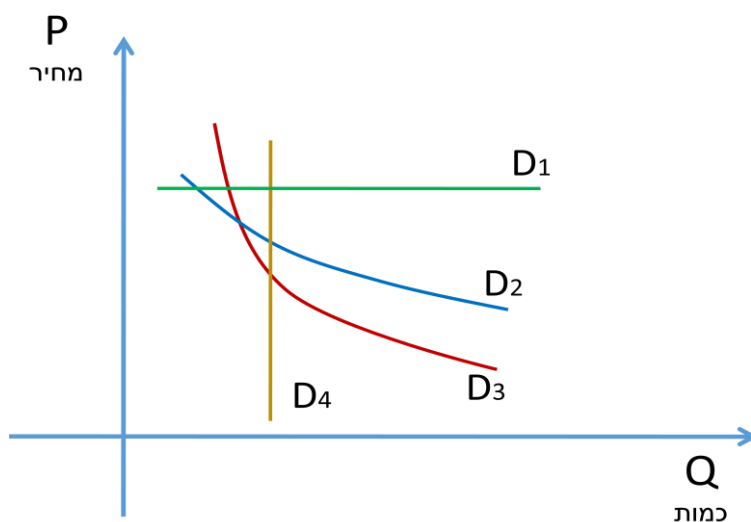
חוק ההיצע קובע כי היקף ההיצע של היצרנים בשוק תלוי במחיר וככל שמחירו של מוצר יהיה גבוה יותר, כך יהיו היצרנים מעוניינים לייצר כמות גדולה יותר שלו ולהיפך, ככל שמחירו של המוצר יהיה נמוך יותר, כך יהיו היצרנים פחות מעוניינים לייצר עוד ממנו. עקומת ההיצע היא עקומה עולה משמאל לימין.

שיווי משקל. כוחות השוק פועלים להתכנסות הכמות והמחיר בפועל להתייצב על נקודת המפגש בין ההיצע לבין הכמות (נקודה E באיור). למשל, ירידה בהיצע (תזוזה שמאלה של עקומת ההיצע באיור) יביא בסופו של דבר להתכנסות של המערכת לשיווי משקל חדש בו המחיר גבוה יותר והכמות נמוכה יותר.

מוצרים חליפיים ומוצרים משלימים – מוצרים חליפיים מהווים אלטרנטיבה למוצר קונקרטי ולכן כאשר המחיר של המוצר עולה אז **הביקוש** למוצר השני (החליפי) עולה. למשל, אם המחיר של נשק תקני (נניח M-16) עולה, אז הביקוש ל"קרלו" עולה מאחר והוא מהווה תחליף. מוצרים משלימים אינם מהווים תחליף אלא, השלמה למוצר הקונקרטי ולכן אם המחיר של אותו מוצר עולה, אז **הביקוש** למוצר המשלים יורד. למשל, אם המחיר של נשק מסוג M-16 עולה אז הביקוש למחסניות או תחמושת של M-16 יורד.

מושג נוסף הרלוונטי לענייננו נקרא "**גמישות**" הביקוש או ההיצע. ככל שהביקוש למוצר גמיש יותר כך ההשפעה של עליית המחיר על צריכתו חזקה יותר. למשל, אם העלייה במחירו של מוצר גורמת לירידה משמעותית בכמות המבוקשת ממנו, אזי מדובר במוצר עם

עקומת ביקוש גמישה. כך גם להיפך, אם העלייה במחיר משפיעה במידה מועטה, או לא משפיעה בכלל, על שיעורי הביקושים לאותו מוצר, אזי הביקוש ייחשב כקשיח.

תרשים 31: רמות שונות של גמישות הביקוש

תרשים 27 מתאר ארבע עקומות ביקוש הנבדלות זו מזו במידת גמישותן – D_1 היא עקומת ביקוש גמישה לחלוטין ו D_4 היא עקומת ביקוש קשיחה לחלוטין. ב D_1 , כל עלייה במחיר השוק מבטלת כליל את הדרישה למוצר ואילו ב D_4 העלייה במחיר השוק לא משפיעה כלל על הכמות הנדרשת.

המאפיין של מוצרים עם ביקוש גמיש הוא בדרך כלל של מוצרי מותרות שהשימוש בהם אינו צורך קיומי או הכרחי ואילו מוצרים עם ביקוש קשיח יהיו בדרך כלל מוצרים הכרחיים, כמו מוצרי צריכה בסיסיים שאין להם תחליף.

הדבר דומה גם ביחס להיצע, ככל שההיצע גמיש יותר, השינוי במחיר יגרום לתגובה בכמות המוצעת – עלייה במחיר תגרום להגדלת ההיצע וירידת המחיר תגרום לירידה בהיצע. היצע קשיח לחלוטין הוא היצע שאינו משתנה אם המחיר עולה או יורד. (יניב, 1982)

נבחן עכשיו את תופעת הנשק הבלתי חוקי בחברה הערבית בישראל דרך חוקי המודל הכלכלי של ביקוש והיצע במטרה לענות על השאלה האם התפיסה שתוארה קודם היא תפיסה אפקטיבית.

פעילות אכיפה שגורמת להקטנת הכמות הנשק, כמו- חיפושים ותפיסות של ספקי נשק, או חשיפות וסגירת מחרטות שמייצרות נשק היא התערבות שמגבילה את גורמי הייצור

והאספקה ולכן היא מקטינה את ההיצע וגורמת לעליית המחיר עבור כמות נתונה. עתה נשאלת השאלה מה קורה לביקוש וכיצד תגיב המערכת כולה בשווי המשקל החדש:

אפשרות ראשונה – הביקוש לנשק הבלתי חוקי הוא ביקוש גמיש ולכן העלייה במחיר תגרום לירידה בביקוש (תזוזה שמאלה על גבי עקומת הביקוש). המחיר הגבוה יגרום לירידה במספר האנשים שירצו להשיג נשק בלתי חוקי והם יוותרו. המשמעות היא שאכן ההתערבות אפקטיבית והיא מקטינה את כמות הנשק הזמין בשווי המשקל החדש.

אפשרות שנייה – הביקוש לנשק בלתי חוקי הוא ביקוש קשיח ולכן העלייה במחיר לא תשפיע על הכמות המבוקשת (או שתשפיע במידה מועטה שאינה משמעותית). המשמעות היא שההתערבות לא אפקטיבית מאחר שאינה גורמת להקטנת כמות הנשק הזמין בשווי המשקל החדש, למרות שכעת אנשים משלמים עליו יותר.

מאחר ואנו עוסקים במערכת מורכבת, ננסה לבחון מה יקרה בהמשך ולא נסתפק רק בשלב הראשון של התגובה לתופעה. באפשרות הראשונה, הירידה בביקוש תגרום להיווצרות של נקודת שיווי משקל חדשה משמאל ומעל לנקודת שיווי המשקל הנוכחית, דהיינו מחיר גבוה יותר וירידה בכמות המוצעת ובכמות המבוקשת. באפשרות השנייה, לעומת זאת, נוצר פער שנובע מאי ירידה בביקוש אך ירידה בהיצע. המשמעות היא שייווצר מחסור. העלייה במחיר מחד והביקוש הגבוה מאידך ישפיעו בשלושה כיוונים:

1. הפיתוי לעסוק בייצור, בגניבה ובהברחה של נשק יגבר כתוצאה מהגידול ברווח הצפוי ויגרום להגדלת גורמי הייצור. הווה אומר שאנשים נוספים ייכנסו למעגל העיסוק באספקת הנשק הבלתי חוקי.
2. הגדלת פוטנציאל הרווח יגרום לגורמי הייצור הקיימים להגביר את מאמציהם כדי לספק את הביקוש ולכן הם ייצרו, יגנבו ויבריחו יותר כלי נשק.
3. יתפתחו דרכי פעולה כדי לספק אלטרנטיבות, דהיינו מוצרים חליפיים לנשק התקני – למשל, נשק מאולתר וזול, הסבת נשק ספורטיבי ושימוש במטענים, רימונים זיקוקים ושאר מרעין בישין.

בחינה של המגמות בשוק הנשק הבלתי חוקי בישראל מלמדת שההתרחשויות בפועל תואמות יותר למודל המתואר באפשרות השנייה מהסיבות הבאות:

1. כפי שתואר קודם לכן, המשטרה ממוקדת מאוד בנושא הנשק הבלתי חוקי ופועלת במרץ רב ומגדילה משנה לשנה את היקף התפיסות והחשיפה, אך התופעה רק הולכת וגוברת. יש אינדיקציות רבות המלמדות על עלייה משמעותית במחיר השוק של הנשק הבלתי חוקי אך הכמות בפועל לא קטנה.

2. תיאור הגורמים המשפיעים על בני החברה הערבית לרצות להשיג נשק בלתי חוקי ועל עוצמתם מלמד שמדובר בצורך בסיסי כמו הגנה על הקיום, הגנה על המשפחה ויכולת להתמודד עם איומים אשר לתפיסתם אינם מקבלים מענה מהממסד. אלו הם מאפיינים של ביקוש קשיח למוצר שנחשב כהכרחי.

3. בשנים האחרונות התפתחה מאוד תעשיית ייצור ה"קרלו" בשטחי יהודה ושומרון ובמקביל תעשיית ההסבה של נשקי ספורט לנשק חם (איירסופט). שני תהליכים אלה מלמדים על התווספות גורמי ייצור כדי לספק את הביקוש ולהוריד את המחיר. אכן, ה"קרלו" נחשב כנשק זמין וזול מאוד יחסית לנשק תקני ולכן עליית מחיר ה M-16 לא מקטינה את זמינות הנשק אלא, מגדילה את הביקוש לאלטרנטיבה הזולה יותר. ה"קרלו" וכלי הנשק המוסבים הם מוצרים חליפיים לנשק התקני.

4. התגברות נתיב ההברחות מירדן מעידה על הגברת המאמץ של גורמי הייצור הקיימים ומשלימה את התמונה שתוארה קודם לכן.

5. כניסה לשוק של מוצרים חליפיים נוספים כמו מטעני חבלה, רימונים וזיקוקים מורגשת מאוד בשטח וקיימת עלייה משמעותית מאוד בשימוש בהם. מסוכנותם של אותם תחליפים אף עולה על המסוכנות הנובעת מן הנשק התקני (לעניין זה ראה דירוג החומרה על פי הנחיית פרקליט המדינה).

מכאן, עולה שהתפיסה הממוקדת בהקטנת ההיצע ובהעלאת המחיר אינה אפקטיבית ואף גורמת לתגובה הפוכה שמחמירה את התופעה. העלייה במחיר בתנאים של ביקוש קשיח יחסית גורמת להתרחבות השוק ולא לצמצומו. זהו יישום של פתרון ממעלה ראשונה בניסיון לטפל בבעיה מורכבת. עם זאת, לאחר הבנת התמונה הכוללת, ניתן לשפר את האפקטיביות באמצעות ניהול מערכה הממוקדת בצמצום הביקושים.

אם נצליח להוריד את רמת הביקוש לנשק, בכל מקרה נביא להגברת האפקטיביות שתתבטא בצמצום זמינותו. הורדת הביקוש תגרום לירידת המחיר, אם ההיצע קשיח, אזי המשמעות היא שירידת המחיר לא תקטין את ההיצע וזמינות הנשק לא תשתנה. זהו מצב לא סביר כיוון שמצב כזה יוצר מצב של עודף היצע ואטרקטיביות נמוכה לגורמי הייצור שחשופים לסיכון (שייתפסו על ידי הרשויות). גם אם בטווח הזמן המיידי לא תהייה תגובה, הרי שזמן קצר אחר כך הפעולות לייצור, גניבה והברחת נשק לא ייצרו את רמת הפיתוי הנדרשת מול רמת הסיכון ולכן בסופו של דבר ההיצע יירד. כאשר קיים ביקוש למוצר מסוים, על פי רוב יימצאו האנשים והדרכים לספק אותו, כאשר לא קיים ביקוש, אין לאף אחד אינטרס לספק אותו.

ישנן דרכים שונות להתערבות כדי לצמצם את הביקוש באמצעות מיקוד באנשים ובמניעים שמייצרים אותו:

1. הגברת והחמרת האכיפה דווקא בעבירות שלא נחשבות כחמורות ביותר – עבירות ההחזקה של נשק ואמצעי לחימה. ניתן לעשות זאת באמצעות הגברת ודאות התפיסה והענישה וגם באמצעות הוספת סנקציות. למשל – הוספת רכיב של ענישה מנהלית בנוסף לענישה הפלילית בגין עבירות החזקה, כמו חילוט כל רכוש רלוונטי לעבירת ההחזקה, הטלת קנסות כבדים, שלילת רישיון נהיגה (כמו בעבירות מסוימות לפי פקודת הסמים) ועוד.
2. ניהול מערכה חינוכית והסברתית בחברה הערבית שתוקפת באופן ממוקד את עבירת החזקת הנשק על ידי אנשים נורמטיביים לכאורה. על מערכה זו לערער את הלגיטימיות של החזקת הנשק ולהוביל לשינוי תפיסתי.
3. ביצוע פעולות אופרטיביות מתוחכמות ועתירות טכנולוגיה שיגרמו למחזיקי הנשק לחשוש מנשק מטופל שיביא לתפיסתם.
4. יצירת קו דיווח אנונימי או לחלופין הצעת גמול כספי מפתה לאדם שימסור מידע אשר יוביל לתפיסת נשק ולמעצר חשוד.
5. להשקיע מאמצים גדולים בהמשך פיתוח השיטור בחברה הערבית לשם הגברת האמון, הגברת הנוכחות באמצעות סיורים ושוטרים קהילתיים ופיתוח מנגנונים בשיתוף עם הקהילה לפתרון אפקטיבי של סכסוכים על מנת להקטין את הצורך בנשק.
6. לפתוח במערכה ממוקדת במשפחות וארגוני פשיעה בחברה הערבית – על כך ראה בפרק הבא.

בסיכומו של דבר, אין בדברים האמורים כל אמירה כי יש להפסיק ולטפל במרכיבי ההיצע כמו תפיסת סוחרי הנשק וסגירת המחרטות. אלו הן פעולות חשובות והכרחיות ביותר, אלא, שניתן להפוך אותן לאפקטיביות בראייה כוללת של התופעה באמצעות ניהול מערכה לצמצום היקף הביקוש. בעניין זה, חשוב להזכיר את הכלל התשיעי מתוך כללי התחום החמישי של פיטר סנג'י בספרו הארגון הלומד:

דילמות רבות לכאורה, כמו שליטה מרכזית לעומת שליטה מקומית ועובדים המגלים חדוות מחויבות לעומת עלות עבודה תחרותית ותגמול הישגים אישיים לעומת הענקת תחושה לכולם שמעריכים אותם, הן תוצר לוואי של חשיבה הקופאת על שמריה. הם מופיעים רק כאפשרויות בחירה קשיחות "או-או" מפני שאנו חושבים על האפשרי בנקודת זמן קבועה. בחודש הבא ייתכן שבאמת נצטרך לבחור באחת מן השתיים אבל המנוף העיקרי טמון בראייה כיצד אפשר לשפר את שתיהן במרוצת הזמן. (סנג'י, 2008)(עמ' 75).

ה. ארגוני הפשיעה הערביים – מוקד הבעיה או מפתח לפתרון?

בחינת המערכת הכוללת שחקנים רבים וקשרי גומלין ביניהם בתוך החברה הערבית ביחס לפשיעה החמורה ועבירות בנשק ואמצעי לחימה, מציפה קבוצת שחקנים דומיננטית מאוד בהשפעתה על המערכת כולה.

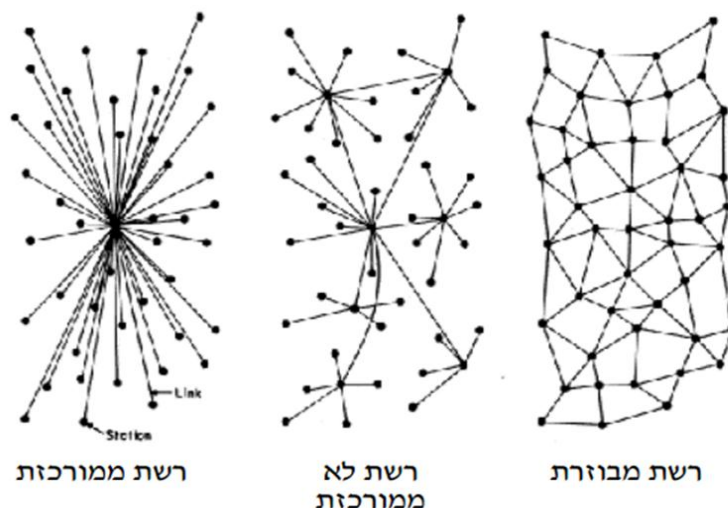
אחת הדרכים לאפיון מערכת מורכבת היא באמצעות בחינת הקשרים שבין מרכיבי המערכת והגדרת היחסים ביניהם באופן שמהות הקשרים תבוטא בדרך מובנת למתבונן, כשכלי הביטוי לכך הוא הרשת (פנחס יחזקאלי, 2007).

יחזקאלי ועפרון מגדירים בספרם "העולם איננו ליניארי" את המושג "רשת" כמערכת של קישורים בין המרכיבים העצמאיים של מערכת מורכבת. המרכיבים העצמאיים הם האיברים במערכת והם מחוברים ביניהם באמצעות קשרים שדרכם מועברים מסרים. הקשר מהווה תשתית ותוכנם של המסרים מבטא את המהות התכנית של הקשרים. ישנם שלושה סוגים של רשתות: רשת מבוזרת שכוללת אוסף של אברים וקשרים דומים בעוצמתם ולא מזהים בתוכה מרכז או מרכזים דומיננטיים. רשת לא ממורכזת שכוללת קשר בין אוסף של אברים שכל אחד מהם מהווה מרכז שכולל מספר אברים נוספים. רשת ממורכזת שכולל אבר מרכזי אחד שמחובר לכל יתר האברים ברשת.

ככל שרשת מבוזרת יותר, כך היא פגיעה פחות וקשה יותר למוטט אותה ולהיפך, ככל שהיא ממורכזת יותר, פגיעה באובייקטים המרכזיים שלה תביא לקריסתה ביתר קלות. (פנחס יחזקאלי, 2007).

תמונה 5: סוגים של רשתות

מתוך "העולם איננו ליניארי" (עמ' 126)

סקירת מגמות הפשיעה הגוברת בחברה הערבית שבה בולטות תופעות האלימות, ההחזקה והשימוש באמצעי לחימה, מבליטה את מרכזיותם של ארגוני הפשיעה הערביים. אם נבחן את השפעתם של ארגוני הפשיעה לאורך ציר הזמן, נמצא כי קיימת התאמה בין החמרת האלימות ועבירות הנשק בתחילת העשור לכך שהמשטרה הצליחה במאבק כנגד ארגוני הפשיעה במגזר היהודי. כפי שתואר קודם לכן, בפרק שעסק בטיפול המשטרה בארגוני הפשיעה, צמיחת (Emergence) ארגוני הפשיעה הערביים תוארה כ"תוצאה בלתי צפויה" או "ברבור שחור". ההתערבות המשטרתית במערכת הפשיעה הביאה להחלשת מוקד מרכזי ולתוך החלל שנוצר צמחו ארגוני פשיעה חזקים ואלימים יותר. המתאם בזמנים בין נסיקת מגמת האלימות לצמיחת ארגוני פשיעה ערביים אינו מקרי. אפקט התגובה של המערכת כלל מאבקים אלימים ועקובים מדם בין ארגוני הפשיעה הערביים עצמם, כאשר כל ארגון מנסה להתמקם במערכת החדשה ולנגוס בנתח גדול יותר מן השלל. כל אחד מן הארגונים הללו מהווה מוקד מרכזי בסביבתו, המכונה בעולם הרשתות כ"רכזת". לאותה רכזת יש מספר רב של קישורים ביחס למרכיבים האחרים ברשת, כלומר, רובם המכריע של הצמתים הוא בעל קישוריות נמוכה ורק צמתים ספורים הם בעלי קישוריות גבוהה. (פנחס יחזקאלי, 2007).

מערכת הקישורים של ארגון פשיעה ערבי כוללים פעילות בתחומי פשיעה רגילים ומוכרים כמו רצח, סחיטה, סחר בסמים, סחר באמצעי לחימה, מעשי שוד ואלימות לסוגיה אך גם פעילות כלכלית ענפה שכוללת הלוואות בשוק האפור, גביית חובות וכניסה לתחומי עיסוק לגיטימיים לכאורה כמו עבודות תשתית, תברואה, מחזור ועוד. הפעילות הנרחבת של הארגונים נעשית באמצעות השפעה על השחקנים האחרים במערכת.

ההשפעה על השלטון המקומי – השלטון המקומי נתפס כמנוף שדרכו יכולים הארגונים לחזק את אחיזתם בפרויקטים של תשתיות, הקצאת משאבים (כמו קרקעות), מחזור, פיתוח עסקי ועוד. ההשפעה הזו גורמת להחלשה ולהשחתה של רשויות מקומיות, הסובלות מתחלואים רבים ממילא, שמשרתות אינטרסים של ארגוני פשיעה ולא של הציבור. לרשויות המקומיות יש תפקיד מרכזי וחשוב באיכות החיים של ציבור תושביהן. ההחלשה וההשחתה שלהן גורמת לפגיעה קשה בתפקוד ולהזנחה של האינטרס הציבורי. כתוצאה מכך, למשל, עולה שיעור הצעירים שאינם זוכים לחינוך ראוי ומסגרות משקמות ולכן פונים לעולם הפשע.

ההשפעה על בעלי העסקים – ארגוני הפשיעה מזהים את בעלי העסקים כמקור לכסף ולכן הם מהווים יעד לסחיטת דמי חסות (המוכרת כתופעת הח'אוה). בעלי העסקים משלמים "מס" נוסף לארגון הפשיעה ששולט באזורם וכאשר ארגוני פשיעה נאבקים על שליטה, הם פוגעים בעסקים שתחת חסות יריביהם כדי להראות כמה הם חלשים. היחסים הללו בין בעלי העסקים לארגוני הפשיעה הם יחסים דואליים כיוון שבעל עסק המבקש לגייס כסף יפנה בדרך כלל לשוק האפור הנשלט על ידי ארגוני הפשיעה ויתרום בכך לחיזוק חוסנם הכלכלי. כך גם כאשר בעל עסק נתקל בקושי לגבות חובות מלקוח הוא יפנה לשירותי הגבייה שמנוהלים על ידי אותם ארגונים.

האזרחים הנורמטיביים רואים בארגוני הפשיעה גורם החזק ביותר בחברה הערבית, ולכן הם נרתעים משיתוף פעולה עם המשטרה. הדרכים האלימות שבהן נוקטים ארגוני הפשיעה מורגשות היטב בציבור הערבי ועובדה זו מעצימה את תחושת חוסר הביטחון ואת אווירת האלימות. לכן אזרחים נורמטיביים לא מעטים חותרים להשיג נשק כדי לדאוג לביטחון משפחתם. הצעירים הערבים עומדים בפני פיתוי גדול כשהם רואים את חבריהם שהפכו לחיילים בארגוני פשע, מסתובבים עם כלי רכב יוקרתיים וחיים בראוותנות רבה בלי להשקיע זמן ומאמצים רבים בלימודים ועבודה. מעגל הדימויים המשלב חיים בעושר לצד כוח רב מהווה מוקד משיכה לצעירים. ההתנהגות הכוחנית, האלימה ולעיתים חסרת הגבולות מייצרת נורמה חברתית ולכן גם סכסוכי שכנים או ריב בין ילדים בבית הספר הופכים ל"סכסוך חמולות" ומסלימים עד לאירועי רצח ונקמות דם.

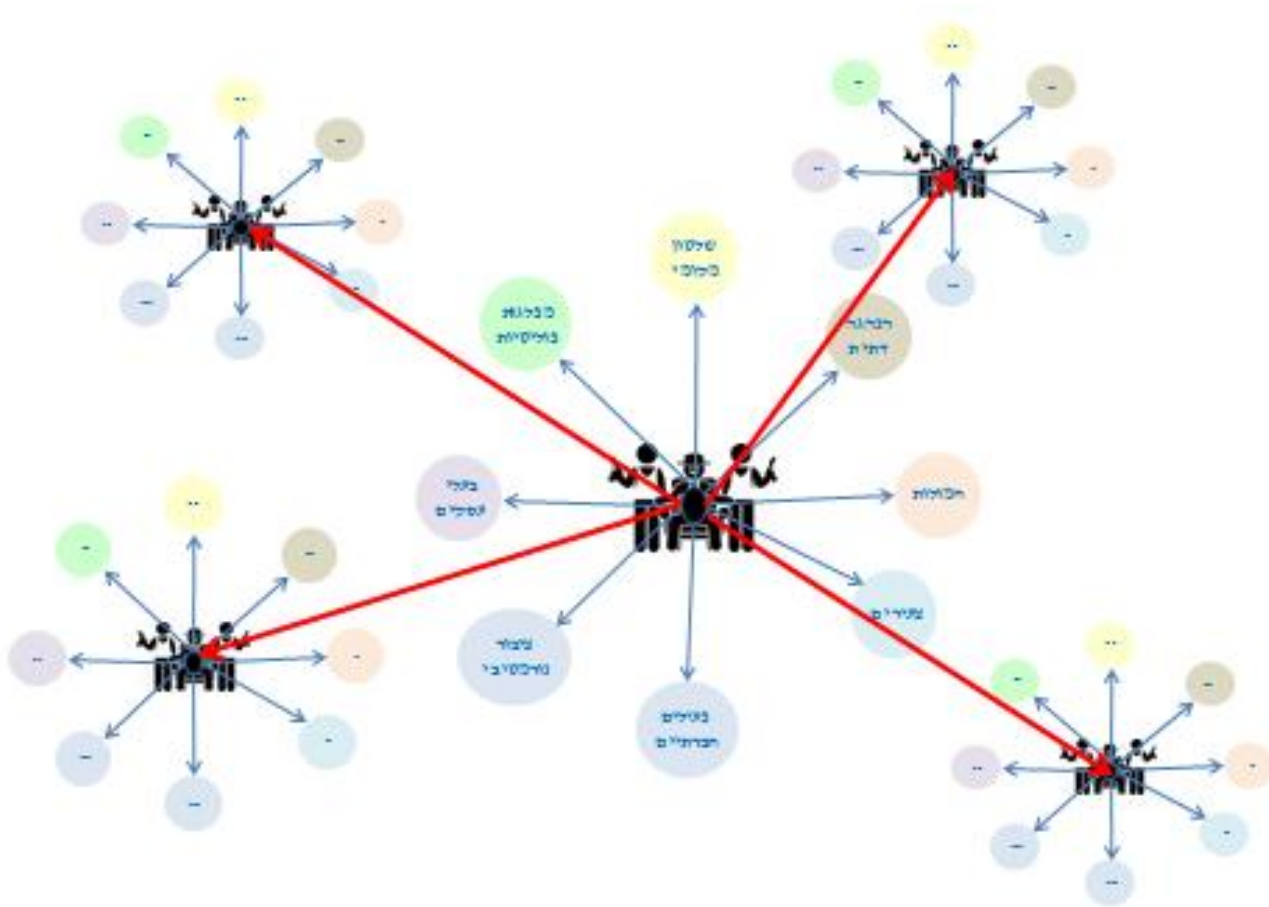
החמולות שהיו בעבר העוגן לריסון התנהגות לא שקולה מצד צעירים חמומי מוח הפכו למרכזי הגיוס עבור ארגוני הפשיעה ולכן ההתגבשות של ארגונים אלו התבססה על פי מפתח חמולתי – משפחתי. הגרעין מבוסס על חמולה חזקה ואליו מצטרפים נספחים ממשפחות קרובות בקשרי דם או באינטרסים.

ארגוני הפשיעה הם המחולל החזק ביותר להתחמשות בנשק ואמצעי לחימה בחברה הערבית. פעילותם מייצרת ביקוש לנשק ככלי אינסטרומנטלי לצורך פעולתם מול האובייקטים הישירים שלהם – כמו אלה הנדרשים לשלם חובות או דמי חסות, וגם לצורך מחמות השליטה בין הארגונים עצמם. פעולת ארגוני הפשיעה מגבירה את הביקוש לנשק באופן ישיר וגם בקרב אלה המבקשים להתגונן בפניהם. מעמדם של הארגונים שהלך והתחזק גרם להחמרת העימותים ביניהם במאבקי השליטה והאצת תהליך ההתחמשות שליווה אותם. המשך היחלשותם של ארגוני הפשע המסורתיים בחברה היהודית פתחה בפני הארגונים הערבים תחומי פעילות חדשים. במקרים מסוימים ניתן לראות שפעילות הארגונים בחברה הערבית מוצתה על ידם והם מרחיבים את פעילותם לתוך ערים מרכזיות שאינן ערים ערביות. זהו תהליך מעגלי שהולך ומתעצם לנגד עיננו, יוצר נורמות חברתיות חדשות ומניע מגמות של החמרה באלימות על כל נגזרותיה.

“המציאות מורכבת ממעגלים, אבל אנחנו רואים קווים ישרים: כאן טמון שורש המגבלה שלנו כאנשים החושבים מערכתית” (סנג'י, 2008) (עמ' 83)

חשוב להזכיר כאן ציר נוסף שעליו מבוססת העצמתם על ארגוני הפשע הערבים והוא הקשר לארגוני הטרור. כפי שתואר בתחילתה של עבודה זו, הקשרים שבין ארגוני פשיעה וארגוני טרור מוכרים וידועים. קשר זה מעצים מאוד את פוטנציאל המסוכנות של ארגוני הפשיעה כיוון שמערכות אינן קופאות על השמרים, הן הולכות ומתפתחות בהתאם לכוחות הפנימיים והחיצוניים שפועלים עליהן. הסימביוזה המסוכנת שבין ארגוני טרור לפשיעה יכולה להתפתח בכיוונים שיהוו איום חמור וישיר על הביטחון הלאומי של ישראל.

איור 2 : רשת של ארגוני פשיעה

בחירה באסטרטגיית פעולה שתתמקד בריכוז מאמץ להחלשה או מיטוט של ארגוני הפשיעה הערבים, מחייבת התגייסות ברמה הלאומית של כל גופי הביטחון והאכיפה בהובלת משטרת ישראל. מערכה זו תדרוש להניע תהליכים של שינויי חקיקה והענקת סמכויות חריגות לרשויות בדומה לחוק המאבק בטרור ותכלול תקיפה בציר הכלכלי לצד התקיפה בציר הפלילי. מערכה כזו שתביא לפגיעה במוקד הכוח של אותם ארגונים באמצעות הפללת ראשיהם וחילוט רכושם הרב עשויה להוביל לתהליך מעגלי בכיוון הפוך. דימויים ככוח החזק והדומיננטי בחברה הערבית, שאפשר להם לפעול, יפגע ויקטין את השפעתם על החברה. יש להניח כי האמון במשטרה ובממסד יתגבר ויוביל לשיפור האמון ולשיפור שיתוף הפעולה עם הציבור הערבי ובכך יגדיל את כוחה של המשטרה לחשוף עבירות ואמצעי לחימה וזה יגדיל את האמון וחוזר חלילה. מערכה כנגד ארגוני הפשיעה תוביל בהכרח לירידת הביקוש לנשק ואמצעי לחימה ותשתלב היטב עם המודל הכלכלי שתואר בפרק הקודם. עם זאת, יש לצפות גם למשוב שלילי מפעולות ההתערבות במערכת. פגיעה בארגון פשיעה תגרור פעולות של ארגונים וחמולות אחרות כדי למלא את החלל שנוצר. מאבקים

אלה בדרך כלל עקובים מדם וגורמים לפגיעה קשה ברכוש ובאמון הציבור. בנוסף לכך, יש לצפות שארגוני פשיעה שיימצאו תחת מתקפה עלולים להגיב באלימות רבה גם נגד אנשי החוק.

לתגובה צפויה זו ניתן להביא שתי דוגמאות שהוזכרו בפרקים קודמים בעבודה זו:

האחת, פעולת המשטרה במחוז הצפוני ב 2016-2017 כנגד ארגון פשיעה חזק שפעל בגליל המזרחי ומקורו בכפר טובא – זנגריה. המשטרה הצליחה למוטט ארגון שהטיל מורא על אזור נרחב בצפון הארץ. הארגון עסק בסחיטת דמי חסות מערבים ויהודים והעניש את מי שסרב לשלם בהצתות שגרמו לנזקים כבדים. פעילותו של ארגון זה כונתה בתקשורת כ"טרור חקלאי". לאחר ביצוע המעצרים וכליאת ראשי הארגון ורבים מפעיליו, זכתה המשטרה לפרגון רב בציבור היהודי והערבי כאחד. הארגון שצבר כוח במשך שנים כבר לא נתפס כמאיים והאמון במשטרה, כך יש להניח, היה בשיאו. אלא, שזמן קצר אחר כך, החלו בני החמולות שמתוכן צמח הארגון להילחם על השליטה בשטח. מאבקים אלה הובילו לאירועי הצתה קשים של רכוש וציוד חקלאי כיוון שכל פלג רצה להוכיח שהאחר אינו יכול לשמור על האתרים. מאבקים אלה הגיעו לשיאם בפרץ של אלימות קשה סביב הבחירות לרשות המקומית בכפר טובא-זנגריה וכללו גם אירועי ירי והשלכת מטענים, לרבות ירי על ניידת משטרה.

הדוגמה השנייה היא פעולתו אל ארגון קוטייר-עודה שאף היא תוארה בפרקים הקודמים. חברי הארגון לא היססו לפתוח במלחמה של ממש נגד שירות בתי הסוהר כדי לשפר את תנאי כליאתו של ראש הארגון.

ניהול מערכה כוללת נגד ארגוני הפשיעה הערבים היא צעד מתחייב אך הוא צפוי להיות ממושך וקשה וכאן המקום להזכיר את הציטוט הבא:

בקבלת החלטות בתחומים של ביטחון לאומי יש כלל אחד חשוב: לעולם אל תבחר באלטרנטיבה, שאינך יכול לעמוד במחיר הכישלון שלה! השלמה עם יצירת כוח ערבי חמוש, נחוש - שמכיר היטב את כוחות הביטחון ואת נקודות התורפה שלהן - היא מצב שמדינה חפצת חיים אינה יכולה להשלים איתו! (יחזקאלי, ארגוני הפשע הערביים: המרחק הדק בין פשיעה לטרור, 2018).

סיכום

החזקת נשק בלתי חוקי והשימוש בו הנה תופעת פשיעה חמורה אשר השלכותיה מרובות והיא חלק מתופעה רחבה יותר של אלימות בחברה. בשנים האחרונות ניכרת מגמה של החמרה המתבטאת בהיקף ההחזקה והשימוש בנשק בלתי חוקי בחברה הערבית בישראל.

מטרתה של עבודה זו, לבחון את מאפייניה של תופעת ההחזקה והשימוש בנשק ואמצעי לחימה בלתי חוקיים בחברה הערבית, תוך התייחסות לשאלה: האם מדובר בתופעת פשיעה פלילית (חמורה ככל שתהייה) או באיום ממשי על הביטחון הלאומי של מדינת ישראל. בנוסף לכך, בעבודה מוצעים כיווני פעולה אפשריים המבוססים על עקרונות החשיבה המערכתית וההתמודדות עם מערכת מורכבת.

תופעת הנשק ואמצעי הלחימה הבלתי חוקיים, היא רחבה ומורכבת. לא ניתן להתייחס אל אירועי הירי מבלי לראות ולהבין את ההקשר הרחב של תהליכים חברתיים ותרבותיים שעוברים על החברה הערבית בישראל.

החזקת נשק ואמצעי לחימה והשימוש בהם מבטאים מגמה של החמרה במאפיינים הרחבים של תופעת האלימות. מתחילת העשור ניכרת מגמה של עלייה בשיעור האלימות בחברה הערבית, על כל מרכיביה מול מגמה הפוכה בחברה היהודית. הסיבות לכך רבות ומגוונות, בסיסן בפערים הכלכליים, החינוכיים וכלל ההשקעות הציבוריות, דרך משילות חלשה היוצרת חלל וכלה בהתחזקות ארגוני פשיעה המבוססים על החמולות החזקות והאלימות ביותר במגזר.

רשויות האכיפה בישראל פועלות מול החברה הערבית באופן לא מתואם ולא מספק ולכן האפקטיביות של פעולתן נמוכה. הגישה הרווחת לטיפול בתופעה אינה מבוססת על חשיבה מערכתית אלא, על חשיבה קווית הגורסת כי, יותר אכיפה וחשיפה בעבירת הירי והחזקת אמצעי לחימה תביא בסופו של דבר לדעיכתה. המציאות מלמדת שבכל שנה ניכרת עלייה בתפוקות החשיפה והאכיפה אך התופעה רק הולכת ומתגברת ומרמזת בכך שיש לראות את התופעה בצורה רחבה יותר על כל מורכבויותיה.

ניתוח של מקורות הנשק הבלתי חוקי המגיע לחברה הערבית בישראל מלמד כי ישנם ארבעה מקורות מרכזיים – גניבות מצה"ל, הברחות מירדן, ייצור בשטחים והסבת כלי נשק ספורטיביים וגניבות מפריצות לבתים וכלי רכב. מכאן עולה שלצה"ל יש תפקיד מרכזי מאוד בראייה הכוללת לצמצם את מקורות הנשק מאחר ושלוש המקורות הגדולים ביותר מתוך הארבעה הם באחריותו – הגניבות הישירות מבסיסי וחיילי צה"ל, הברחות מירדן כאשר האחריות לאבטחת הגבול היא אחריות צה"ל והייצור בשטחים, שם צה"ל הוא הריבון. כחלק מראייה לאומית כוללת חייבים מפקדי הצבא להשקיע מאמצים גדולים בשלושת המישורים הללו ולצמצם מאוד את מקורות הנשק הבלתי חוקי.

תפיסת השב"כ ממוקדת במניעת טרור נגד ישראל ואין ספק כי פעולתו מבורכת אולם ההבחנה בין החזקת נשק על רקע פלילי להחזקת נשק על רקע ביטחוני כבר אינה רלוונטית. גם בכירים בארגון מסכימים כעת שזמינות גבוהה של נשק בלתי חוקי כאשר ברקע חלה השתנות של הטרור בישראל ובעולם, מטרור מאורגן לטרור המופעל באמצעות השראה או תאים עצמאיים מהווה סיכון ממשי. נשק שמוחזק על רקע פלילי מובהק יכול לשמש כנשק לפיגועי טרור ברגע אחד. בנוסף לכך, הקשר המוכר והידוע בעולם בין ארגוני טרור לארגוני פשיעה לנוכח התחזקותם והתחמשותם של ארגוני הפשיעה הערבים הנוקטים בדרך אלימה ביותר וחסרת עכבות מחייבת שיתוף פעולה בין המשטרה והשב"כ למיגורם.

השאלה בבסיסה של עבודה זו – האם תופעת הנשק ואמצעי הלחימה מהווים איום על הביטחון הלאומי נענית בחיוב באופן חד משמעי. מדובר באיום חמור שנובע מקשר ישיר בין נשק ואמצעי לחימה וארגוני פשיעה לטרור וכן מכך שמדינה דמוקרטית אינה יכולה להרשות לעצמה לאפשר לחלק גדול מאזרחיה (חלק שגם הולך וגדל) לחיות ללא ביטחון אישי ברמה ראויה. אותם אזרחים מאבדים את האמון ברשויות האכיפה ובראשן המשטרה וכפועל יוצא מכך מאבדים את האמון במדינה שאמורה לספק להם את המוצר הציבורי הבסיסי ביותר הוא הביטחון. בני החברה הערבית רואים בארגוני הפשיעה ובחמולות כוח חזק יותר מכוחה של המשטרה ושל רשויות האכיפה, הם חוששים ממנו וסרים למרותו בכך שאינם נוטים לשתף פעולה עם המשטרה. אזרחים נורמטיביים נאלצים להחזיק נשק בלתי חוקי כדי להגן על משפחתם.

כדי להתמודד עם התופעה הרחבה באופן אפקטיבי, על גופי האכיפה לפעול באופן מתואם ולגבש אסטרטגיה כוללת שתכלול מאמצים מערכתיים כפי שהוצע בפרק האחרון של עבודה זו. מאמץ אחד יתמקד בהורדת היקף הביקוש לנשק בלתי חוקי והמערכה השנייה תתמקד במאבק כולל ובלתי מתפשר בארגוני הפשיעה הערביים. מאמצים אלו חייבים להשתלב עם פעילות של צה"ל לצמצום מקורות הנשק בתחומים שעליהם הוא אחראי והמשך פעילות חשיפה ואכיפה של תחנות המשטרה.

ביבליוגרפיה

- Badi Hasisi .(2008) .Police Politics, and Culture in a Deeply Divided Society .*Journal of Criminal Law and Criminology*.1119-1145 ,
- D.Yagil & ,A.Ppedazur A.Ratthner .(2001) .Not bound by the law: Legal disobedience in Israeli society .*Behavioral Sciences and the law*.265-283 ,
- Gabriel Weimann .(2012) .Lone Wolves in Cyberspace .*Journal of Terrorism Research*.75-90 עמ' ,
- Hasisi & Wettzer .(2007) .Police relations with arabs and jews in Israel .*British journal of criminology*.728-745 ,
- Jarret Brachman, Jason Levit, Jay Wood Tony Lemieux .(2014) .Inspire Magazine: A Critical Analysis of its Significance and Potential Impact Through the lens of the information, Motivation and Behavioral Skills Model .*Terrorism and Political Violence*.1-18 ,
- Jeff Gruenewald, Paxton Roberts and Kelly R. Damphousse Brent L. Smith 11) .Sep. 2015 .(The Emergence of lone wolf terrorism: Patterns of behaviorand implications for intervention .*Terrorism and Counterterrorism Today. Sociology of Crime, Law and Deviance*.91-110 עמ' ,
- Phillip j. Cook & Jens Ludwwig .(2004) .Public policy perspectives principles for effective gun policy .*Fordham law review vol.73*.589-613 ,
- Richard B. Felson and Paul-Philippe Pare .(2010) .Gun cultures or Honor cultures? Explaining Regional and Race Differences in Weapon Carryng .*Social Forces, Vol.88 No. 3 (March 2010* , (pp. 1357-1378.
- Theda Skocpol .(1985) .Bringing the state back in: Strategies of Analysis in Current Research .*Bringing the state back in (Cambridge University Press* . (
- unknown 21) .sep 2017 .(how to turn an airsoft gun into a real gun 22 -ב- אוחזר ב- feb 2019 . מתוך Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=u0XdImZI_dU
- אבי יששכרוב. (14 יולי 2017). לא "עוד מסע הרג": המחבלים מהר הבית ניסו להצית את המזרח התיכון. אוחזר ב- 1 מרץ 2019, מתוך חדשות וואלה: <https://news.walla.co.il/item/3080876>
- אג"ת משטרת ישראל. (מרץ 2016). תכנית אמון להפעלת ובניין הכוח. מסמך פנימי משטרת ישראל.
- אורית פרלוב. (15 ספטמבר 2017). מעבר לרשת, מגמות שיח ברשתות החברתיות בעולם הערבי. אוחזר ב- 11 מרץ 2019, מתוך המכון למחקרי ביטחון לאומי - INSS: <https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/2017/09/%D7%A1%D7%A4%D7%98%D7%9E%D7%91%D7%A8-2017.pdf>
- אחי"ה ראב"ד. (6 פברואר 2018). 14 שנות מאסר לתושב רג'ר שהבריח מטעני חבלה של חיזבאללה לישראל. אוחזר ב- 28 פברואר 2019, מתוך - Ynet: <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5094065,00.html>
- אחיה ראב"ד. (23 אוקטובר 2018). "רצח רק בשל שנאתו ליהודים": מאסר עולם ועוד 22 שנים בכלא למחבל מחיפה. אוחזר ב- 1 מרץ 2019, מתוך - Y.net: <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5377668,00.html>
- אל"מ אלון מדנס. (16 אפריל 2019). המערכה נגד נשק בלתי חוקי באיו"ש. (יגאל חדד, מראייין)
- אלה לוי -וינרב. (19 פברואר 2017). קק"ל שילמה מיליוני שקלים דמי חסות למשפחת פשע בצפון. אוחזר ב- 4 פברואר 2019, מתוך גלובס: <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001177493>
- ברק אריאל ויעל לוי-אריאל. (2017). התבוננות מחדשת במוסד ההרתעה (ובדרכים ליצירת הרתעה יעילה). משפט חברה ותרבות - אוניברסיטת ת"א , 83-133 .

גדעון יניב. (1982). *מבוא לכלכלה - מיקרו*. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

דניאל נחנסון (במאי). (2017). *כאן 11 - שטח הפקר: גניבות נשק מצה"ל* [סרט].

הוועדה לצמצום היקף השימוש במזומן בראשות מנכ"ל משרד ראש הממשלה. (2014). *הוועדה לבחינת צמצום היקף השימוש במזומן*. ירושלים: ממשלת ישראל.

הכנסת, מרכז המחקר והמידע. (2010). *נתונים על הפשיעה בחברה הערבית בישראל*. ירושלים: הכנסת.

הכרעת דין - מדינת ישראל נגד זועבי, ת"פ 29984-08-16 (בית המשפט המחוזי באר שבע 2017 אוגוסט 2017).

הלל פריש שאול ברטל. (מאי 2017). האומנם טרור של בודדים? גליי הפיגועים 2008-2015. *עיונים בביטחון המזרח התיכון* 132.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (2015). *אוכלוסיית ישראל 2005-2014*. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

המרכז הלאומי לחקר טראומה ורפואה דחופה ומכון גרטנר לחקר אפידמיולוגיה ומדיניות בריאות. (2016). *פגיעות טראומה בישראל 2010 עד 2015 - דו"ח לאומה*. מרכז רפואי שיבא - תל השומר: משרד הבריאות.

ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת. (12 פברואר 2018). *ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת. פרוטוקול 559: סיכום ישיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה*. ירושלים: הכנסת ה-20.

ועדת הפנים והגנת הסביבה של הכנסת. (8 ספטמבר 2014). *פרוטוקול 378. סיכום ישיבת ועדת הפנים והגנת הסביבה בנושא מצב הביטחון במגזר הערבי בכלל ובטייבה בפרט*. ירושלים: הכנסת.

ועדת חקירה ממלכתית בראשות השופט תיאודור אור. (2003). *ועדת חקירה ממלכתית לבירור התנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים בחודש אוקטובר 2000*. ירושלים.

ועדת שרים לעניין ועדת אור. (2004). *דו"ח והמלצות ועדת השרים לעניין "ועדת אור"*. ירושלים: מזכירות הממשלה.

חבר הכנסת יוסף ג'בארין. (17 12 2018). *נאום בכנסת מתאריך 17.12.2018 במסגרת דיון בחוק המרכז לגביית קנסות (תיקון)*.

חגית לרנאו. (2016). *עבריינות ואכיפת חוק*. פרדס הוצאה לאור.

חטיבת המודיעין משטרת ישראל. (2019). *הערכת המודיעין 2019 - אלימות ואמצעי לחימה*. מסמך פנימי - משטרת ישראל.

חן שעלאן. (24 פברואר 2019). *כעס בטירה על שרשרת מעשי הרצח והאלימות: "לטפל בנשק הלא-חוקי"*. אוחרזר ב- 27 פברואר 2019, מתוך <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5469183,00.html>.

יוזמות קרן אברהם. (2018). *מדד הביטחון האישי - אלימות, פשיעה ושיטור ביישובים ערביים - דו"ח 2017*. יוזמות קרן אברהם.

יונתן וודברג, סאמי מיעארי נעם זוסמן. (2016). *ממדי הפשיעה בישראל בשנים 1990-2010 תוך התמקדות בחברה הערבית*. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

יוסף ג'בארין ומוהנד מוסטפא. (2011). *בין השלטון המקומי: על השלטון המקומי בחברה הפלסטינית בישראל. השלטון המקומי בחברה הפלסטינית בישראל, 9-11*.

יניב קובוביץ. (7 יוני 2017). *ארגוני הפשיעה נכנסו, המשטרה נעלמה ומליציית שמירה תפסה את מקומה: חומר הבעירה של כפר קאסם*. אוחרזר ב- 29 ינואר 2019, מתוך 'הארץ': <https://www.haaretz.co.il/news/law/.premium-1.4156212>

יעל ליטמנוביץ באדי חסיסי. (2017). *'חתירה למגע אחר' שיטור החברה הערבית בישראל: נקודת המבט של מפקדי התחנות*. האוניברסיטה העברית בירושלים ומשטרת ישראל.

- יעקב עמידרור. (2011). מהו ביטחון לאומי? מבוא לביטחון לאומי, 7-20.
- ליאור שוחט. (2007). המשילות והשלכותיה על הביטחון הלאומי. הרצליה: המרכז למחקר אסטרטגי ולמדיניות, המכללה לביטחון לאומי, צה"ל.
- מאיר אלרון. (14 ינואר 2016). נשאת מלחם, טרוריסטי אסטרטגי? אוחר ב- 1 מרץ 2019, מתוך Y.net: <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4752793,00.html>
- מאיר אלרון, מוחמד אבו נסרה אפרים לביא. (2017). תופעות שנהא וגזענות בין יהודים וערבים בישראל: מאפיינים, השלכות ודרכי התמודדות. הערכה אסטרטגית לישראל 2017, המכון למחקרי ביטחון לאומי, 201-208.
- מבקר המדינה. (2008). דו"ח שנתי 59ב. ירושלים: מבקר המדינה.
- מבקר המדינה. (2018). התמודדות משטרת ישראל עם החזקת אמצעי לחימה לא חוקיים ואירועי ירי ביישובי החברה הערבית וביישובים מעורבים. ירושלים: מבקר המדינה.
- מבקר המדינה. (2014). רישוי כלי ירייה והפיקוח על החזקתם - דו"ח שנתי 64ג'. ירושלים: מבקר המדינה.
- מדינת ישראל - משרד המשפטים. (26 פברואר 2018). תזכיר חוק. תזכיר חוק העונשין (תיקון מס'... (שימוש בנשק חם), התשע"ח-2018. ירושלים, ישראל: משרד המשפטים.
- מדינת ישראל - משרד המשפטים, פרקליט המדינה. (7 אוגוסט 2016). הנחיית פרקליט המדינה. מדיניות ענישה בעבירות נשק ומטעני חבלה. ירושלים: משרד המשפטים- פרקליטות המדינה.
- מדינת ישראל נגד דיאב בן סעד קהמוז ואח', 7249-10-16 תפ"ח (מחוזי נצרת 7 דצמבר 2017).
- מדינת ישראל נגד פרג' הייב, גולן הייב ואח', תפ"ח 37502-02-17 (מחוזי נצרת 2017).
- מוהנד מוסטפא. (2011). המנהיגות המוניציפאלית ומשבר השלטון המקומי הערבי בישראל. השלטון המקומי בחברה הפלסטנית בישראל, 235-252.
- מיכאל פרוסומושקין. (15 ינואר 2019). בימ"ש על הקלות הבלתי נסבלת שבה כלי נשק מגיעים מצה"ל לעבריינים. אוחר ב- 25 פברואר 2019, מתוך פוסטה: <http://www.posta.co.il/article/23235>
- מיכל דיין-בן זקרי, טלי גורן אבי ברוכמן. (2012). שיפור אמון הציבור - האתגר של משטרת ישראל. העיקר במחקר / משטרת ישראל, 9-23.
- מכון ון ליר. (2018). ספר החברה הערבית (9). ירושלים: מכון ון ליר.
- ממשלת ישראל. (10 אפריל 2016). החלטת ממשלה 1402. שיפור רמת הביטחון האישי במגזר הערבי וחיזוק הביטחון בירושלים. ירושלים: משרד ראש הממשלה / מזכירות הממשלה.
- ממשלת ישראל. (30 דצמבר 2015). החלטת ממשלה 922. פעילות הממשלה לפיתוח כלכלי באוכלוסיית המיעוטים בשנים 2016-2020. ירושלים: משרד ראש הממשלה / מזכירות הממשלה.
- מנחם אמיר. (2001). ארגוני טרור וארגוני פשע מאורגן: הדמיון, השוני והקשר ביניהם. משטרה וחברה, 107-131.
- משה יעלון. (2017). רכיבים פנימיים של החוסן הלאומי. הערכה אסטרטגית לישראל, המכון למחקרי ביטחון לאומי, 209-212.
- משה כהן. (18 ספטמבר 2012). הכבוד וביטוי בפתגם הערבי. אוחר ב- 4 פברואר 2019, מתוך האגודה הישראלית ללימודי המזרח התיכון והאיסלאם (אילמ"א): <https://www.meisai.org.il>
- משה קינן. (2011). העוצמה החברתית והביטחון הלאומי. מבוא לביטחון לאומי, 70-82.
- משטרת ישראל. (2018). שנתון סטטיסטי משטרת ישראל - 2017. ירושלים: משטרת ישראל.

- משרד החינוך - השירות הפסיכולוגי ייעוצי . (אוגוסט 2018). קידום אקלים וצמצום אלימות בחברה הערבית. ישראל.
- משרד החינוך - לשכת המנכ"ל. (אוגוסט 2017). החברה הערבית בישראל - מצגת לדין הנהלת משרד החינוך. ישראל.
- משרד החינוך - לשכת המנכ"ל. (2018). ישיבת הנהלה- 14 בנובמבר 2018. התרחבות תופעת האלימות בבחירות לרשויות המקומיות הערביות והשפעתה על מוסדות החינוך בחברה הערבית. ירושלים.
- משרד ראש הממשלה, משרד האוצר, המשרד לשוויון חברתי. (2016). תכנית מערכתית לשילוב כלכלי של החברה הערבית. ירושלים: ממשלת ישראל.
- נוהאד עלי. (2014). אלימות ופשיעה בחברה הערבית בישראל: קונספירציה ממסדית או פשיעה תרבותית? חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- נידאל חאיק. (2011). בחירת מועמדים ברשויות המקומיות הערביות: דבר הדמוקרטיה או דבר החמולה. השלטון המקומי בחברה הפלסטינית בישראל, 209-226.
- ניצב אלון אסור. (25 פברואר 2019). ראיון בנושא נשק ואמצעי לחימה בחברה הערבית. (יגאל חדד, מראיין) נצ"ם אלי אסייג. (2015). בחינת המשילות במגזר הערבי (צפון ומרכז) ואדי ערה כמקרה בוחן. הרצליה: המכללה לביטחון לאומי, צה"ל. (עבודת גמר במחזור מ"א 2014-2015).
- נצ"ם יגאל עזרא. (30 ינואר 2019). ק' אח"ם וראש ימ"ר מרכז - אלימות ונשק בחברה הערבית. (יגאל חדד, מראיין)
- ע"פ 3361/08 נתנאל לייבוביץ נגד מדינת ישראל, 3361/08 (עליון 27 יולי 2008).
- ע"פ 3416/09 מדינת ישראל נגד מחמוד חרבוש, 8416/09 (עליון 9 ספטמבר 2010).
- עבדאללה ח'טיב. (23 12 2018). הממונה על החינוך הערבי במשרד החינוך - מדיניות משרד החינוך בנושא טיפול באלימות ובנשק בחברה הערבית. (יגאל חדד, מראיין)
- עו"ד יאיר רגב. (9 אפריל 2016). השוק האפור. אוחרזר ב- 3 פברואר 2019, מתוך ייצור ידע: <http://www.ידע.com>
- עו"ד יהודה שפר. (ינואר 2007). העבירות שבחוק איסור הלבנת הון. המשפט - כתב העת המשפטי של המכללה למנהל, עמ' 555-581.
- פיטר מ. סנג'י. (2008). הארגון הלומד. ניו-יורק: מטר.
- פיני יחזקאלי. (26 נובמבר 2018). ארגוני הפשע הערביים: המרחק הדק בין פשיעה לטרור. אוחרזר ב- 29 ינואר 2019, מתוך ייצור ידע: <http://www.ידע.com>
- פיני יחזקאלי. (2 מאי 2014). המשילות והשלכותיה על הביטחון הלאומי - מבוא. אוחרזר ב- 28 ינואר 2019, מתוך ייצור ידע: <http://www.ידע.com/wiki/%D7%A9%D7%99%D7%A2%D7%94/#sthash.D9enb49Q.GX0TSe42.dpbs>
- פיני יחזקאלי. (12 אפריל 2014). התוצאות הבלתי צפויות. אוחרזר ב- 29 ינואר 2019, מתוך ייצור ידע: <http://www.ידע.com>
- פיני יחזקאלי. (24 מאי 2014). טרור ופשיעה. אוחרזר ב- 27 פברואר 2019, מתוך ייצור ידע: <http://www.xn--7dbl2a.com/2014/05/24/%D7%98%D7%A8%D7%95%D7%A8-%D7%95%D7%A4%D7%A9%D7%99%D7%A2%D7%94/#sthash.D9enb49Q.GX0TSe42.dpbs>
- פיני יחזקאלי. (10 ינואר 2016). מניעת פשיעה מצבית. אוחרזר ב- 20 מרץ 2019, מתוך ייצור ידע: [http://www.xn--7dbl2a.com/wiki/%D7%9E%D7%95%D7%A9%D7%92%D7%99%D7%9D-%D7%91%D7%90%D7%9B%D7%99%D7%A4%D7%AA-%D7%97%D7%95%D7%A7-](http://www.xn--7dbl2a.com/wiki/%D7%9E%D7%95%D7%A9%D7%92%D7%99%D7%9D-%D7%91%D7%90%D7%9B%D7%99%D7%A4%D7%AA-%D7%97%D7%95%D7%A7-%D7%A9%D7%99%D7%A2%D7%94/#sthash.D9enb49Q.GX0TSe42.dpbs)

wiki/%D7%9E%D7%A0%D7%99%D7%A2%D7%AA-%D7%A4%D7%A9%D7%99%D7%A2%D7%94-
%D7%9E%D7%A6%D7%91%D7%99%D7%AA/#sthash.BTyDk7Bh.dpbs

פיני יחזקאלי. (8 ינואר 2018). קוטייר עודה: אין קוויים אדומים! אוחר ב- 29 ינואר 2019, מתוך ייצור יידע:
http://www.ידע.com

פעיל פוליטי וחברתי בנצרת סלים גומד. (18 12 2018). אלימות ונשק בחברה הערבית. (יגאל חדד, מראיין)
ראדה חסייסי ונעמה טשנר. (2014). מדיניות הטיפול של המשרד לביטחון הפנים והמשטרה באלימות חמורה
בחברה הערבית. ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
רזי עפרון פנחס יחזקאלי. (2007). העולם איננו לינארי. משרד הביטחון.

רלה מזלי. (2017). לא נצור: נשק קל במרחב האזרחי. תל אביב: אשה לאשה - מרכז פמיניסטי.

רסול סעדה ועדי שטיין. (2017). מדד הביטחון האישי- אלימות פשיעה ושיטור ביישובים הערביים. לוד: יוזמות
קרן אברהם.

רסול סעדה ורות לוין. (29 נובמבר 2018). פעילות קרן אברהם בתחום חברה בטוחה. (יגאל חדד, מראיין)

רפ"ק עו"ד ג'ורג' במביליה. (13 ינואר 2019). עבירות כלכליות וכלים לתקיפתן. (יגאל חדד, מראיין)

שוקי שדה. (9 אוקטובר 2015). הפחד, האיומים והמיליארדים: פתאום נופלים עליך עבריינים - וזה לא נגמר
בלקחת כסף. אוחר ב- 4 פברואר 2019, מתוך דה מרקר:
<https://www.themarker.com/markerweek/1.2737970>

שירות הביטחון הכללי. (30 ינואר 2017). הודעת דוברות. פוענח פיגוע הירי בחיפה(3.1.17). שירות
הביטחון הכללי.

שמעון נווה. (2001). אמנות המערכה. משרד הביטחון, צה"ל - "מערכות".

רשימת תרשימים

- 14..... **תרשים 1** : עבירות אלימות (סל) - (בשיעורים ל 100 אלף אזרחים) –
- תרשים 2**: קורבנות אלימות (סל) - בשיעורים ל 100 אלף אזרחים) - מגמה מ 2010 עד 2018 בהשוואה בין יהודים (ואחרים) לערבים ישראלים.....
- 15..... **תרשים 3** : עבירות אלימות חמורה (סל) – (בשיעורים ל 100 אלף אזרחים) - מגמה מ 2010 עד 2018 בהשוואה בין יהודים (ואחרים) לערבים ישראלים.....
- 16..... **תרשים 4** : קורבנות אלימות חמורה (סל) – (בשיעורים ל 100 אלף אזרחים) - מגמה מ 2010 עד 2018 בהשוואה בין יהודים ואחרים לערבים ישראלים.....
- 17..... **תרשים 5** : קורבנות בעבירת חבלה חמורה (בשיעורים ל 100 אלף אזרחים) - מגמה מ 2010 עד 2018 בהשוואה בין יהודים ואחרים לערבים ישראלים.....
- 18..... **תרשים 6** : עבירות רצח וניסיון לרצח (בשיעורים ל 100 אלף אזרחים) - מגמה מ 2010 עד 2018 בהשוואה בין יהודים (ואחרים) לערבים ישראלים.....
- 19..... **תרשים 7** : קורבנות רצח (בשיעורים ל 100 אלף אזרחים) - מגמה מ 2010 עד 2018 בהשוואה בין יהודים (ואחרים) לערבים ישראלים.....
- 19..... **תרשים 8** : אלימות במשפחה, בין בני זוג (בשיעורים ל 100 אלף אזרחים) – מגמה מ 2010 עד 2018 בהשוואה בין יהודים (ואחרים) לערבים ישראלים.....
- 20..... **תרשים 9** : פערים בהישגים לימודיים בין יהודים וערבים בישראל.....
- 28..... **תרשים 10** : פערים בזכאות לתעודת בגרות איכותית בין ערבים ויהודים.....
- 29..... **תרשים 11** : פערים בשירותים מוניציפאליים ופיתוח בין ישובים יהודים לישובים ערבים.....
- 29..... **תרשים 12** : פערים בתקציב כולל של רשויות מקומיות לתושב, בין רשויות יהודיות לרשויות ערביות.....
- 30..... **תרשים 13** : עמדות הציבור ביחס להיקף הנוכחות ותפקוד המשטרה באזור מגוריו - השוואה בין מגזר ערבי למגזר יהודי – 2017. (מבוסס על השנתון הסטטיסטי של משטרת ישראל לשנת 2017).....
- 41..... **תרשים 14** : עמדות הציבור ביחס לביטחון האישי ותפקוד המשטרה באזור מגוריו, השוואה בין מגזר ערבי למגזר יהודי – 2017.....
- 42..... **תרשים 15** : תיקי ירי על פי אוכלוסיה - מתוך דו"ח מבקר המדינה – "התמודדות משטרת ישראל עם החזקת אמצעי לחימה לא חוקיים ואירועי ירי ביישובי החברה הערבית וביישובים מעורבים" 2018.....
- 57..... **תרשים 16** : תיקי ירי באזור מגורים במחוזות צפון ומרכז 2014 עד 2016.....
- 57..... **תרשים 17** : תיקי ירי בחלוקה לפי מחוזות משטרת ישראל 2017 - 2018.....
- 58..... **תרשים 18** : תיקי ירי מול אירועי ירי, כלל ארצי - 2017 - 2018.....
- 59..... **תרשים 19** : תיקי ירי בשנת 2018 בחלוקה למחוזות ובפילוח מגזרי.....
- 60..... **תרשים 20** : התפלגות נפגעי טראומה לפי סוגי האלימות 2010 – 2015 (%).....
- 62..... **תרשים 21** : פצועים קשה ואנוש לפי סוג האלימות. 2010 עד 2015 (N=10,315).....
- 62..... **תרשים 22** : התפלגות נפגעי הטרומה לפי סוגי האלימות וקבוצה באוכלוסיה נפגעים.....
- 63..... **תרשים 23** : עמדת הציבור הערבי לעומת הציבור היהודי ביחס לתופעת השימוש בנשק.....
- 64..... **תרשים 24** : השוואת קווי מגמה - אירועי ירי ביישובים ערביים מול תיקי חשיפת אמצעי לחימה על ידי המשטרה 2010 עד 2018.....
- 82..... **תרשים 25** : השוואת קווי מגמה - תיקי חשיפת אמצעי לחימה, חשודים יהודים.....
- 83..... **תרשים 26** : תפיסות נשק ואמצעי לחימה על ידי מחוזות המשטרה בין השנים 2017 ו- 2018.....
- 85.....

- תרשים 27 :** תפיסת כלי נשק ואמצעי לחימה בשנת 2018 - לפי מגזרים (יהודי וערבי)..... 86
- תרשים 28 :** תפיסת נשק ואמצעי לחימה לפי סוגים - 2018 מול 2017..... 86
- תרשים 29 :** המעגל המתאר את ההשפעה של אפקטיביות נמוכה בטיפול המשטרתי בעבירות הירי בחברה הערבית - מתוך דו"ח מבקר המדינה (2018)..... 87
- תרשים 30 :** מודל שיווי המשקל הכלכלי 123
- תרשים 31 :** רמות שונות של גמישות הביקוש 124

רשימת תמונות:

- תמונה 1 :** דוגמה אופיינית של הלבנת הון, ... 48
- תמונה 2 :** בית אריזה שהוצת במושבה יסוד המעלה (יולי 2017) 49
- תמונה 3 :** משמאל - ירי זיקוקים על בית בכפר מנדא, 4.2.2019 61
- תמונה 4 :** חלק מכלי הנשק שנגנבו מבסיס שדה תימן (2017) ונתפסו על ידי המשטרה 71
- תמונה 5 :** סוגים של רשתות 129
- תמונה 6 :** מקומם של ארגוני הפשיעה כרכזות ברשת ..... **שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.**

רשימת איורים:

- איור 1 :** החברה הערבית בישראל כמערכת מורכבת 118
- איור 2 :** רשת של ארגוני פשיעה 132